

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі сусільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

*Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 18 вересень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Лазарева О. В.

Алгоритм та інструментарій забезпечення еколого-економічного розвитку землекористувачів в умовах євроінтеграційних процесів 3

Ульянченко О. В., Крутько М. А.

Основні передумови розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі 9

Мошковська О. А.

Аналіз сучасного стану молокопродуктового підкомплексу України, проблем його розвитку та шляхів їх вирішення 16

Безугла А. С., Демчук Н. І.

Соціально-економічні аспекти і передумови розвитку підприємств галузі екотуризму 24

Полторах А. С.

Методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів України 29

Смирнова С. М., Смирнов В. М., Богомаз А. О.

Державне регулювання та забезпечення розвитку Сільських територій у контексті "Leader" 37

Наконечна К. В.

Методологія визначення структурних змін у сільськогосподарському виробництві 44

Здирко Н. Г.

Публічні закупівлі: типи та процедури здійснення 51

Шульга А. В., Терещенко І. О., Горілей В. Ю.

Система маркетингового менеджменту підприємства 63

Чорнобай А. В.

Оплата праці як одна з найважливіших складових частин політики доходів населення 68

Хандогіна О. В.

Особливості організації системи управління та поведінки з твердими побутовими відходами на локальному рівні 72

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності — 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 26.09.2019 р.

Підписано до друку 26.09.19 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 11,1. Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2609/2

© AgroSvit, 2019

CONTENTS:

Lazarieva O. THE ALGORITHM AND TOOL OF EKOLOGO-ECONOMIKAL DEVELOPMENT OF LAND TENURES ARE IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION PROCESSES	3
Ulyanchenko A., Krutko M. MAIN PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRARIAN SECTOR	9
Moshkovska O. ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF THE DAIRY SUB-COMPLEX OF UKRAINE, PROBLEMS OF ITS DEVELOPMENT AND WAYS OF THEIR SOLUTION	16
Bezugla L., Demchuk N. SOCIO-ECONOMIC ASPECTS AND PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE ECO-TOURISM INDUSTRY	24
Poltorak A. METHODICAL APPROACH TO THE ASSESSMENT OF THE FINANCIAL SECURITY OF UKRAINIAN REGIONS	29
Smyrnova S., Smyrnov V., Bogomaz A. STATE REGULATION AND PROVISION OF DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN THE CONTEXT OF LEADER	37
Nakonechna K. METHODOLOGY FOR DETERMINING STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURAL PRODUCTION	44
Zdyrko N. PUBLIC PROCUREMENT: TYPES AND IMPLEMENTATION PROCEDURES	51
Shulha L., Tereshchenko I., Horilei V. SYSTEM OF MARKETING MANAGEMENT OF ENTERPRISE	63
Chornobai A. WAGES AS ONE OF THE MOST IMPORTANT COMPONENTS OF THE INCOME POLICY	68
Khandogina O. FEATURES OF ORGANIZATION OF SOLID HOUSEHOLD WASTE MANAGEMENT SYSTEM AT THE LOCAL LEVEL	72

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 332.3:[502.131:332.135]

О. В. Лазарева,

д. е. н., доцент, доцент кафедри управління земельними ресурсами,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1050-7118

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.3

АЛГОРИТМ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

O. Lazareva,

Doctor of Economic Sciences, associate professor of management

the landed resources department, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

THE ALGORITHM AND TOOL OF EKOLOGO-ECONOMIKAL DEVELOPMENT OF LAND TENURES ARE IN THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION PROCESSES

У статті наведено чинники розвитку землекористувань, завдяки яким буде досягнуто їх злагоджений та збалансований розвиток. Висвітлено думку, що потрібно об'єднати всі наявні на відповідній території земельні паї у цілісні один або декілька земельних масивів. Запропоновано алгоритм досягнення еколого-економічного розвитку землекористувань, що включає в себе аналіз конкурентних можливостей території, аналізу кон'юнктури ринку, вивчення елементів макро- і мікрооточення, вивчення внутрішніх сил та слабкостей об'єднаних територіальних громад, прийняття управлінських рішень щодо розвитку землекористувань, формування бізнес-плану, залучення інвесторів, обґрунтування перспектив розвитку громади.

Запропонований інструментарій забезпечення еколого-економічного розвитку землекористувань, який включає в себе економічну, екологічну та соціальну складову. Цей інструментарій є алгоритмом, за допомогою якого забезпечується поступальний розвиток ОТГ в умовах децентралізації в рамках розвитку євроінтеграційних процесів.

In the article the factors of development of land-tenures are driven, such as institutional, productive and ecological and economics due to that it will be attained them concerted and balanced development. An idea is reflected, that it is needed to unite all present on corresponding territory landed shares is integral one or a few landed arrays. It is indicated that an association of the landed scares is the best alternative of organization of production and labor.

The algorithm of achievement of ecological and economical development of land-tenures, that includes for itself the analysis of competition possibilities of territory, analysis of the state of affairs of the state of affairs of market, study of elements macro and microenvironment, study of internal forces and weaknesses of the incorporated territorial communities, acceptance of administrative decisions in relation to development of land-tenures, forming of business plan, bringing in investors, ground of prospects of development of society, is offered.

This algorithm would allow to provide diversification of production within the framework of the incorporated territorial society and improve quality of life of population due to the achievement of the balanced use of own naturally-resources potential. It is indicated that the (algorithm) needs operative control on all stages of this implementation that will allow instantly to react on possible deviations from the mapped out measure.

It is marked that within the framework of this algorithm must be provided access of all layers of rural population to the economic values from the increase or profit ability and diversification of economic activity that will allow to open new possibilities to the valuable bringing of rural population in the process of land production.

Approaches over are brought in relation to interpretation of them "instrument". Reasonably, that for to ecologo-economical development of land-tenures, expedient is forming of his tool that includes for itself an economic, ecological and social constituent.

This tool shows a soba an algorithm by means of that forward development of OTG is provided in the conditions of decentralization within the framework of development of euro integration processes.

Certainly, with the aim of establishment of crowd conditions of intercommunications between the phenomena and processes more careful study of every component of constituent is needed.

Ключові слова: землекористування, еколого-економічний розвиток, земельні масиви, чинник, алгоритм, інструмент, об'єднані територіальні громади.

Key words: land-tenure, ecological and economical development, factor, algorithm, instrument, territorial communities are incorporated.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З урахуванням складної еколого-економічної ситуації в Україні, коли держава не лише не вирішує проблеми, але і породжує їх, коли вона не здатна задовольнити життєві потреби людей, то і вичерпується ресурс ідентичності цих людей до неї. Тому в цих умовах одним з найбільш актуальних завдань сучасного розвитку економіки України є створення умов для ефективного і динамічного переходу до ринкових відносин. Водночас дуже важливою є реорганізація надмірної концентрації і монополізації виробництва, удосконалення організаційних і структурних відносин. У цих умовах особливої гостроти набуває необхідність забезпечення еколого-економічного розвитку.

У контексті формування цілісної системи розвитку територій, створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного їх розвитку, поліпшення якості життя населення, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів та ін, необхідно активізувати процес децентралізації влади, визначити заходи щодо ведення діяльності з урахуванням інтересів територіальних громад, враховуючи економічні, демографічні та інші особливості територій.

У зв'язку з цим у сучасній методології досліджень особливо актуальними постають дослідження, пов'язані з вивченням умов еколого-економічного розвитку землекористувань в умовах євроінтеграційних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Концептуальні засади розвитку землекористувань вивчались багатьма вченими. Зокре-

ма Гуторовим О.І. [1] розкрито аспекти використання земель сільськогосподарського призначення та проблеми становлення екологічно збалансованого виробництва; Горлачуком В.В. [2] вивчаються проблеми розвитку територій у системі євроінтеграційної стратегії України; Добряком Д.С. та Євсюком Т.О. [3] обґрунтовано, що еколого-економічне вивчення земельних ресурсів є важелем вдосконалення процесу екологобезпечного використання земель; Третьяком А.М. та Третьяк В.М. [4] здійснено аналіз досвіду Європейського Союзу щодо формування сталого землекористування сільських територій; Котиковою О.І. та Сохничем А.Я. [5] проведено аналіз економічно доцільного використання землі; Бабміндріою Д.І. [6] наголошується, що еколого-економічне землекористування формується за рахунок інвестиційної привабливості земельно-ресурсного потенціалу. Однак попри вагомі теоретичні та практичні напрацювання щодо проблем розвитку землекористувань, на практиці їх вирішення сьогодні не достатньо розкрито. Потребують необхідності опрацювання безпосереднього алгоритму та інструментарію, завдяки якому необхідно проводити дослідження еколого-економічного розвитку територій.

Актуальність зазначеної проблеми і зумовила вибір теми дослідження та визначила його мету.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування алгоритму та розробка інструментарію забезпечення еколого-економічного розвитку землекористувань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні в умовах євроінтеграційних процесів новостворені землекористування об'єднаних територіальних громад стали не тільки місцем проживання населення, а і джерелом задоволення власних потреб (продовольство та сільськогосподарська сировина, природні ресурси). У зв'язку з цим необхідним є вивчення безпосередньо алгоритму їх розвитку, що досягається за рахунок збалансованого зростання еколого-економічних чинників.

На нашу думку, чинники розвитку землекористувань, завдяки яким буде досягнуто їх злагоджений та збалансований розвиток, є такі:

- інституційні чинники, що включають у себе стимулювання процесів оздоровлення та соціального переоблаштування новостворених землекористувань ринкового типу, щоб дозволило поліпшити якість життя їх жителів; забезпечення оптимальних умов проживання, щоб дозволило досягти більш злагодженого рівня життя;

- виробничі чинники, що передбачають наявність необхідного інфраструктурного забезпечення, щоб покращило умови проживання жителів об'єднаних територіальних громад; розвиток різноманітних диверсифікованих видів виробництва, щоб сприяло створенню додаткових робочих місць та багатофункціональному розвитку громади;

- еколого-економічні чинники, що мають на меті оздоровлення довкілля шляхом забезпечення негативного впливу на земельні ресурси за рахунок здійснення заходів з охорони земель; забезпечення розвитку територіальних громад на основі залучення інвестицій, що дозволить впровадити новітні технології виробництва сільськогосподарських культур, сприятиме розширенню їх асортименту; усунення міжгалузевого диспаритету цін на продукцію промисловості і сільського господарства, що створить рівні стартові умови для розвитку різних сфер економіки.

На наш погляд, передумову ефективного розвитку сільськогосподарського землекористування слід розглядати у контексті об'єднання всіх наявних на відповідній території земельних паїв у цілісний один або декілька земельних масивів, використовуючи їх на засадах спільної часткової власності на земельні ділянки. Об'єднання земельних паїв об'єднаної чи необ'єднаної територіальної громади для спільного крупно товарного виробництва є кращою альтернативою організації вироб-

ництва і праці. Це наш український вибір розвитку успішної країни та її економіки, незалежно від того чи це буде симбіоз об'єднаних територіальних громад з наступною децентралізацією влади і повноважень чи без такого об'єднання сучасних адміністративно територіальних одиниць.

З огляду на вищеприведене у вітчизняній економічній політиці запорукою успішного, еколого-економічного розвитку землекористувань є сільськогосподарські підприємства, які займаються не лише виробництвом рослинницької продукції, а й тваринництвом, переробкою сільськогосподарської сировини на борошно, крупу, молоко, м'ясопродукти, кормо виробництвом та цілої низки інших видів діяльності, які притаманні об'єднаним територіальним громадам і впливають із можливостей фінансових, технічних, людських та інших ресурсів.

Відтак алгоритм досягнення еколого-економічного розвитку землекористувань має бути таким, який дозволив би забезпечити диверсифікацію виробництва в рамках об'єднаної територіальної громади та покращити якість життя населення за рахунок досягнення збалансованого використання власного природно-ресурсного потенціалу.

Отже, зазначений алгоритм, на нашу думку, є таким.

Перший етап передбачає аналіз конкурентних можливостей території, що дозволяє оцінити стан та перспективи розвитку об'єднаної територіальної громади.

Другий етап передбачає проведення аналізу кон'юнктури ринку в рамках громади та наявного виробничого потенціалу, а також місцевих природних особливостей, що дозволить оцінити здатність громади досягти злагодженого, рівномірного та збалансованого розвитку та запобігти поглибленню соціально-економічних диспропорцій.

Третій етап включає в себе заходи, пов'язані з оцінкою, вивченням динаміки функціонування інфраструктурних елементів макро- і мікросередовища, обрання базового сценарію еколого-економічного розвитку території.

Четвертий етап дозволяє вивчити і врахувати потенційні небезпеки та загрози, що б перешкождали розвитку території, що забезпечить об'єктивний аналіз досліджуваної території.

На п'ятому етапі окреслюються внутрішні сили та слабкості об'єднаної територіальної громади з метою впровадження стратегії розвитку території.

Рис. 1. Алгоритм досягнення еколого-економічного розвитку землекористувань

Джерело: сформовано автором.

Шостий етап передбачає прийняття управлінських рішень, орієнтованих на формування конкурентоспроможного землекористування.

Сьомий етап передбачає формування бізнес-плану об'єднаної територіальної громади, що дозволить практично втілити комплексну еколого-економічну та соціальну бізнес-ідею розвитку землекористування, в рамках якої будуть вирішуватись питання організації використання землі на засадах прибутковості.

Восьмий етап дозволяє залучити реального інвестора у процес виробництва та реалізації продукції та досягти ефективного використання виробничо-ресурсного потенціалу.

Нарешті, дев'ятий етап включає в себе заходи, пов'язані з обґрунтуванням перспектив еколого-економічного розвитку території.

Наведений алгоритм потребує, передусім, оперативного контролю на всіх етапах його виконання, що дозволить миттєво реагувати на можливі відхилення від намічених заходів (рис. 1).

Наступним в процесі дослідження є формування інструментарію, що сприятиме еколого-економічному розвитку землекористувань.

Економічний тлумачний словник трактує поняття "інструмент" як [7] знаряддя діяль-

ності або засіб, за допомогою якого здійснюють операції на ринку. Згідно з іншим джерелом [8] — це регулювання прийоми, що використовуються державою для забезпечення пропорційності в господарстві країн, створення системи соціальних компенсацій; або ж різноманітні види ринкового продукту фінансової природи. Також це [9] знаряддя для праці або ж сукупність таких знарядь. Погоджуємося з думкою О.С. Мельничука [10], що інструмент — це засіб для досягнення поставленої мети. Отже, сутність інструменту полягає у використанні відповідних елементів з урахуванням досягнення поставленої мети. Економічними інструментами є заходи, що використовують ринкові механізми для досягнення поставлених цілей. Вони призначені для направлення діяльності економічних суб'єктів в найбільш сприятливому напрямку шляхом впливу на витрати і вигоди наявних в їх розпорядженні різних альтернатив поведінки.

Отже, з позиції управління землекористування інструментарій забезпечення еколого-економічного розвитку являє собою систему засобів впливу на землекористування, що забезпечують соціально-економічну та екологічну ефективність.

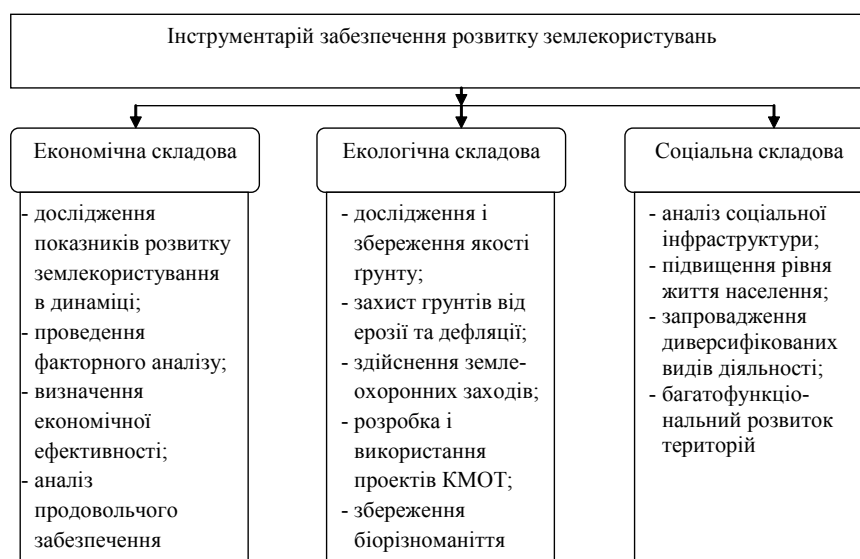

Рис. 2. Інструментарій забезпечення еколого-економічного розвитку землекористувань

Джерело: сформовано автором.

Вважаємо, що економічна складова має передбачати здійснення аналізу ресурсного забезпечення землекористування на основі дослідження показників розвитку землекористування в динаміці; проведення факторного аналізу, що передбачає аналіз впливу окремих факторів на результативний показник; визначення економічної ефективності фінансової та виробничо-господарської діяльності; аналіз продовольчого забезпечення жителів об'єднаної територіальної громади.

Екологічна складова інструментарію забезпечення еколого-економічного розвитку землекористувань має передбачати дослідження і збереження якості землі шляхом відтворення родючості ґрунту; захист ґрунтів від ерозії та дефляції; організація культуртехнічних та землеохоронних заходів; використання землі на основі проектів контурно-меліоративної організації території (КМОТ); збереження біорізноманіття і ландшафтів, оптимізація складу угідь.

Соціальна складова має включати в себе аналіз соціальної інфраструктури, підвищення рівня життя населення, запровадження диверсифікованих видів діяльності, багатофункціональний розвиток територій.

Деталізацію кожного з наведених інструментів представлено на рисунку 2.

У характеристиці представленого інструментарію, що сприятиме еколого-економічному розвитку землекористувань, доцільним є обґрунтування його не лише в межах економічної, екологічної та соціальної складових, а

більш ретельне вивчення кожної компоненти складової з метою встановлення тісноти взаємозв'язків та взаємозалежностей між явищами та процесами. Зазначений підхід дозволить постійно вести науково-обґрунтований аналіз ситуації, що складається в рамках розвитку економічних, екологічних та соціальних чинників та сприятиме ефективності їх розвитку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У процесі дослідження вивчено чинники розвитку землекористувань такі, як інституційні, виробничі та еколого-економічні, завдяки яким буде досягнуто їх злагоджений та збалансований розвиток.

Визначено, що алгоритм досягнення еколого-економічного розвитку землекористувань має передбачати такі поступальні дії, як аналіз конкурентних можливостей території, аналізу кон'юнктури ринку в рамках громади та наявного виробничого потенціалу, вивчення елементів макро- і мікрооточення, врахування потенційних небезпек та загроз, що перешкоджають розвитку території, вивчення внутрішніх сил та слабкостей об'єднаних територіальних громад, прийняття науково-обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку землекористувань, формування бізнес-плану об'єднаної територіальної громади, залучення інвесторів задля досягнення ефективного використання потенціалу території, обґрунтування перспектив її розвитку.

У рамках такого алгоритму має бути забезпечений доступ всіх верств сільського населення до економічних вигод від зростання прибутковості та диверсифікації господарської діяльності, що дозволить відкрити нові можливості до повноцінного залучення сільського населення у процес агровиробництва.

Запропонований інструментарій забезпечення еколого-економічного розвитку землекористувань, що включає в себе економічну, екологічну та соціальну складову є алгоритмом, за допомогою якого забезпечується поступальний розвиток ОТГ в умовах децентралізації в рамках розвитку євроінтеграційних процесів.

Отже, подальші дослідження мають бути спрямовані на те, щоб забезпечити об'єднані територіальні громади таким внутрішнім змістом, такими правилами гри, які б забезпечували інтеграційних розвиток всіх секторів економіки.

Література:

1. Гуторов О.І. Напрями формування сталого сільськогосподарського землекористування в умовах трансформації земельних відносин. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://masters.donntu.org/2011/igg/solopova/library/article6.htm> (Accessed 5 August 2019).

2. Розвиток сільських територій [монографія] / В.В. Горлачук, О.Б. Кузьменко, Ю.І. Яремко; за ред. д-ра екон. наук, професора В.В. Горлачука. Миколаїв, Іліон, 2015, 382 с.

3. Добряк Д.С., Шкуратов О.І., Євсюков Т.О. Наукові основи еколого-економічного вивчення земельних ресурсів. Збалансоване землекористування. 2018. № 3. С. 106—112.

4. Третяк А.М., Другак (Третяк) В.М. Формування сталого землекористування сільських територій: європейський досвід. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 1—2. С. 64—73.

5. Котикова О.І., Сохнич А.Я., Бабич М.М. Прийняття компромісних рішень у сільськогосподарському землекористуванні: монографія. Миколаїв: Ілліон, 2013. 189 с.

6. Бабміндра Д.І. Буша Д.В. Еколого-економічне природокористування та формування інвестиційної привабливості земельно-ресурсного потенціалу. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2015. № 4 (28). С. 72—80.

7. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів. Л.М. Алексеєнко, В.М. Олексієнко. Тернопіль: Актон, 2003. 672 с.

8. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 2-е изд. испр. М.: ИНФРА. 1999. 479 с.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В.Р. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. 1440 с.

10. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. К., 1985, 1008 с.

References:

1. Gutorov, O.I. (2011), "Directions of forming of permanent land-tenure are in the conditions of transformation of the landed relations", available at: <http://masters.donntu.org/2011/igg/solopova/library/article6.htm> (Accessed 10 Sept 2019).

2. Gorlachuk, V.V. Kuzmenko, O.B. and Yaremko, U.I. (2015), Rozvitok silskih terytory [Development of rural territories], Ilion, Mykolaiv, Ukraine.

3. Dodryak, D.S., Shkuratov, O.I., Evsukov, T.O. (2018), "Scientific bases of ekologo-ekonomikal study of the landed resources", Balanced Nature Using, vol. 3, pp. 106—112.

4. Tretyuk, A.M. and Drugak, (Tretyuk), V.M. (2013), "Forming of permanent land-tenure of rural territories: European experience", Organization of the use land, cadastre and monitoring of the land, vol. 1—2, pp. 64—73.

5. Kotikova, O.I. Sohnich, A.Ya. and Babich, M.M. (2013), Priynyattya kompromisnih rishen u silskogospodarskomu semlekoristuvannya [An acceptance of compromise decisions is in agricultural land-tenure], Ilion, Mykolaiv, Ukraine.

6. Babmindra, D.I. and Busa, D.V. (2015), "Ecological and economical nature and forming of investment attractiveness of land-resource potential", Announcer of the Zaporizhzhya national university. Economic sciences, vol. 4 (28), pp. 72—80.

7. Alekseenko, L.M. and Oleksienko, V.M. (2003), Ekonomichny tlimachny slovník: vlasnist, privatizaciya, rinok cinnih paperiv [Economic explanatory dictionary: property, privatizing, market of equities], Ternopil, Akton, Ukraine.

8. Rayzberg, B.A. Lozovsky, L.Sh. and Starodubceva, E.B. (1999), Sovremenny ekonomichesky slovar [Modern economic dictionary], 2-d ed., Infra, Moscow, Russia.

9. Busel, V.R. (2001), Veliky tлумachny slovník ukrainskoy movy [Large explanatory dictionary of Ukrainian], VTF "Perun", Irpin, Ukraine.

10. Melnichuk, O.S. (1985), Slovník inshomovnih sliv [Dictionary of foreign words], Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2019 р.

УДК 338. 436

О. В. Ульянченко,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-2762-5938

М. А. Крутько,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-9474-104X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.9

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

A. Ulyanchenko,

Doctor of Economics Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine,

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchayev, Kharkov

M. Krutko,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Accounting and Audit,

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkov

MAIN PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRARIAN SECTOR

Подані у статті дослідження стосуються актуального на сьогоднішній день питання інтеграційних зрушень і перетворень в аграрному секторі економіки України. В статті використано весь можливий спектр теоретичних і методичних прийомів, що відповідає специфіці об'єкта і предмета дослідження з всебічним врахуванням сучасного соціально-економічного стану та основних економічних законів, у рамках яких має здійснюватися розвиток інтеграційних процесів в аграрному секторі України. Встановлено, що перспективні передумови розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України можливі виключно за умов всебічного розуміння сутності, основних цілей, закономірностей, факторів впливу та основної мети таких процесів, що полягає в мінімізації витрат та максимізації економічної ефективності для всіх учасників інтеграційних перетворень.

The research deals with the current issue of integration shifts and transformations in the agricultural sector of the Ukrainian economy. Food security is one of the priority areas of socio-political governance within the market economy that is taking place in our country. A successful food security system leads to the search for efficient and fast-moving innovative methods and techniques, which creates favorable conditions for the development of agro-industrial integration, which can be a working vehicle for providing social guarantees for the population, as evidenced by the world and historical experience of such processes in part. effective functioning of agricultural enterprises. The article is devoted to revealing the main priorities in conducting such researches of scientists in terms of establishing a systematic approach to differentiate all accompanying processes and to develop a single-efficient mechanism that will give the fastest effect for the subjects integrating in the agrarian sector. The article uses all possible spectrum of theoretical and methodical techniques, which corresponds to the specifics of the object and object of study, with full consideration of the current socio-economic status and basic economic laws within which the development of integration processes in the agricultural sector should be carried out. The result of such research is a theoretical and methodological framework that takes into account the most favorable economic prospects for the further development and stabilization of the agricultural sector of the economy in terms of normal division of labor, economic stability and food security. It is established that the prospect of development of integration processes in the agrarian sector of the Ukrainian economy is possible only in the context of a comprehensive

understanding of the nature, main goals, patterns, factors of influence and, most importantly — the main purpose of such processes, which is to minimize costs and maximize economic benefits for all participants. In the course of the research, it was found that agro-industrial integration has certain features of network interaction and includes the basic properties of such communication.

Ключові слова: передумови, інтеграційні процеси, розвиток, аграрний сектор, система забезпечення.

Key words: prerequisites, integration processes, development, agrarian sector, security system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ситуація, що склалася на сьогоднішній день в Україні є свідченням того, що розвиток інтеграційних процесів важливий соціально-економічний інструмент становлення та налагодження здорової економічної та продовольчої безпеки в країні. Інтеграція являє собою поетапний механізм реалізації та запровадження ефективних важелів стабілізації діяльності сільськогосподарських підприємств. Продовольча безпека — один з пріоритетних напрямів соціально-політичного управління в рамках ринкової економіки, який має місце в нашій країні. Вдала система продовольчого забезпечення спонукає до пошуку дієвих і швидко-ефективних інноваційних методів та методик саме це і створює сприятливі умови для розвитку агропромислової інтеграції, яка може бути робочим апаратом забезпечення соціальних гарантій для населення, про що свідчить світовий та історичний досвід розвитку таких процесів в частині ефективного функціонування підприємств сільськогосподарського виробництва.

Під час здійснення дослідження в рамках встановлення основних передумов розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України варто зосередити увагу на виявленні базових концептуальних засад цього процесу, які склалися історично впродовж стало налагодження інтеграційних процесів в АПК. Варто окремо зупинитися на зарубіжному досвіді таких процесів та ефекту від їх запровадження. В роки затяжних продовольчих депресій такі країни як США та Німеччина концентрували свої сили на пошуку адаптивних методів налагодження стабільності та зменшення нищівних наслідків від можливих соціальних проблем, саме інтеграційні процеси і стали тоді панацеєю та каталізатором розвитку сільського господарства і стабільності в

процесах продовольчого забезпечення населення свого населення. Одночасно здійснення інтеграційних процесів у США проходить на державному, регіональному і місцевому рівнях через створення, наприклад, Південної спілки аграрних кооперативів, до якої залучено 1,8 млн фермерів південних штатів та кооперативи — виробники продовольчої продукції інших сфер АПК. Міжрегіональна агропромислова інтеграція в США відбувається також за участю споріднених галузей сільськогосподарського машинобудування, харчової промисловості, підприємств із вирощування елітного насіння, племінної худоби та торговельних фірм. Так, ще у 80-ті роки минулого століття частина восьми потужних компаній в загальних обсягах виробництва становила: 97% круп, 96% цукру, 70% соєвої олії, 48% борошна та 38% продукції м'ясоконсервної галузі [1, с. 95].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань розвитку та налагодження дієвих механізмів інтеграційних процесів в аграрному секторі та встановлення причинно-наслідкових зв'язків по даному питанню в історико-економічному ракурсі знайшли своє відображення в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів серед них: М.І. Туган-Барановський, А.В. Чаянов, В.Г. Андрійчук, В.В. Зіновчук, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Амбросов, А.С. Кудінов, М.Ф. Кропивко, Ю.О. Нестерчук, М. Бенуа, М. Бредлі, М. Алле, Б. Балас та ін. Аналіз базових положень говорить про вагомий інтерес до вивчення цього питання вже тривалий період часу, що говорить про перспективність подальших досліджень. Основним пріоритетним завданням у проведенні цього дослідження вчених залишається налагодження системного підходу до розмежування усіх супровідних процесів та

напрацювання єдино-ефективного механізму, що дасть максимально-швидкий ефект для суб'єктів котрі інтегруються в аграрному секторі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є основний елемент інтеграційних процесів, встановлення історичного та поетапного розвитку та стимулів, що спонукали до розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України. Достатній рівень обізнаності в цьому питанні дасть максимальний ефект від запровадження таких процесів в агробізнесі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ситуація, яка склалася в Україні на початку ХХІ ст., сприяла активізації інтеграційних процесів. У попередній період політика підтримки завищеного курсу гривні робила імпорт продовольства прибутковим порівняно з його виробництвом у вітчизняному аграрному секторі. Через дефіцит бюджету уряд був не в змозі забезпечити сільгоспвиробників довгостроковими кредитами й оборотним капіталом, як це було раніше. Галузь зазнала глибокої фінансової, організаційної, управлінської кризи. Більшість сільськогосподарських організацій практично втратили можливість відтворювального розвитку. Приватний капітал не надходив у сільське господарство через його високу ризикованість і наявність привабливіших можливостей інвестування у високодохідні державні боргові інструменти. Проте після фінансових криз 1998 р. і 2008 р. ситуація докорінно змінилася. Девальвація гривні зумовила переорієнтацію торгівлі на користь вітчизняних продовольчих товарів, відкривши нові перспективи для українських виробників і міжнародних аграрних компаній, які працюють на вітчизняному продовольчому ринку [2, с. 81].

Прийнято вважати, що інтеграційні процеси є сукупністю поступальних дій на основі об'єднання та взаємодії. Так, на думку Н.С. Скопенко, об'єднання створюються для успішного вирішення підприємствами завдань, пов'язаних із розширенням їх можливостей у виробничому та соціальному розвитку, підвищенням ефективності використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів на основі організації спільної діяльності, розподілу праці та кооперації, об'єднання зусиль та засобів для науково-технічного, виробничого та соціального розвитку учасників об'єднання в цілому. Об'єктивними умовами формування інтегрованих

об'єднань є зростаючі потреби економіки, масштаби завдань і можливості отримувати внаслідок функціонування консолідованих капіталів високі прибутки з меншими ризиками. Формування інтегрованих об'єднань є одним із найбільш ефективних шляхів реалізації глобальної стратегії розвитку господарюючих суб'єктів. Підприємства використовують інтеграційні стратегії для підвищення своєї рентабельності шляхом контролювання певних стратегічно важливих для них ланок у виробничому ланцюгу та ланцюгу продажу товару. Для одних компаній — це шлях завоювання ринку, для інших — доступ до фінансових ресурсів [3, с. 11].

Можна вважати класикою наукових поглядів щодо трактування сутності інтеграційних процесів через призму горизонтальної та вертикальної взаємодії та зв'язку. На думку В.В. Дубицького, із значно кращого боку характеризуються викладки змісту понять горизонтальної і вертикальної інтеграції, сформульовані вітчизняними економістами, що є свідченням їх наукової сумлінності і академічної грамотності. Для прикладу достатньо навести лише деякі з визначень [4, с. 15]. Так, в одній із публікацій горизонтальною вважається інтеграція, коли об'єднуються господарські формування з однорідною діяльністю, тобто сільськогосподарські підприємства за високого рівня концентрації і спеціалізації виробництва зі створенням нових виробничих структур по розвитку окремих галузей чи відповідних продуктових комплексів, а вертикальною — коли досягається об'єднання сільськогосподарських і промислових підприємств, а також допоміжних сфер діяльності, що сприяє єдності і безперервності виробництва при єдиному технологічному процесі в регіоні (районі, області тощо), значно вищому рівні організації виробництва, яке не виключає створення нових виробничо-господарських структур [4, с. 15; 5, с. 7]. Деякі дослідники виокремлюються ще змішаний тип інтеграційної, який носить у собі притаманні особливості горизонтальної та вертикальної взаємодії. Такий тип притаманний інтеграційним процесам на самому початку їх втілення для адаптації до внутрішніх та зовнішніх умов функціонування та формування вектору подальшого розвитку.

Як зазначають М.М. Ільчук та С.О. Нікітченко, основними умовами виникнення інтеграційних зв'язків у аграрному секторі є: нестабільність ринків; недостатній рівень забезпечення матеріальними і грошовими ресурсами; компанія-інтегратор має більші можливості для

залучення даних ресурсів, крім того, вона забезпечує собі стабільну сировинну базу, а інтегровані сільськогосподарські підприємства — постійні, надійні канали збуту виробленої продукції [6, с. 118].

Таким чином, під інтегрованими об'єднаннями або інтегрованими структурами найчастіше розуміють сукупність підприємств (як з однієї галузі, так і різногалузових), що функціонують як єдина система та мають спільну мету господарювання. Поряд із цим підприємства, що входять до складу інтегрованої структури, є цілісними фінансово-майновими комплексами, які можуть самостійно виконувати виробничо-комерційні операції, ефективно здійснювати господарсько-фінансову діяльність та бути конкурентоспроможними на ринку [3, с. 11].

Інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки базуються на загальноприйнятих принципах системності, неподільності та взаємодії. Для більш глибокого розуміння значущості застосування всіх потенціалів агропромислового виробництва варто більш детально розглянути сутність основних законів економіки. Так, на думку Ю.О. Нестерчук, перед будь-якою економічною системою постає необхідність вибору джерел розширення виробничих можливостей, одночасно будь-яке розміщення виробництва та його наступний розвиток повинен узгоджуватись з об'єктивними законами економіки. Серед законів, регулюючих розміщення і розвиток сільськогосподарського виробництва, слід виділити [7, с. 13]:

— закон ефективності територіального поділу праці, який доводить, що спеціалізація окремих територій на виробництві певних видів продукції ефективніша за виробництво на кожній території всього асортименту продукції;

— закон скорочення витрат праці на подолання просторової віддаленості між елементами виробництва, суть якого полягає в мінімізації сукупних витрат на транспортування вихідних матеріалів, власне виробництво та постачання продукції споживачеві в умовах максимального наближення виробничого процесу до джерел відносно дешевої сировини, палива та енергії, трудових ресурсів, споживача тощо;

— закон ефективності агломерації, врахування якого, за умови глибокого технологічного поділу праці та вузької спеціалізації, забезпечує найефективніший розвиток підприємства, розміщеного поблизу постачальників сировини та споживачів його продукції, а також наявної інфраструктури та ін.;

— закон територіально-виробничого комплексоутворення та районування, який реалізується через спільність технологій виробництва, комплексне використання ресурсів, територіальну концентрацію виробництва, міжгалузеве сполучення виробництва тощо [8, с. 92].

В умовах сучасної ринкової економіки, враховуючи дію об'єктивних економічних законів та специфіку економічних і політичних умов розвитку країни, означились такі принципи розвитку аграрнопромислової інтеграції:

1) добровільність вибору партнера та економічна доцільність, що дозволяє оптимізувати склад інтегрованих формувань;

2) вплив держави на інтеграційний процес лише шляхом створення економічних умов, що забезпечують його ефективність, або на основі участі державного органу в якості рівноправного партнера об'єднання;

3) інтеграція за ініціативою самих господарюючих суб'єктів без примусу з боку управлінських структур;

4) організаційна цілісність інтегрованих структур за єдиної стратегії, тактики, цілей та завдань розвитку;

5) виділення основної ланки та пріоритетних напрямів удосконалення інтегрованого формування;

6) рівні економічні умови для всіх учасників інтегрованих формувань як при їх створенні, так і у процесі функціонування;

7) об'єднання не лише організаційно-господарських структур, але, за певних умов, і їх капіталів, колективне управління власністю, і, як наслідок, підвищення зацікавленості та відповідальності кожного партнера;

8) залучення до процесу аграрно промислової інтеграції торговельного капіталу, що забезпечить приплив інвестицій до аграрної сфери [7, с. 14—15].

У процесі дослідження було встановлено, що агропромислова інтеграція носить в собі певні ознаки мережевої взаємодії та включає основні властивості такого зв'язку. Варто зупинитись на думці П.Г. Іжевського, який у своїй праці зазначає, що мережева взаємодія виступає найбільш гнучкою формою існування підприємства та його соціальної участі на відрізку "ринку-ієрархії", тому дослідження її витоків розпочинаються з встановлення пріоритетів соціальних потреб та планування уникнення проблем, що виникають у випадках, коли взаємні відносини партнерів змінюються. Розвиток мережевої взаємодії між підприємствами АПК відкриває нові та ширші горизонти для їх розвитку шляхом міксу можливостей і функ-

цій, що характеризують окремих партнерів і галузі та пошуку способів їх поєднання для отримання спільної вигоди й здатності оптимально використовувати ресурси. В теорії економіки значно більше уваги приділяється проблемам конкуренції, ніж співпраці. Конкуренція виступає природним атрибутом бізнесу та незалежно від спеціалізації визначає його ефективність та можливості розвитку. Мережева взаємодія поєднує категорії конкуренції та партнерства, втілюється у множині партнерських зв'язків на основі конкуренції, а тому потребує теоретичного пояснення своєї економічної природи [9, с. 7].

На думку І.І. Колобердянко та В.М. Хлепінко, у наш час інтеграційні процеси охоплюють всі сфери та рівні економіки в багатьох країнах, а інтеграційні домовленості та договори охоплюють більшість сфер економіки країн, що інтегруються. Особливу роль у таких домовленостях відводять сільському господарству та агропромислому комплексу як стратегічно важливим сферам як національних економік, так і світової економіки загалом. Агропромислова інтеграція передбачає створення й існування якісно нових підприємств. Такі підприємства мають у своєму розпорядженні матеріальні та фінансові ресурси, застосовують новітні технології та засоби виробництва. Як правило, сучасні агропромислові підприємства володіють значними земельними і трудовими ресурсами. Увесь цей спектр дає можливість виробляти товарну сільськогосподарську продукцію. В епоху глобалізації та інтернаціоналізації слід розглядати інтеграційні процеси на міжнародному рівні. Саме в такому аспекті доцільно вивчати інтеграцію в сфері сільського господарства [10, с. 124].

І тут варто відмітити, що тенденції формування і функціонування сучасних інтегрованих структур мають низку закономірностей універсального характеру, до котрих відносять: спільне володіння власністю, кооперацію, концентрацію капіталу (злиття поглинання, створення стратегічних альянсів), інтеграцію промислового та фінансового капіталів, диверсифікацію форм і напрямів діяльності. І далі, на думку Н.С. Скопенко, важливу роль серед закономірностей розвитку відіграє глобалізація діяльності (розповсюдження товарів і послуг та створення дочірніх структур на найбільш привабливих іноземних ринках) та інтернаціоналізація капіталу (зростання кількості та обсягів ТНК, залучення дешевих інвестицій, незалежно від країни їх походження). Автор також зазначає, що еволюція розвитку виробничих си-

стем відбувалася в напрямі пошуку нових організаційних форм як реакції на зміни в системі економічних відносин [3, с. 12]. Така реакція є нормальною за умов синхронного функціонування господарюючого суб'єкта в рамках правового, економічного, техніко-технологічного, природно-кліматичного, геополітичного та соціального середовища.

Діяльність великих підприємств розвинутих країн світу є неперевершеною основою виробничого потенціалу де сконцентровані матеріально-фінансові та трудові ресурси як сукупне вирішення інноваційно-інвестиційних і виробничих завдань, рівень ефективності яких виступає інструментом переливання капіталу на внутрішньому і міжгалузевих рівнях [11, с. 72]. Зарубіжна практика говорить про популярність концентрації та укрупнення всебічного потенціалу господарюючого суб'єкта в той час, коли в Україні ще ментально закріплені негативні настрої щодо поглиблення інтеграційних процесів, які несуть у собі характер недовіри, заперечення всього нового та можливості застосування сил і потужностей потенційного конкурента чи партнера для розвитку свого підприємства.

Успішне господарювання кожного економічного суб'єкта залежить від правильно обраної стратегії і тактики поведінки у мінливому економічному середовищі, а також своєчасних коректив прийнятих рішень у відповідності до очікуваних змін. На сьогодні особливістю конкурентної боротьби є нівелювання міждержавних економічних кордонів та внутрішньодержавної розмежованості підприємств різних напрямів економічної діяльності шляхом інтеграції. Саме інтеграція або об'єднання зусиль різногалузевих активів дозволяє отримувати конкурентні переваги. Інтеграція продуктивних сил дозволяє більш повно використовувати переваги територіального та галузевого розподілу праці. Інтеграційні процеси викликані необхідністю розвитку економіки на фоні зміни форм власності та доступності інвестиційних ресурсів [12, с. 24]. Інтеграція стала наслідком поглиблення поділу праці, зародилася як об'єктивна необхідність досягнення нового змісту організації праці заради підвищення її ефективності. За інтеграції об'єднуються різні за функціональними ознаками виробництва. Єдність технологічного ланцюга з виготовлення готових до споживання харчових продуктів забезпечується за рахунок інтеграції сільськогосподарських і промислових виробництв [4, с. 17].

На думку Н.С. Скопенко, до основних чинників, що обґрунтовують необхідність розвитку

сільськогосподарської кооперації й агропромислової інтеграції, слід віднести:

— нерозвиненість системи закупівель, зберігання, первинної та глибокої переробки, реалізації сільськогосподарської продукції;

— недосконалість економічних взаємин між виробниками та переробниками сировини, постачальниками засобів виробництва та каналами розподілу продукції, що призводить до збільшення кількості посередницьких структур та їх частки у розподілі доходів;

— диспаритет цін (низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську сировину, що не покривають витрати та не стимулюють підвищення обсягів виробництва продукції);

— високі ціни на паливно-мастильні матеріали, сільськогосподарську техніку, добрива тощо);

— низька якість сільськогосподарської сировини;

— роздробленість, незначні розміри фермерських та приватних господарств, низький рівень їх прибутковості;

— значна частка (більше 50%) господарств населення у виробництві продукції сільського господарства.

Дослідник наголошує, що мотивом об'єднання переробних та інших підприємств АПК є необхідність забезпечення стабільних доходів у результаті створення власної надійної сировинної бази, формування постійних ринків збуту виробленої продукції, розширення сфер діяльності тощо [13]. Можна сказати, що об'єднання в цьому контексті виступає таким собі каналом для злиття воедино інформаційних, ресурсних та інших чинників, які прискорюють досягнення економічного ефекту.

Особливостями сучасних інтеграційних процесів у розвитку аграрного ресурсного потенціалу України є: наявність різноманіття всіх форм власності; переважання сучасних економічних стимулів у процесі створення агропромислових формувань та розвитку ринкових відносин; відносний рівень незалежності господарюючих суб'єктів від держави. Тому концепція розвитку сучасної агропромислової інтеграції обов'язково ґрунтується на інноваційних принципах, а також механізмах взаємодії [14, с. 75]. Самоціллю будь-яких взаємозалежних процесів у змінах інтеграційного характеру виступає налагодження міцної системи взаємодії на взаємовигідних умовах для всіх представників таких змін. Перспективність розвитку інтеграційних процесів в

аграрному секторі економіки України можлива виключно за умов всебічного розуміння сутності, основних цілей, закономірностей, факторів впливу і, найголовніше — основної мети таких процесів, яка полягає в мінімізації витрат та максимізації економічної вигоди для всіх учасників.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна говорити, що система забезпечення розвитку інтеграційних процесів базується на встановленні соціально-економічних з врахуванням базових положень розвитку таких процесів. Ідентифікація основних закономірностей такого розвитку та виокремлення їх у групи чинників. Результатом таких досліджень є теоретико-методологічний базис, який враховує найбільш вигідні економічні перспективи для подальшого розвитку та стабілізації аграрного сектору економіки в частині нормального поділу праці, економічної стабільності та продовольчої безпеки. Перспективність подальших досліджень полягає в визначенні можливих негативних чинників, які не роблять інтеграційні процеси в аграрному секторі менш значущими, але згущують загальну картину перспективності таких процесів та соціально-економічних наслідків.

Література:

1. Самборська О.Ю. Досвід аграрних інтеграцій у розвинутих країнах світу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 95—97.
2. Басюркіна Н.Й. Особливості розвитку інтеграційних процесів в агропродовольчому секторі України. Наукові праці НДФІ. 2012. № 3 (60). С. 79—86.
3. Скопенко Н.С. Формування та розвиток інтеграційних об'єднань в АПК України: монографія. Київ: НУХТ, 2012. 266 с.
4. Дубицький В.В. Агропромислова інтеграція: теорія, еволюція, імовірні перспективи розвитку: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець "Мошак М.І.", 2003. 208 с.
5. Малік М.Й., Федієнко П.М., Орлатий М.К. Інтеграція як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. Київ: Ін-т аграрн. екон. УААН, 2000. 40 с.
6. Ільчук М.М., Нікітченко С.О. Перспективи ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах поглиблення інтеграції. Науковий журнал. Біоресурси і природокористування. 2012. Том 4. № 3—4. С. 117—125.

7. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія. Умань: Видавець "Сочінський", 2009. 372 с.

8. Розміщення продуктивних сил України: підручник / Є.П. Качан, М.О. Ковтонюк, М.О. Петрика; за ред. Є.П. Качан. К: Вища шк., 1997. 375 с.

9. Іжевський П.Г. Управління мережевою взаємодією підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Хмельницький: ТОВ "Тріада-М", 2018. 300 с.

10. Колобердянко І.І., Хлепінко В.М. Спільна сільськогосподарська політика ЄС як приклад інтеграції в аграрному секторі. Вісник Запорізького національного університету. Серія: "Економічні науки". 2017. № 4 (36). С. 122—128.

11. Олійник О.О. Становлення агропромислової інтеграції в Україні. Аграрний інформаційний науково-виробничий журнал. Агроінком. 2011. № 4—6. С. 71—75.

12. Нуд О.П. Особливості інтеграційних процесів в аграрному секторі. Вісник Донецького університету економіки та права. Серія: "Економіка та управління". 2012. № 1. С. 24—31.

13. Скопенко Н.С. Основні напрями подолання негативних тенденцій розвитку АПК України. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: Збірник наукових праць. К.: НАУ. 2011. Вип. 29. С. 294—302.

14. Пугач А.М. Інтеграційні процеси в сфері аграрної освіти, науки та виробництва як визначальна умова розвитку аграрного ресурсного потенціалу України. Інвестиції: практика та досвід. Серія: "Державне управління". 2015. № 13—14. С. 74—77.

References:

1. Sambors'ka, O.Yu. (2016), "Experience of agrarian integration in developed countries of the world", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 13, pp. 95—97.

2. Basiurkina, N.J. (2012), "Features of development of integration processes in the agro-food sector of Ukraine", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3 (60), pp. 79—86.

3. Skopenko, N.S. (2012), *Formuvannia ta rozvytok intehtatsijnykh ob'iednan' v APK Ukrainy* [Formation and development of integration associations in the agro-industrial complex of Ukraine], NUKhT, Kyiv, Ukraine.

4. Dubyts'kyj, V.V. (2003), *Ahropromyslova intehtatsiia: teoriia, evoliutsiia, imovirni perspektivy rozvytku* [Agro-industrial integration: theory, evolution, probable prospects for development], Vydavets' "Moshak M.I.", Kamianets-Podilskyi, Ukraine.

5. Malik, M.J. Fediienko, P.M. and Orlatyj, M.K. (2000), *Intehratsiia yak faktor pidvyschennia efektyvnosti reformovanykh sil's'koho-spodars'kykh pidpriemstv* [Integration as a factor in improving the efficiency of reformed agricultural enterprises], *In-t ahrarn. ekon. UAAN*, Kyiv, Ukraine.

6. Il'chuk M.M., Nikitchenko S.O. (2012), "Prospects for effective development of agricultural enterprises in the conditions of deepening integration", *Naukovyj zhurnal. Bioresursy i pryrodokorystuvannia*, vol. 4, no. 3—4, pp. 117—125.

7. Nesterchuk, Yu.O. (2009), *Intehratsijni protsesy v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi* [Integration processes in agro-industrial production], Vydavets' "Sochins'kyj", Uman, Ukraine.

8. Качан, Ye.P. Kovtoniuk, M.O. and Petryka, M.O. (1997), *Rozmischennia produktyvnykh syl Ukrainy* [Deployment of Ukraine's productive forces], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.

9. Izhevs'kyj, P.H. (2018), *Upravlinnia merezhevoi vzaiemodiieiu pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Management of enterprise network interaction: theory, methodology, practice], TOV "Triada-M", Khmelnytskyi, Ukraine.

10. Koloberdianko, I.I. and Khlepit'ko, V.M. (2017), "EU Common Agricultural Policy as an example of integration in the agricultural sector", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Seriia: "Ekonomichni nauky"*, vol. 4 (36), pp. 122—128.

11. Olijnyk, O.O. (2011), "Formation of agro-industrial integration in Ukraine", *Ahrarnyj informatsijnyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal. Ahroinkom*, vol. 4—6, pp. 71—75.

12. Nud, O.P. (2012), "Features of integration processes in the agricultural sector. Bulletin of Donetsk University of Economics and Law", *Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava. Seriia: "Ekonomika ta upravlinnia"*, vol. 1, pp. 24—31.

13. Skopenko, N.S. (2011), "The main directions of overcoming the negative tendencies of development of agroindustrial complex of Ukraine", *Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury: Zbirnyk naukovykh prats' NAU*, vol. 29, pp. 294—302.

14. Puhach, A.M. (2015), "Integration processes in the field of agricultural education, science and production as a determining condition for the development of agrarian resource potential of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid. Seriia: "Derzhavne upravlinnia"*, vol. 13—14, pp. 74—77. *Стаття надійшла до редакції 16.09.2019 р.*

УДК 657.6

О. А. Мошківська,
д. е. н., професор кафедри обліку та оподаткування,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-1176-9478

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.16

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ, ПРОБЛЕМ ЙОГО РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХІВ ЇХ ВИРІШЕННЯ

O. Moshkovska,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Kyiv National Trade and Economic University

ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF THE DAIRY SUB-COMPLEX OF UKRAINE, PROBLEMS OF ITS DEVELOPMENT AND WAYS OF THEIR SOLUTION

У статті досліджено стан молочної галузі в Україні протягом 2015—2019 рр. Мета статті — проаналізувати сучасний стан молочного підкомплексу України, проблеми його розвитку та шляхи їх вирішення.

В Україні тривають складні соціально-економічні та політичні процеси, які формують умови для розвитку вітчизняної харчової промисловості, яка є частиною світового продовольчого ринку в усьому світі. Нині у країні спостерігається зниження рівня виробництва молочної продукції, зростання цін на молочну сировину, недостатній рівень взаємодії між виробниками сировини та виробниками кінцевої продукції. Вирішення цих проблем забезпечить належний рівень розвитку ефективності виробництва молочної продукції, конкурентоспроможності підприємств молочного підкомплексу агропромислового комплексу України на внутрішньому та зовнішньому ринках. Зазначено, що проблемою ринку молочної продукції в Україні є зменшення чисельності корів в Україні, що призводить до зменшення обсягу сировини для виробництва готової молочної продукції. На цьому негативному тлі молочна галузь України все ще трансформується, і в цьому плані, за прогнозами експертів, 2019 рік буде значним. Представлено бачення експертів, а також авторське бачення проблем розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України з використанням методики SWOT-аналізу, визначено напрями його розвитку.

This article examines the state of the dairy industry in Ukraine in 2015—2019. The purpose of the article is to analyze the current state of dairy subcomplex of Ukraine, problems of its development and ways of their solution.

In Ukraine, complex socio-economic and political processes are underway that shape the conditions for the development of the domestic food industry, which is part of the global food market globally. Traditionally, Ukrainian manufacturers have high positions in this market. At the same time, having unconditional successes in the modernization of dairy production technology, improving its quality and expanding the range, the domestic dairy industry has not yet entered the sustainable development trajectory. The country is experiencing a decline in the level of dairy production, an increase in prices for dairy raw materials, insufficient level of interaction between producers of raw materials and producers of the final product.

Solving these problems will ensure a proper level of development of the efficiency of dairy production, competitiveness of the dairy subcomplex enterprises of the agroindustrial complex of Ukraine in the domestic and foreign markets.

Speaking about the structure of the market in geographical terms, it should be said that the basis of the dairy market in Ukraine is domestic products, although imports in recent years have been increasing.

The reason for this situation is the high cost of domestic dairy raw materials and the final product itself, which creates conditions for profitable imports of Polish and Dutch dairy products, which at a price like Ukrainian, however, according to consumers, is of higher quality.

In the process of adaptation of domestic dairy producers to the European technological norms of production and quality control of products, as well as the active penetration of products of European producers in the domestic market

of Ukraine, the quality of dairy products as a whole increases, which also leads to an increase in prices. It should be noted that the problem of the dairy market in Ukraine is the decrease in the number of cows in Ukraine, which leads to a decrease in the volume of raw materials for the production of finished dairy products. The decrease in the number of cows is caused, first of all, by the reduction in the number of private farms, in principle, which is in turn caused by the active urbanization of the population and the low interest of the population in the production of milk, in the construction of farms of European level. Against this negative background, the dairy industry of Ukraine is still transforming and in this regard, experts predict, 2019 will be significant.

The author presents the author's vision of the problems of development of dairy subcomplex of agroindustrial complex of Ukraine with the use of SWOT-analysis methodology, defines directions of its development.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс, проблеми, якість, ціни, кооперація.

Key words: dairy sub-complex of Ukraine, problems, quality, prices, cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні, як і в усьому світі, відбуваються складні соціально-економічні та політичні процеси, що формують умови розвитку вітчизняної харчової промисловості, яка у глобальному вимірі є частиною світового ринку харчових продуктів. На цьому ринку українські виробники традиційно мають високі позиції. У той же час, маючи безумовні успіхи в модернізації технології випуску молочної продукції, підвищенні її якості й розширенні асортименту, вітчизняна молокопереробна галузь все ще не вийшла на траєкторію стійкого розвитку. В країні спостерігається падіння рівня виробництва молочної продукції, підвищення цін на молочну сировину, недостатній рівень взаємодії між виробниками сировини і виробниками кінцевого продукту.

Розв'язання цих проблем забезпечить належний рівень розвитку ефективності виробництва молочної продукції, конкурентоздатності підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК України на внутрішньому і зовнішньому ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми, які стосуються сучасного стану молокопереробної промисловості в країні, досліджували такі українські вчені: А.Е. Алімов, Т.В. Божидарнік, В.В. Бондарець, І.М. Волкова, А.А. Головчук, А.С. Іванов, Л.М. Кобрин, Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удов, О.М. Варченко, Т.Л. Мостенська, А.С. Даниленко, І.А. Крюков, А.А. Солохонок, К.М. Куліш, М.К. Пархомець, І.П. Теплих, С.П. Ткачук, Д.Ф. Харківський, Т.І. Миронюк, С.В. Чугаєвська та інші.

Вищеназвані автори зазначають, що вихідна ринкова ситуація в Україні сприятлива для розвитку молокопереробної галузі і країна має належні передумови для її розвитку: сприятливий клімат, наявність великих площ сільсько-

господарських угідь, родючість землі, історичний досвід ведення фермерського господарства, наявність кваліфікованого персоналу і значну місткість ринку молочної продукції.

Водночас у роботах вищезазначених авторів (що також підтверджується і власними дослідженнями) мова йде про наявність істотних проблем у розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК України, що вимагає подальших досліджень в плані розвитку даної галузі в сучасних умовах і шляхів вирішення проблем, що виникли в підгалузі останнім часом.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану молокопродуктового підкомплексу України, проблем його розвитку та шляхів їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Специфіка функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК України багато в чому визначається наявністю проблемного "поля" сучасного національного ринку молока та молочної продукції, яке фокусується в двох блоках факторів:

— блок концептуальних прорахунків у системі реформування агропродовольчого сектору, які спричинили за собою зниження ефективності діяльності вітчизняних підприємств молочного тваринництва і молочної промисловості;

— блок новітніх кардинальних змін, пов'язаних з принципово новими зовнішньоекономічними і внутрішніми умовами розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України.

Аналізуючи вищезазначені проблеми, доцільно зупинитися на поточних тенденціях розвитку галузі, після чого структурувати її основні проблеми.

Починаючи такий аналіз, слід зазначити, що нині ринок молочних продуктів України дуже різноманітний і висококонкурентний. Розглянутий сегмент ринку включає такі товарні групи, як вершки, сир сичужний та кисломолочний, концентроване молоко і вершки, сухе молоко, масло вершкове та молочні пасти, кисломолочні продукти (кефір, сметана, йогурт, маслянка), а також морозиво. Чисельність тільки великих гравців складає близько 10—15, кількість дрібних локальних виробників перевищує кілька сотень.

З основних трендів розвитку галузі в останні роки можна відзначити наступні:

— наслідки глибокої геополітичної та економічної кризи, що почалася в 2014 р., українським молочникам у значній мірі вже вдалося подолати. Є надія, що нижча межа у падінні виробництва і споживанні молочних продуктів в Україні вже пройдена. У поточному році, швидше за все, відбудеться збільшення випуску продукції для внутрішнього ринку, як за рахунок прогнозованої цінової стабілізації, так і за рахунок очікуваного поліпшення добробуту українців. Проте розраховувати на суттєве збільшення споживання молочних продуктів поки не варто, оскільки змінюється загальний портрет споживача, який вже не вважає молоко продуктом першої необхідності. У цих умовах зростання промислового виробництва можливе лише за певними товарними позиціями, і то лише за рахунок прогнозованого зменшення пропозиції молочної продукції домогосподарствами. Це стосується, передусім, звичайного молока, свіжого сиру, сметани, тобто таких молокопродуктів, які в цей період часу ще масово реалізуються на ринках. Проте обсяги такої торгівлі будуть обов'язково зменшуватися;

— товарна і географічна структура експорту молокопродуктів за останні роки кардинально змінилася. Якщо до 2013 р. більшість експортерів робили ставку на Російську Федерацію і виходили на її ринок, в основному, з сирами, то на сьогодні основу зовнішніх продажів становить вершкове масло разом із суміжними в процесі його виробництва продуктами. Водночас велика частина молочного експорту вже здійснюється за межі країн колишнього Радянського Союзу — зараз Україна займає 18-е місце з експорту молочної продукції у світі. Нині ціна української "молочки" на 16% нижча за світову, що дає конкурентну перевагу на світовому ринку. Українська агропродукція експортується в 190 країн світу. Ключовими країнами для збуту всієї української молочної

продукції стали: Польща, Білорусь, Лівія, Молдова, Грузія, які в загальній сумі забезпечили близько 70% всіх поставок. Також до складу імпортерів вітчизняної молочної продукції додалися Марокко, Туреччина, Єгипет і Нідерланди [8].

Значним імпортером української сироватки є Китай. У списку експортерів в Китаї українські виробники займають 21-е місце. Збільшилося число поставок вершкового масла в Нідерланди на 8,29%. У Бангладеш і Казахстан знизилися поставки молока і вершків згущених на 13,7%. Ці країни є великими імпортерами товарів даних категорій.

Попит на деякі групи українських товарів збільшився в країнах Близького Сходу, країнах ЄС, ПАР, Азії. Також у вересні 2018 р. Україна і Македонія підписали ветеринарний сертифікат для експорту молочної продукції. При цьому експортерів зараз більше хвилює, на який асортимент потрібно робити ставку — масло + сухе знежирене молоко, або масло + казеїн, або масло + сирний продукт. Крім того, стоїть питання — реалізувати ці товари трейдерам або ж намагатися самим виходити на кінцеві ринки збуту [8].

На жаль, повернути славу великого експортера сиру Україні вдасться нескоро. З часу втрати можливості збуту товару в Російську Федерацію нових ринків сировари так і не знайшли, і особливо не переймаються вищезазначеною проблемою, тому що вітчизняна молочна продукція, крім іншого, просто не конкурентна за ціною на світових ринках. Більш того, з цієї ж причини в Україні знову стрімко зростає імпорт сиру. Він уже перевищує експорт даного товару з країни. Це не може не хвилювати вітчизняних сироварів, у зв'язку з чим необхідно кардинально змінювати маркетингову політику;

— на ринку, як і раніше, присутній значний тіньовий сегмент. Тіньовий сектор готової молочної продукції оцінюється на рівні 20—25%. Велика кількість молочної продукції на українському ринку фальсифікується, зокрема це стосується масла, сиру та інших продуктів [3].

— ринок молочних продуктів належить до числа висококонкурентних — кількість тільки великих гравців близько 10—15, не кажучи про численних дрібних локальних виробників, число яких перевищує кілька сотень. Така кількість гравців призводить до того, що ринок є досить "подрібленим", до числа найбільших компаній належать:

— АТ "Молочний альянс" (ТМ "Яготинське"),

- "Юнімілк" (ТМ "Простоквашино"),
- "Вімм-Білл-Данн Україна" (ТМ "Слов'яночка"),
- "Danone" (ТМ "Активія"),
- ПрАТ "Комбінат Придніпровський" (ТМ "Злагода"),
- ТОВ "Молочна компанія Галичина" (ТМ "Галичина"),
- Компанія Молокія ПрАТ "Тернопільський молокозавод" (ТМ "Молокія"),
- ТОВ "Людсдорф" (ТМ "Селянське"),
- Терра Фуд (ТМ "Ферма") та інші.

Виробники розширюють свої портфелі, вводячи нові продукти з молочною або кисломолочною основою, додаючи "корисність" продукту. На сьогодні найголовнішим для споживача є здорове харчування, актуальність теми здорової їжі не знижується. Отже, на молочному ринку досить сильна тенденція вибору натуральних продуктів, тому успішний бренд повинен забезпечити максимальну природність продукту. Потужні компанії досить швидко реагують на споживачські переваги: зниження споживання преміум-брендів призвело до перегляду портфелів брендів і розширенню лінійки дешевих брендів; або до додавання в асортимент сімейної упаковки, що дозволяє економити; або зменшення упаковки.

— ринок молочних продуктів України демонструє стабільний приріст в гривневому еквіваленті при тому, що: приріст ринку в гривневому вираженні обумовлений не тільки інфляційними моментами, але і приростом продажів у натуральному вимірі (рис. 1).

Водночас більш глибокий аналіз ситуації на ринку і в галузі свідчить, що за 12 місяців минулого року українські компанії виробили 10,11 млн т молочної продукції, що на 1,9% менше, ніж за аналогічний період 2017 р. (10,98 млн т), при цьому 73% збору молока припадає на ча-

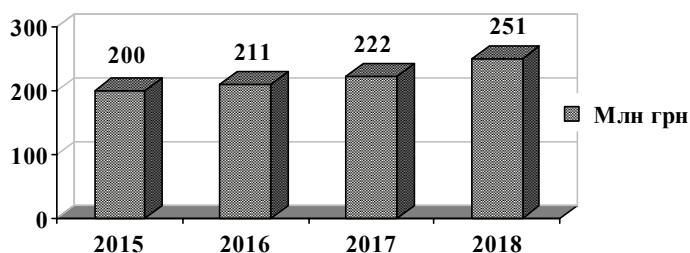

Рис. 1. Обсяги реалізації молочної продукції в грошовому вираженні

Джерело: [7].

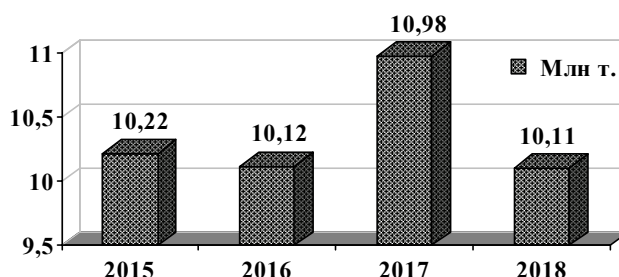
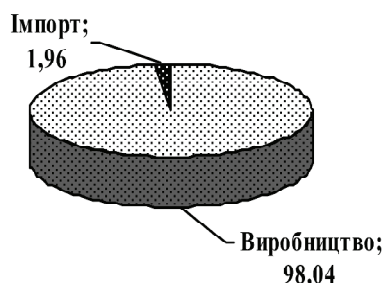

Рис. 2. Обсяги реалізації молочної продукції в натуральному вираженні

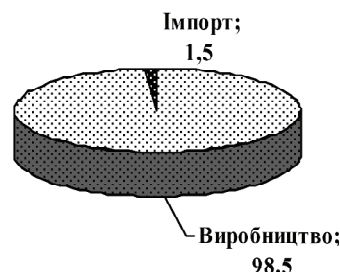
Джерело: [7].

стку населення, а на ферми тільки 27%. Саме зниження надою у домогосподарствах і призвело до зменшення загального виробництва молока. Загалом по ринку зростання обсягів виробництва показала продукція з незбираного молока та специфічні експортні продукти (суха сироватка, казеїн), а ось виробництво категорії масло / сухе молоко — скоротилося [3].

Важливою тенденцією виробництва стало підвищення вимог до якості продукції, що виробляється: у липні 2018 р. набув чинності ДСТУ 3662: 2015 "Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови" — документ, що встановлює стандарти для молока сортів "екстра", "вищий"

2017 р.

2018 р.

Рис. 3. Частка вітчизняної та імпоротної продукції в структурі молочної продукції України (без урахування тіні) в натуральному вираженні, %

Джерело: [1].

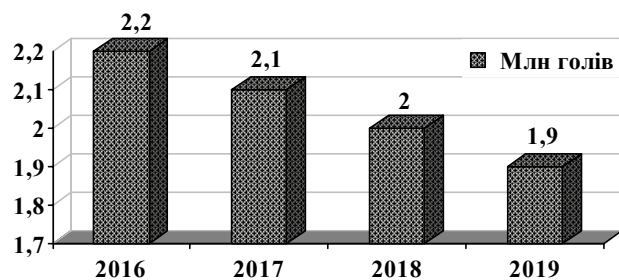

Рис. 4. Динаміка зниження поголів'я великої рогатої худоби в Україні

Джерело: [10].

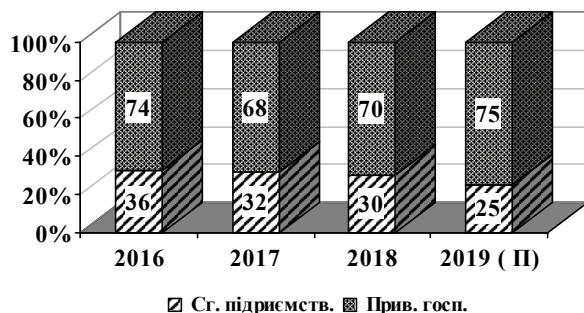

Рис. 5. Структура виробництва молочної сировини в Україні

Джерело: [10].

і "перший". Проте потім було прийнято рішення залишити "другий" сорт, щоб дати фермерам час на модернізацію виробництва. Для молока сорту "другий" затверджений раніше стандарт буде діяти до 1 січня 2020 р. [4].

Законодавче нововведення змусило молочний бізнес переосмислити підходи до якості продукції. Фермери стали поступово відмовлятися від виробництва дешевої сировини. Державою, в минулому 2018 р., було запропоновано програми для підтримки аграріїв. За офіційними даними, 4 348 аграрних виробників, у тому числі 60% — фермери, скористалися програмою здешевлення техніки. Водночас дотації склали 320 млн гривень на утримання 270 корів в особистих господарствах, що не можна порівняти з дотаційними програмами, пропонованими в ЄС [6].

Говорячи про структуру ринку в географічному аспекті, слід сказати, що основу ринку молочної продукції в Україні становлять товари вітчизняного виробництва, хоча імпорт в останні роки зростає.

Причина такої ситуації — висока вартість вітчизняної молочної сировини і власне кінцевого продукту, що створює умови для прибуткового імпорту польської та голландської молочної продукції, яке за ціною як українська, проте, на думку споживачів, має більш високу якість. Вищезазначену ситуацію ускладнює той

факт, що український ринок не захищений митними бар'єрами, а національний виробник знаходиться в явно програвшій конкурентній позиції порівняно з зарубіжними виробниками молока, враховуючи, що польський та голландський фермер отримує суттєві субсидії від держави (більше 30 млрд євро або 20% бюджету ЄС). Фактично все молоко, яке в Європі надходить на переробку, в тому чи іншому вигляді, дотується державою.

У разі, якщо український уряд не зверне уваги на цю проблему, то Україна ризикує знизити рівень присутності вітчизняного виробника на ринку, а в перспективі — втратити молочну галузь у країні як сектор економіки [2].

Слід звернути увагу на те, що в процесі адаптації вітчизняних молочних виробників до європейських технологічних норм виробництва і контролю якості продукції, а також активного проникнення продукції європейських виробників на внутрішній ринок України, зростає якість молокопродуктів в цілому, що веде також до зростання цін, при тому, що ставка ПДВ на молочні продукти в Україні на 15% вища за європейську і становить 20%, тоді як у Німеччині — 7%, у Франції — 5,5%, у Польщі — 5% [9]. Відповідно, якщо Україна прагне підвищити рентабельність молочного бізнесу в країні, потрібно створити тотожні правила гри на внутрішньому ринку.

Стосовно цінової динаміки, слід зазначити, що за даними Асоціації виробників молока, протягом 2018 р. молочні продукти на прилавках магазинів подорожчали на 5—15%. Питне молоко жирністю більше 1% зросла в ціні на 7,2%, а молоко жирністю 3,2% в листопаді коштувало в середньому 30 грн ($\pm 10\%$). Ціна за кілограм йогурту в грудні склала 60,46 грн ($\pm 15,2\%$), масло тваринне подорожчало на 12,9% — до 233,2 грн / кг, а сир у середньому на 12% (до 204 грн / кг). Закупівельна ціна на "екстра" сорт молока почала зростати у другій половині серпня 2018 р. У той період часу молоко цієї групи подорожчало на 20 коп. — до 9,29 грн / л (з ПДВ) [5].

Продовжуючи досліджувати ринок молочної продукції, слід звернути увагу на те, що проблемою ринку молочної продукції в Україні є зниження кількості поголів'я корів в Україні, що призводить до зменшення обсягів сировини для виробництва готової молочної продукції. Зниження поголів'я корів (рис. 4) викликано, передусім, скороченням кількості приватних фермерських господарств у принципі, що у свою чергу викликано активною урбанізацією населення і низькою зацікавленістю

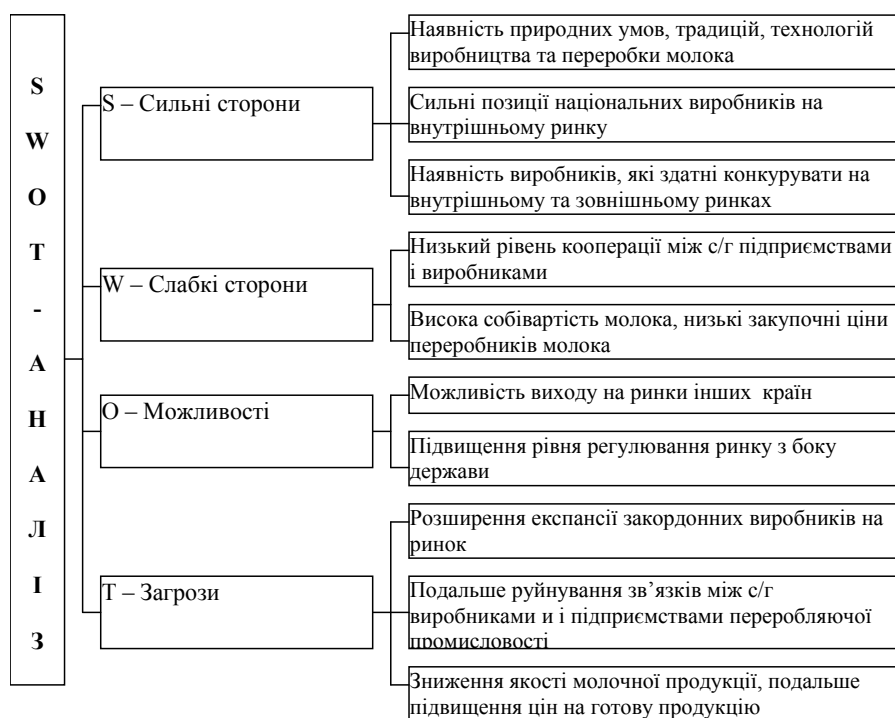

Рис. 6. SWOT-аналіз стану і перспектив розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України

Джерело: авторська розробка.

населення у виробництві молока, в будівництві ферм європейського рівня.

На цьому негативному тлі молочна галузь України все ж продовжує трансформуватися і в цьому плані, за прогнозами експертів, 2019 р. буде знаковим. Обсяги переробки помітно знизяться внаслідок скорочення виробництва молока господарствами населення (–20% з цієї категорії в першому кварталі року). Через це вперше за останні роки помітно скоротиться експорт в еквіваленті сирого молока. Частка надходження на переробку молока від господарств населення скоротиться до 25%, хоча ще 10 років тому співвідношення господарства / сільгосппідприємства було 50/50 (рис. 5).

Головна причина вищезазначеної ситуації — падіння попиту, зниження закупівельних цін у виробника молока, яким в даний період часу в значній мірі є приватні домогосподарства.

Переробники будуть знижувати рівень співпраці з населенням в силу недостатнього рівня якості молока, а також відсутності бажання виробника (того ж населення) працювати над підвищенням цієї якості [10].

Боротьба за якість призведе до зниження пропозиції сировини для промислової переробки, скорочення експорту. Водночас буде спостерігатися поліпшення якості сировини, що переробляється (в середньому) і, відповідно, якості готової молочної продукції на магазин-

них полицях, зниження волатильності у виробництві, потенційне зростання закупівельної вартості молока у великих сільгоспвиробників, будуть створені умови для інвестицій у великотоварне виробництво (за умови зростання споживчого попиту на молочну продукцію всередині країни), поступовий перехід на дотримання європейських вимог якості до сировини.

Також, на думку експертів, негативні умови конкуренції для національних виробників не сприятимуть будівництву нових ферм. Рівень рентабельності буде близький до рівня 2018 р., складе лише 7% — 12% залежно від регіону і рівня механізації виробника. Слід зазначити, що у 2018 р. прибутковість виробництва молока в господарствах України знизилася на 14%, причому не стільки за рахунок зниження цін на продукцію, скільки за рахунок збільшення вартості кормів, інших витрат, пов'язаних з утриманням поголів'я. На цьому тлі немає причин очікувати позитивних зрушень у виробництві молока господарствами населення [10].

На рисунку 6 здійснена оцінка можливостей і загроз для розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК України.

Отже, слід зазначити, що в сучасних умовах ринок молока і молочної продукції розбалансованим, йому притаманні низький рівень організації в контексті взаємозв'язків поставальників сировини і виробників, високі ціни, у

зв'язку з чим українським виробникам молока утримувати свої позиції в умовах зростаючої конкуренції стає все важче.

У силу високої ресурсоемності вітчизняного виробництва, невідповідності системи якісної оцінки в країні світовому рівню, а також з причини сталості структури і стійкості сегментації європейського ринку молока, Україна не може в повному обсязі конкурувати із західними виробниками.

Проведений аналіз проблеми виробництва молочної продукції, сучасних тенденцій розвитку вітчизняного молочного ринку дозволив виділити базові умови для її вирішення.

Перша умова — необхідна активізація переходу українських виробників молока-сировини на інноваційні технології організації та управління виробництвом. Результати проведеного аналізу свідчать, що однією з причин складного стану молочної промисловості є руйнування виробничо-економічних зв'язків, особливо між виробниками і переробниками молока. Спостерігається пряма залежність ефективності виробництва переробних підприємств від обсягів сировини, що переробляється. Проте внаслідок низьких закупівельних цін при високій собівартості обсяги виробництва і постачань молока на переробку знижуються.

Молокопереробні підприємства відчувають брак сировини, втрачають постачальників внаслідок розпаду сировинних зон і всієї системи заготівель молока. Недовикористання виробничих потужностей веде до спаду обсягів виробництва молокопродуктів. Причиною нееквівалентного обміну є монопольне становище переробних підприємств. Проте молочні заводи не мають можливості підвищувати закупівельні ціни, оскільки це призведе до підвищення цін реалізації молокопродуктів. Соціальна значущість молочних продуктів не допускає такого підвищення: споживання їх вже зараз нижче фізіологічних норм, а низький платоспроможний попит призведе до ще більшого скорочення споживання. У зв'язку з вищезазначеним, вдосконалення виробничо-економічних відносин з виробниками молока є основним завданням молокопереробної промисловості.

Для вирішення вищезазначених завдань необхідна кооперація сільськогосподарських і промислових товаровиробників з урахуванням досвіду розвинених країн, за якої успішно вирішуються проблеми конкурентоспроможності підприємств молочної промисловості та виходу їх на світовий ринок. Кооперація та інтеграція — це не насильницький, а найбільш доціль-

ний і ефективний шлях створення взаємної зацікавленості товаровиробників у зростанні економіки, доступний господарським структурам, зацікавленим у швидкому економічному зростанні виробництва на нових управлінських, організаційних і майнових основах.

Друга умова — підвищення ролі держави в регулюванні галузі і ринку. Нині саме держава повинна зосередити увагу на захисті інтересів і прибутковості сільськогосподарських і переробних підприємств як основних товаровиробників продукції; завданнями держави повинні стати: створення умов для інтеграції сільськогосподарських товаровиробників з обслуговуючими і переробними підприємствами; наукове забезпечення розвитку галузі; підготовка і перепідготовка кадрів з умінням господарювання в ринкових умовах; створення програм реальної фінансової підтримки виробників молока.

Зовнішньоекономічна політика держави має бути спрямована на захист вітчизняного товаровиробника за рахунок встановлення жорсткого контролю на митниці, здійснення регулювання імпорту та експорту через систему мит, квот, компенсаційних зборів, доведення мит до рівня, встановленого в країнах Євро-союзу.

ВИСНОВКИ

Дані, наведені у статті, дають змогу зробити такі висновки та узагальнення:

1) пріоритетний напрям сталого розвитку молочної підкомплексу АПК — це виробництво конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках;

2) вирішення вищезазначеного завдання ускладнюється наявністю проблем, що існують в галузі, а саме мова йде про існування концептуальних прорахунків у системі реформування агропродовольчого сектору, принципово нових зовнішньоекономічних і внутрішніх умов його розвитку;

3) Нині молокопереробні підприємства відчувають брак сировини, яка не відповідає світовим стандартам якості, ринок молока і молочної продукції розбалансованим, йому притаманні низький рівень організації взаємозв'язків постачальників сировини і виробників, високі ціни, з чим українським виробникам молока утримувати свої позиції в умовах зростаючої конкуренції стає все важче.

4) у цих умовах основними трендами розвитку молочної галузі переробної промисловості мають стати підвищення конкурентоспроможності та якості молочної продукції шляхом

впровадження елементів кооперації між виробниками сировини і кінцевого продукту, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробника на основі створення умов розвитку галузі з боку держави;

5) запропоновані заходи в сучасній економічній ситуації зможуть забезпечити виробникам молока розширене відтворення, створити умови для виходу вітчизняних виробників на новий рівень конкурентоспроможності продукції, підвищенню економічної ефективності виробництва продуктів переробки молока.

Література:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Деркач А. О конкуренции украинских производителей молока с европейскими [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://infagro.com.ua/aleksandr-derkach-o-konkurent-sii-ukrainskih-proizvoditeley-moloka-s-evropeyskimi/>

3. Итоги года на рынке молока: производители все больше ориентируются на Китай и ЕС [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://delo.ua/business/itogi-goda-moloko-349186/>

4. От количества к качеству: анализ рынка молочной продукции в Украине [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://pro-consulting.ua/pressroom/ot-kolichestva-k-kachestvu-analiz-rynka-molochnoj-produkcii-v-ukraine>

5. Підсумки року на ринку молока: виробники все більше орієнтуються на Китай і ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://delo.ua/business/itogi-goda-moloko-349186/>

6. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/>

7. Рынок молочной продукции Украины [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://trademaster.ua/articles/312870>

8. Степанюк О. Нові ринки для експорту української молочної продукції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://agroexpert.ua/novi-rinki-dla-eksportu-ukrainskoi-molosnoi-produkcii/>

9. Украинцы переплачивают за молоко из-за самой высокой в Европе ставки НДС [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/10/9/641425/>

10. Фастеев М. Молочная отрасль Украины продолжает трансформироваться / М. Фастеев

[Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://infagro.com.ua/maksim-fasteev-vedushhiy-analitik-infagro-molochnaya-otrasl-ukrainyi-prodolzhaet-transformirovatsya/>

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Sept 2019).

2. Derkach, A. (2019), "On the competition of Ukrainian milk producers with European ones", Available at: <https://infagro.com.ua/aleksandr-derkach-o-konkurent-sii-ukrainskih-proizvoditeley-moloka-s-evropeyskimi/> (accessed 8 September 2019).

3. Loshakova, N. (2019), "The results of the year in the milk market: manufacturers are increasingly oriented to China and the EU", Available at: <https://delo.ua/business/itogi-goda-moloko-349186/> (accessed 10 September 2019).

4. Pro-Consulting (2019), "From quantity to quality: analysis of the dairy market in Ukraine", Available at: <https://pro-consulting.ua/pressroom/ot-kolichestva-k-kachestvu-analiz-rynka-molochnoj-produkcii-v-ukraine> (accessed 11 September 2019).

5. Loshakova, N. (2019), "The results of the year in the milk market: producers are increasingly focusing on China and the EU", Available at: <https://delo.ua/business/itogi-goda-moloko-349186/> (accessed 10 September 2019).

6. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2019), Available at: <https://minagro.gov.ua/> (accessed 11 September 2019).

7. TradeMaster (2018), "The market for dairy products in Ukraine", Available at: <https://trademaster.ua/articles/312870> (accessed 10 September 2019).

8. Stepanyuk, O. (2016), "New markets for the export of Ukrainian dairy products", Available at: <https://agroexpert.ua/novi-rinki-dla-eksportu-ukrainskoi-molochnoi-produkcii/> (accessed 9 September 2019).

9. Epravda (2018), "Ukrainians overpay for milk because of the highest VAT rate in Europe", Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/10/9/641425/> (accessed 9 September 2019).

10. Fasteyev, M. (2019), "The dairy industry of Ukraine continues to transform", Available at: <https://infagro.com.ua/maksim-fasteev-vedushhiy-analitik-infagro-molochnaya-otrasl-ukrainyi-prodolzhaet-transformirovatsya/> (accessed 10 September 2019).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2019 р.

УДК 338.48

Л. С. Безугла,

к. н. держ. упр., доцент, доцент кафедри маркетингу,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-6520-4325

Н. І. Демчук,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003-1454-0430

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.24

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ І ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ ЕКОТУРИЗМУ

L. Bezugla,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University

N. Demchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Dnipro State Agrarian and Economic University

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS AND PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE ECO-TOURISM INDUSTRY

У статті досліджено соціально-економічні аспекти і передумови розвитку підприємств галузі екотуризму в Україні. Проаналізовано різні підходи до визначення терміну "екотуризм". Визначено, що екотуризм в Україні перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організовуються переважно самостійно, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується. Україна володіє достатніми екотуристичними ресурсами, використання яких, поряд зі зростаючим попитом на туристичні послуги, закономірно сприятиме інтенсифікації розвитку інфраструктури та територіальній організації екотуристичної діяльності. Екотуризм, як один з видів туризму, включає всі форми природного туризму, за яких основною мотивацією туристів є спостереження і прилучення до природи. Доведено, що екотуризм в обов'язковому порядку повинен робити внесок до соціально-економічного розвитку місцевих спільнот.

The article examines the socio-economic aspects and prerequisites for the development of ecotourism enterprises in Ukraine. Different approaches to the definition of the term "ecotourism" are analyzed. It is determined that ecotourism in Ukraine is at an early stage of development. Ecotourism trips are mostly organized independently, commercial activity in this area is only beginning.

Ukraine has sufficient ecotourism resources, the use of which, along with the growing demand for tourism services, will naturally contribute to the intensification of infrastructure development and territorial organization of ecotourism activities.

Ecotourism, as a type of tourism, includes all forms of natural tourism, in which the main motivation of tourists is observation and attraction to nature.

It has been proven that ecotourism is a must to contribute to the socio-economic development of local communities. From the standpoint of any sane person, this is true. Tourists are locals in relation to locals, which implies correct behavior as a kind of compensation for the use of local resources. Unfortunately, in practice, everything is different. Initiative tour operators from developed countries do not resort to the services of local suppliers and seek to concentrate all financial benefits from tourists in their own hands. They build their hotels, equip them with their equipment, recruit their managers from developed countries.

Almost all types of ecotourism have a clear advantage over other sectors of the economy in stimulating the socio-economic development of backward, especially mountain and rural regions. First, in tourism, the consumer himself goes to the place of service. This leads not only to the inflow of currency into the country, but also to the "invisible export" of tourist goods and services. The tourist pays for himself and passes all the customs and border formalities necessary for

the export of the purchased goods. Second, the mechanization of labor in tourism is extremely low. According to some researchers, servicing one foreign tourist requires the creation of 10 jobs. And mostly women work in tourism, who find it difficult to find work in the specialization fields of developing countries (mining).

Ключові слова: екотуризм, туризм, туристи, діяльність, населення, навколишнє середовище, подорож, розвиток, сільські території.

Key words: ecotourism, tourism, tourists, activity, population, environment, travel, development, rural territories.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні екотуризм оцінюється та досліджується як один із пріоритетних напрямів забезпечення комплексного розвитку сільських територій, диверсифікації аграрного виробництва та збільшення ємкості регіональних продовольчих ринків. У своєму функціонуванні він орієнтується насамперед на ті регіони країни, де існують відповідні рекреаційні ресурси та соціально-економічна потреба у цьому виді господарювання. Екотуризм не конкурує, а доповнює традиційні напрями та форми господарювання, де використовуються просторові природні ресурси, оскільки агротуризм дає змогу доторкнутись туристам до природних ресурсів, які не зазнали впливу техногенного розвитку, з одного боку, а з іншого — дати місцевим жителям стимул до збереження ресурсного потенціалу регіонів і суспільного розвитку в "партнерстві" з природою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання соціально-економічних аспектів і передумов розвитку підприємств галузі екотуризму розглядались у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Дмитрук, В. Ємельянов, Ю. Зінько, В. Козирев, Д. МакКеннел, М. Мальська, М. Рутинський, О. Савицька, В. Храбовченко, В. Худо та інші.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Останнім часом у світі відзначається бурхливе зростання екотуризму, що пояснюється погіршенням навколишнього середовища в містах, перенаселеністю традиційних популярних районів відпочинку — гірських курортів, берегів теплих морів і т.д., а також зростанням добробуту людей і збільшенням кількості вільного часу, який вони хотіли б присвятити туризму. Екологічний туризм, передусім, включає в себе всі види і способи пізнавальних подорожей різної складності, для яких головним ресурсом, а також мотивацією, є природне середовище, або її окремі елементи: пейзажі, пам'ятки природи, певні види рослин або тварин, або їх поєднання. І, що найголовніше, він не несе ніякої шкоди навколишньому середовищу. Це обумовлює актуальність обраної теми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Екологічний туризм (англ. ecotour, ecotourism) — порівняно нове поняття у туристичній діяльності. Початком формування концепції екотуризму вважають 80-ті роки XX ст., коли вперше з'явилися дослідження на цю тему. Основною причиною виникнення екологічного туризму є невідрегульованість відносин у системі "суспільство-природа", або в туристичній інтерпретації — "туризм-екологія".

Перше визначення екотуризму було запропоновано мексиканським економістом-екологом Гектором Цебаллос-Ласкурейном, Екотуризм, за визначенням автора, — це поєднання подорожі з екологічно чуйним ставленням до природи, що дозволяє об'єднати радість знайомства і вивчення зразків флори і фауни з можливістю сприяти їх захисту.

Після появи першого визначення екологічного туризму різними авторами і організаціями, які проявляють зацікавленість у розвитку цього виду діяльності, було запропоновано безліч нових варіантів

Термін "екотуризм" був запропонований та введений в обіг маркетингологами. Однією з причин введення терміну В.В. Храбовченко (2003 р.) вважає першопочаткове його використання маркетингологами туристичних організацій для впливу на туристів, орієнтованих на природу, її захист та активний відпочинок. Насправді таких туроператорів, у більшості випадків, мало турбувала охорона навколишнього середовища. У такий спосіб екотуризм реалізується як реальний економічний чинник, що спонукає туроператорів до його розвитку. В.В. Храбовченко тлумачить екотуризм як вид туризму, що пов'язаний із туристськими потребами у пізнанні природи і внесенні внеску в збереження екосистем при повазі інтересів місцевого населення [11].

Екотуризм, основною ідеєю якого є гармонізація стосунків людини з навколишнім природним середовищем, турбота про збереження довкілля, що використовується в туристичних цілях та підвищення екологічної свідомості суспільства, є популярним і перспективним напрямком індустрії туризму. Аналізування літературних джерел за проблемою свідчить про існування значного різноманіття трактувань дефініції "екотуризм" (табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до визначення терміну "екотуризм"

Автор	Зміст поняття «екотуризм»
Дмитрук О.Ю. [2]	Форма активного відпочинку з екологічно значущим наповненням – особливий інтегруючий напрям рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. Туристи отримують від такого спілкування з природою певний фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та здоров'я, а природа при цьому зазнає мінімальних оборотних впливів і втрат, місцеві мешканці отримують соціальні та економічні стимули до збереження природи та традиційного природокористування
Ємельянов В.Л.	Організація туризму на малозмінених людиною ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу, до яких належать території національних та ландшафтних парків, де здійснюються без шкоди екології тури в природу
Козирев В.М. [3]	Форма подорожей, сприятлива для навколишнього середовища. Виділяють такі форми екотуризму, як активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, збиральництво, рибальство, мисливство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, фотополювання, тематичні поїздки) та культурологічні й етнографічні поїздки
Мальська М.П., Худо В.В. [6]	Всі види туризму, які мінімально або взагалі не впливають на природне довкілля і забезпечують рівновагу між туристом, природою і господарською діяльністю. Такими екологічно безпечними видами в туризмі вважають пішохідні й велосипедні прогулянки дорогами, альпінізм, спостереження за природою, плавання на байдарках та каное, спортивна морська рибалка, лижні мандрівки в горах тощо
Рутинський М.Й., Зінко Ю.В. [9]	Пізнавальний і відпочинковий вид туризму, зосереджений на природних (малозмінених людиною) територіях, який передбачає заняття різними формами активної рекреації у природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. Виділяють такі форми екотуризму: активний екотуризм (піший), велосипедний, водний, кінний, збиральництво, рибальство, мисливство, фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, фотополювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки
Савицька О.П. [10]	Основною ідеєю екотуризму є гармонізація стосунків людини з навколишнім природним середовищем, турбота про збереження довкілля, що використовується в туристичних цілях, та підвищення екологічної свідомості суспільства, є популярним і перспективним напрямом індустрії туризму

Соціальні передумови розвитку екотуризму заховані в історії розвитку всього туризму в цілому. Спочатку треба сказати, що туризмом вважаються тимчасові виїзди (подорожі) людей в іншу країну або місцевість, відмінну від місця постійного проживання на термін від 24 годин до 6 місяців або з вчиненням не менше однієї ночівлі в розважальних, оздоровчих, спортивних, гостьових, пізнавальних, релігійних та інших цілях. Існує безліч різновидів туризму (науковий, спортивний, екстремальний, організований і т.д.). Екотуризм, як один з видів туризму, включає всі форми природного туризму, при яких основною мотивацією туристів є спостереження і прилучення до природи.

Екотуризм, як відомо, в обов'язковому порядку повинен робити внесок в соціально-економічний розвиток місцевих спільнот. З позиції будь-якої розсудливої людини це справедливо. Туристи по відношенню до місцевих жителів є гостями, що має на увазі коректну поведінку, як свого роду компенсацію за використання місцевих ресурсів. На жаль, на практиці все інакше. Ініціативні туроператори з розвинених країн не вдаються до послуг місцевих постачальників і прагнуть до зосередження всіх фінансових благ від туристів у власних руках. Вони будують свої готелі, оснащують їх своїм обладнанням, набирають своїх менеджерів з розвинених країн.

Майже всі види екотуризму мають незаперечними перевагами перед іншими галузями господарювання в справі стимулювання соціально-економічного розвитку відсталіх передусім

гірських і сільських регіонів. По-перше, в туризмі споживач сам їде до місця надання послуги. Це призводить не тільки до притоку валюти в країну, а й "невидимому експорту" туристських товарів і послуг. Турист сам оплачує і проходить всі необхідні для вивезення купленого товару митні та прикордонні формальності. По-друге, механізація праці в туризмі надзвичайно низька. За даними деяких дослідників, обслуговування одного іноземного туриста вимагає створення 10 робочих місць. Причому працюють у туризмі переважно жінки, яким важко знайти роботу в галузях спеціалізації країн, що розвиваються (добувної промисловості).

Наступну соціальну передумову розвитку екотуризму виділити не так просто. В одній з перших робіт з соціології туризму американський дослідник Д. МакКеннел припустив, що зростання інтересу до туризму пояснюється пошуками справжності в сучасному світі. Він виділив кілька туристичних "планів", або ступенів, по ступеня їх автентичності. Перший план виступає тільки як видимість, а задній — як сама реальність. Так, якщо турист зайнятий пошуками реальності (достовірності), він бажає отримати доступ до останнього плану. Він хоче бачити реальність не таку, як це зроблено спеціально для нього (музеї, штучні пам'ятники, готелі), а життя в тому вигляді, як її ведуть місцеві жителі. Однак саме тут проявляється різниця між мандрівником і туристом — якщо мандрівник якраз отримує доступ до цього заднього плану, то турист — немає, він живе в готелі, бачить

зроблені для нього пляжі, ресторани, спеціально одягнених місцевих жителів. Головне для туриста — не побачити, а взяти участь в колективному ритуалі, стати членом спільноти "бачили" цей пам'ятник або ландшафт, але ідеальний турист все ж прагне стати мандрівником [1].

Таким чином, екотуризм є провідником людини в світ незайманої дикої природи. Звідси наступну передумову розвитку екотуризму в сучасному суспільстві можна позначити як зацікавленість у відпочинку, відмінному від повсякденного життя. Різні напрями екотуризму як раз і дозволяють задовольнити цей туристичний інтерес, це і пізнавальний напрям (ознайомлення туристів з найбільш цікавими природними територіями, флорою і фауною, унікальними ландшафтами, гармонійно вписаними в навколишню місцевість пам'ятниками матеріальної культури та історії), і науковий напрям (отримання необхідної ділової та наукової інформації про рідкісних, знаходяться під загрозою зникнення і занесені до Червоної книги представників флори і фауни, про природні явища, історичних пам'ятників), і спортивний напрям (гірський, водний, кінний, пішохідний туризм), і, навіть агротуризм, що стає все більш популярним в Європі та США.

Розвиток екотуризму набуває дедалі більшого значення, тому що саме ця галузь перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організовуються переважно самостійно, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується. Однак помітне виокремлення двох шляхів розвитку екологічного туризму — "американського" та "європейського". Перший — спортивно-туристські подорожі в екстремальних природних умовах, другий — організований відпочинок у сільській місцевості із залученням до традиційної місцевої культури (в Україні цей вид туризму називають сільським, зеленим або агротуризмом).

Україна має великий потенціал для розвитку екотуризму. Площа рекреаційних територій в Україні становить 12,8% території країни і розподіляється відповідно до природних особливостей регіонів: Карпатський, Придністровський, Донецько-Приазовський, Поліський, Причорноморський, Кримський [8]. Головними засадами розвитку екологічного туризму в Україні є 6737 спеціально відведених територій та об'єктів природного заповідного фонду, їх загальна площа перевищує 2,8 млн га, що становить понад 3,9% всієї площі держави [7].

Сучасна ситуація на селі, виходячи із соціально-економічних показників рівня добробуту сільського населення, є досить критичною.

Пов'язано це, насамперед, із низьким рівнем ефективності сільського господарства, яке до останнього часу залишається основним джерелом доходів жителів села. Тому на порядку денному стоїть проблема диверсифікації підприємницької діяльності на селі з метою збільшення доходів сільського населення. Одним із таких напрямів цілком може бути розвиток екотуризму, про що свідчить практика більшості країн світу, де він набув широкого розвитку.

На карті екотуризму в Україні простежується тенденція тяжіння туристичних потоків до зон та маршрутів з найбільш цінними елементами екологічного каркасу України — чистих річок, озер, лісових масивів, а також до архітектурних комплексів малих міст та сіл. На сьогодні основними районами екотуризму в Україні є Карпатський, Придністровський, Донецько-Приазовський, Поліський, Причорноморський. Особливо інтенсивно він розвивається в Карпатському регіоні — Івано-Франківській, Закарпатській і Львівській областях [4].

Екотуризм може бути одним із важливих доходів у загальному бюджетному фонді села, за умови посилення ролі держави у процесі відтворення в системі туризму. Спеціально уповноважені органи можуть здійснювати активну політику залучення і привернення уваги потенційних клієнтів, а також здійснювати на мотивованій основі підтримку приватного підприємця на селі (мікрокредитування, сприяння інноваційним нововведенням, раціоналізаторським ідеям, підтримці суспільних ініціатив тощо).

Позитивний вплив сільського екотуризму на вирішення соціально-економічних проблем села полягає передусім у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, і дає селянам додатковий зарібок; розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері але й в сфері обслуговування.

Ще однією важливою організаційною відмінністю сільського екотуризму є те, що туристичні послуги надають особи різних професій (сільськогосподарські робітники, працівники сфери побутового обслуговування, вчителі тощо), які постійно проживають у сільській місцевості. Основним суб'єктом туристичної діяльності у забезпеченні відпочинку на селі виступає сільська родина, яка надає туристові житло, забезпечує харчування екологічно чистими продуктами, переважно виробленими у домогосподарстві, допомагає організувати дозвілля, забезпечує безпеку відпочинку тощо. Кожна родина, що працює у сфері сільського туризму є міні-туроператором, оскільки формує власний продукт.

Для того, щоб привабити туристів необхідно подбати про змістовне дозвілля відпочиваючих. Господар повинен мати кілька варіантів організації дозвілля відпочиваючих, бути готовим показати своє господарство, розповісти про особливості його ведення, розповісти про своє село, край, його географію, історію, пам'ятки, звичаї тощо, надати необхідний інвентар, виконувати роль провідника й екскурсовода [5].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, в Україні екотуризм перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організовуються переважно самостійно, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується. Україна володіє достатніми екотуристичними ресурсами, використання яких, поряд зі зростаючим попитом на туристичні послуги, закономірно сприятиме інтенсифікації розвитку інфраструктури та територіальній організації екотуристичної діяльності.

На наш погляд, екотуризм — це одна з форм подорожей, яка є найменш шкідливою для навколишнього середовища. Подорожі проводяться на територіях, що мають природничу цінність (національні та ландшафтні парки). Екотуризм передбачає охорону навколишнього середовища регіонів, які відвідуються туристами. Він передбачає, що учасниками цих подорожей є люди з високою екологічною свідомістю.

Подальші наукові дослідження будуть направлені на дослідження нормативно-правового регулювання екотуризму в Україні та світі.

Література:

1. MacCannell D. The Tourist: A New Theory of the Leisure Class. New York: Schocken, 1988.
2. Дмитрук О.Ю., Дмитрук С.В. Екотуризм: навчальний посібник. К. Альтерпрес. 2009. 358 с.
3. Козырѐв В.М., Зорин И.В. Менеджмент туризма. Экономика туризма. Российская международная академия туризма. М. 2001.
4. Крайний І.І. Розвиток екотуристичної діяльності в Закарпатті. Науковий вісник УжНУ. Серія "Економіка". 2006. Випуск 17. С. 186—187.
5. Лужанська Т.Ю., Махлинець С.С., Тебляшкіна Л.І. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи. К. Кондор. 2008. 385 с.
6. Мальська М.П. Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика: підручник. 2 вид. перероб. та доповн. К.: Центр учбової літератури. 2012. 366 с.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Розвиток туризму в Україні: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.marshrury.in.ua/index.php/rozvytok-turizmu-v-ukraini.php>

9. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм: навч. посіб. К. Знання. 2006. 271 с.

10. Савіцька О.П., Савіцька Н.В., Погребняк Л.В. Екотуризм як важлива складова стратегії сталого розвитку України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 15. С. 122—128.

11. Храбовченко В.В. Экологический туризм: учебно-метод. пособие. М.: Финансы и статистика. 2003. 208 с.

References:

1. MacCannell, D. (1988), *Turyst: Nova teoriia klasu dozvillia* [The Tourist: A New Theory of the Leisure Class], Schocken, New York, USA.
 2. Dmytruk, O.Yu. and Dmytruk, S.V. (2009), *Ekoturyzm* [Ecotourism], Al'terpres, Kyiv, Ukraine.
 3. Kozurev, V.M. and Zorin, I.V. (2001), *Menedzhment turizma. Jekonomika turizma* [Tourism Management. Tourism Economics], Russian International Academy of Tourism, Moscow, Russia.
 4. Krajniak, I.I. (2006), "Development of ecotourism activity in Transcarpathia", *Naukovyj visnyk UzhNU. Serii "Ekonomika"*, vol. 17, pp. 186—187.
 5. Luzhans'ka, T.Yu. Makhlynets', S.S. and Tebliashkina L.I. (2008), *Sil's'kyj turyzm: istoriia, s'ohodennia ta perspektyvy* [Rural tourism: history, present and prospects], Kondor, Kyiv, Ukraine.
 6. Mal's'ka, M.P. and Khudo, V.V. (2012), *Turystychnyj biznes: teoriia ta praktyka* [Travel business: theory and practice], 2nd ed, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 7. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 September 2019).
 8. [marshrury.in.ua](http://www.marshrury.in.ua/index.php/rozvytok-ruryzmu-v-ukraini.php) (2019), "Tourism development in Ukraine", available at: <http://www.marshrury.in.ua/index.php/rozvytok-ruryzmu-v-ukraini.php> (Accessed 15 September 2019).
 9. Rutyns'kyj, M.J. and Zin'ko, Yu.V. (2006), *Sil's'kyj turyzm* [Rural tourism], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 10. Savits'ka, O.P. Savits'ka, N.V. and Pohrebniak, L.V. (2017), "Ecotourism as an important component of Ukraine's sustainable development strategy", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 122—128.
 11. Hrabovchenko, V.V. (2003), *Jekologicheskij turizm* [Ecological tourism], Finansy i statistika, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 20.09.2019 р.*

УДК 336.1-049.5(477):339.9

А. С. Полторак,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0002-9752-9431

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.29

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

A. Poltorak,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,

Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv

METHODICAL APPROACH TO THE ASSESSMENT OF THE FINANCIAL SECURITY OF UKRAINIAN REGIONS

Основними завданнями дослідження є: розроблення методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону в умовах глобалізаційних процесів; формування системи індикаторів стану фінансової безпеки регіонів; доведення гіпотези, що відібрані показники стану фінансової безпеки регіонів України можуть бути використані як базові у процесі оперативного аналізу. Запропоновано методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону. Загальна схема аналізу стану фінансової безпеки регіонів України складається з семи послідовних етапів, серед яких: декомпозиція складової "фінансова безпека регіону" на підсистеми; формування переліку індикаторів; нормування індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону; визначення показників вагомості для кожного з індикаторів; узагальнення показників у комплексні індикатори стану фінансової безпеки регіону в розрізі підсистем та ранжування областей відповідно до отриманих значень; визначення інтегрального показника стану фінансової безпеки за регіонами та кластеризація областей відповідно до отриманих значень; порівняння стану фінансової безпеки регіонів відповідно до розрахованих даних інтегрального показника стану фінансової безпеки, виділення специфічних проблемних аспектів та можливостей певного регіону. Сформовано перелік кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки. Такі індикатори сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики. На основі поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем математично доведено гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми і можливості в регіоні. Розраховані значення стану фінансової безпеки України за відібраними індикаторами, відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки несуттєво (середній рівень похибки становить 0,01%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, розроблених за допомогою сформованої моделі.

The main objectives of the study are: to develop a methodological approach to assessing the financial security of the region in the context of globalization processes; formation of a system of indicators of the state of financial security of regions; the hypothesis that the selected indicators of financial security of the regions of Ukraine can be used as baseline in the process of operational analysis. A methodological approach to the monitoring of the financial security of the regions is proposed, which, unlike the current ones, allows to determine the financial security of the Ukrainian regions promptly, to identify region-specific threats and reserves for further use of this information in the process of strengthening the financial security of a particular region. The general scheme of analysis of the financial security of the regions of Ukraine consists of seven consecutive stages, including: decomposition of the component "financial security of the region" into subsystems; formation of the list of indicators; normalization of indicators in the financial security subsystems of the region; determining the weighting indicators for each indicator; generalization of indicators into comprehensive indicators of the financial security of the region in terms of subsystems and ranking of regions according to the values obtained; determination of the integral index of financial security status by regions and clustering of regions according to the values obtained; comparing the financial security of the regions in accordance with the calculated data of the integrated financial security indicator, highlighting specific problematic aspects and capabilities of a particular region. The list of quantitative indicators in the financial security subsystems of the region, which are interrelated with the state of financial security, has been formed. These indicators signal the level of threats, are highly sensitive to changes in the economic situation in the region, and can therefore be used in decision-making processes in the area of financial policy. Based on the polynomial algorithm for extrapolation of stochastic systems parameters, it is mathematically hypothesized that the set of these indicators can characterize the financial security of the region and signal specific problems and

opportunities in the region. The calculated values of the state of financial security of Ukraine according to the selected indicators, differ from the empirical values of the state of financial security is insignificant (the average level of error is 0.01%), which substantiates the assertion about the accuracy of the forecasts formed using the formed model.

Ключові слова: безпека, фінансова безпека, економічна безпека, фінансова система, фінансова безпека регіонів.

Key words: security, financial security, economic security, financial system, financial security of the regions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На основі науково обгрунтованої позиції, що регіон є одним зі структурних елементів, виділених відповідно до об'єкта захисту у структурі фінансової безпеки, категорія "фінансова безпека регіону" нами трактується як умови фінансового розвитку певного регіону держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для сталого розвитку регіону [16].

У процесі моніторингу стану фінансової безпеки регіону має бути розрахований певний підсумковий індикатор, значення якого буде сигналізувати про рівень стабільності фінансів у регіоні, інвестиційний клімат, підприємницьку активність, а також рівень життя населення. Відповідно, розроблення методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону в умовах глобалізаційних процесів є актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблему модернізації алгоритмів діагностування стану фінансової безпеки регіонів України розглядали у своїх працях І. Король [2], Н.М. Сіренко [3], М.І. Вихлюк [6], Н.М. Внукова, М.Ю. Погосова [7], В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк [8], В.В. Дикань, О.Ю. Александрова [10], В.І. Матвійчук, Р.М. Нешко [11], Н.О. Тусова [17], С.М. Синиця, Б.С. Бринзей [21], Н.Я. Юрків [22], А.А. Яремко, Ю.В. Полякова [23]. Однак підтримуємо твердження В.І. Матвійчук та Р.М. Нешко, які звертають увагу на існування тезисних напрацювань, але відсутність комплексного методичного підходу до оцінки фінансової безпеки регіонів [11, с. 128].

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Основними завданнями дослідження є: розроблення методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки регіону в умовах глобалізаційних процесів; формування системи індикаторів стану фінансової безпеки регіонів; доведення гіпотези, що відібрані показники ста-

ну фінансової безпеки регіонів України можуть бути використані як базові у процесі оперативного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ми погоджуємось із думкою В.І. Матвійчук та Р.М. Нешко стосовно того, що проблема забезпечення фінансової безпеки регіонів України є своєрідною запорукою фінансової безпеки держави в цілому [11, с. 126]. Такий зв'язок пояснюється реформою децентралізації, у процесі якої формується ефективно місцеве самоврядування для надання доступних та якісних публічних послуг, становлення інститутів народовладдя, створення життєвого середовища для громадян, узгодження інтересів територіальних громад та держави. Відповідно, якість виконання функцій місцевими органами влади впливає на регіональну податкову політику, формування дохідних частин місцевих бюджетів, доступність страхових послуг та банківських продуктів, інвестиційний клімат у регіоні, рівень життя населення. Все це обгрунтовує необхідність систематичного та оперативного аналізу стану фінансової безпеки регіонів України з метою виділення сильних та слабких місць наявного стану, діагностування можливостей та потенційних загроз.

Вихлюк М.І. зазначає, що процеси забезпечення фінансової безпеки регіонів та держави в цілому є взаємодоповнювальними та взаємопов'язаними [6], відповідно, загрозливий рівень фінансової безпеки певного окремого регіону, спричинений діями певних політичних та економічних ризиків, несприятливими процесами щодо формування податкового боргу в регіоні, низькою інвестиційною привабливістю або недостатньою інноваційною складовою розвитку, здійснює негативний вплив на рівень фінансової безпеки держави.

Внукова Н.М. та М.Ю. Погосова слушно зауважують, що 19 з 25 областей України є прикордонними, відповідно, в умовах загострення диспропорцій у ресурсних потребах [7, с. 105] з метою забезпечення стабільного розвитку суб'єктів мезорівня та фінансової безпеки окремих областей України особливої уваги набувають аспекти залу-

чення регіонів до транскордонної співпраці, а процес моніторингу стану фінансової безпеки регіонів має враховувати їх спроможність нарощувати свій фінансовий потенціал.

У своєму дослідженні Н.Я. Юрків зазначає, що процес моніторингу стану фінансової безпеки в регіональному вимірі повинен здійснюватись на стику аналізу фінансової безпеки держави, регіональної й національної економіки, фінансової безпеки окремих суб'єктів господарювання [22, с. 100]. На нашу думку, з позиції регіонального розвитку доцільно приділяти увагу саме тим індикаторам стану фінансової безпеки регіону, які безпосередньо формують базис і можливість оцінки задоволення фінансової захищеності та потреб усіх суб'єктів регіону та його фінансово-економічного розвитку в цілому.

Методичний підхід до розрахунку рівня економічної безпеки України [20], запропонований до використання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України у наказі № 1277 від 29.10.2013 р., не передбачає регіонального розрізу оцінки, про що наголошено у листі міністерства, в якому надавалась відповідь на запит щодо наявності розрахунків стану фінансової безпеки регіонів.

Адаптувати методику розрахунку рівня фінансової безпеки держави до особливостей регіонів можливо, однак, більшість індикаторів, значення яких у цьому методичному підході розраховуються та узагальнюються в інтегральному індексі, спираються та статистичну інформацію на рівні держави, відповідно, не можуть висвітлювати особливості регіонального розвитку.

Крім того, чинний підхід в цілому є досить складним для використання через застосування багатьох індикаторів, значення яких розраховується на основі вхідної статистичної інформації, що публікується із суттєвим запізненням, а в регіональному розрізі взагалі не аналізується, відповідно, цей потенційний методичний підхід до оцінки стану фінансової безпеки регіонів не дозволить аналітикам зіставляти рівень фінансової безпеки регіонів на основі відкритої інформації.

На законодавчому рівні наказом Державного комітету статистики України № 114 від 15.04.2003 р. затверджено методику розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку [19], в якій фінансову сферу пропонується оцінювати за 7-ма показниками [19]. Також діє постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" [18], в якій представлено певні орієнтири значень кількісних

індикаторів, які затверджено у якості планових показників регіонального розвитку.

Для оцінки стану фінансової безпеки науковці пропонують до застосування різні методи, серед яких найпоширенішими є метод таксономії, експертні оцінки, аналіз макропоказників та їх подальше порівняння з еталонними даними, однак, з урахуванням особливостей фінансової безпеки регіонів, необхідно розробити методичний підхід та інструментарій, застосування яких дозволило б схарактеризувати рівень фінансової безпеки регіонів, сформулювати місце (ранг) регіону, яке він посідає серед всіх інших областей України, виділити проблемні компоненти забезпечення фінансової безпеки певного регіону у відповідному періоді дослідження.

Для оцінки стану фінансової безпеки регіонів України, їх подальшого порівняння, виділення проблемних аспектів, можливостей та потенційних загроз у розрізі областей, запропоновано методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, виокремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону.

Загальна схема аналізу стану фінансової безпеки регіонів України представлена на рисунку 1.

Декомпозиція категорії "фінансова безпека регіону" з метою підвищення ефективності аналізу результатів оцінки стану фінансової безпеки регіонів України проведена на такі взаємопов'язані підсистеми:

- фінансова безпека населення регіону;
- фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність;
- галузева (секторальна) фінансова безпека регіону;
- фінансова безпека регіональна.

Сформуємо перелік кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки, які сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики. Відібрані показники мають бути перевірені на мультиколінеарність, відповідно, показники з сильним зв'язком мають бути виключені з системи індикаторів. Крім того, ми маємо довести, що сукупність відібраних індикаторів взаємопо-

в'язані зі станом фінансової безпеки, відповідно, сформована матриця даних визначених індикаторів може застосовуватись як вхідна інформація у процесі розрахунку інтегрального показника стану фінансової безпеки регіону.

Так, ми відібрали 22 фінансових показники, які розраховуються у розрізі регіонів та систематично оприлюднюються у звітах Міністерства, які попередньо були перевірені на наявність сильних кореляційних зв'язків. Доведено, що вони не перебувають у прямій функціональній залежності один від одного. Формування фінансових показників відбувалося з урахуванням методологічного принципу пізнання (статики і динаміки) [9, с. 196]. Кожен з обраних показників надає важливу інформацію щодо стану фінансової безпеки регіону, однак, для різнобічного аналізу пропонується їх комплексне застосування.

Висувається гіпотеза, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми і можливості в регіоні.

Для доведення або спростування цієї гіпотези застосовано базові ідеї поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем І.П. Атаманюка [1; 4, с. 16—19; 5], на підставі яких було розроблено поліноміальну степеневу кореляційно-регресійну модель оцінки стану фінансової безпеки держави за формулою.

$$m_x^{(k,N)}(1,i) = M[X(i)] + \sum_{j=1}^k \sum_{v=1}^N (x^v(j) - M[X^v(j)]) S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1),$$

де $m_x^{(k,N)}(1,i)$ — стан фінансової безпеки регіону;

$M[X(i)]$ — середнє значення стану фінансової безпеки регіону;

$x^v(j)$ — емпіричні значення індикаторів стану фінансової безпеки регіону;

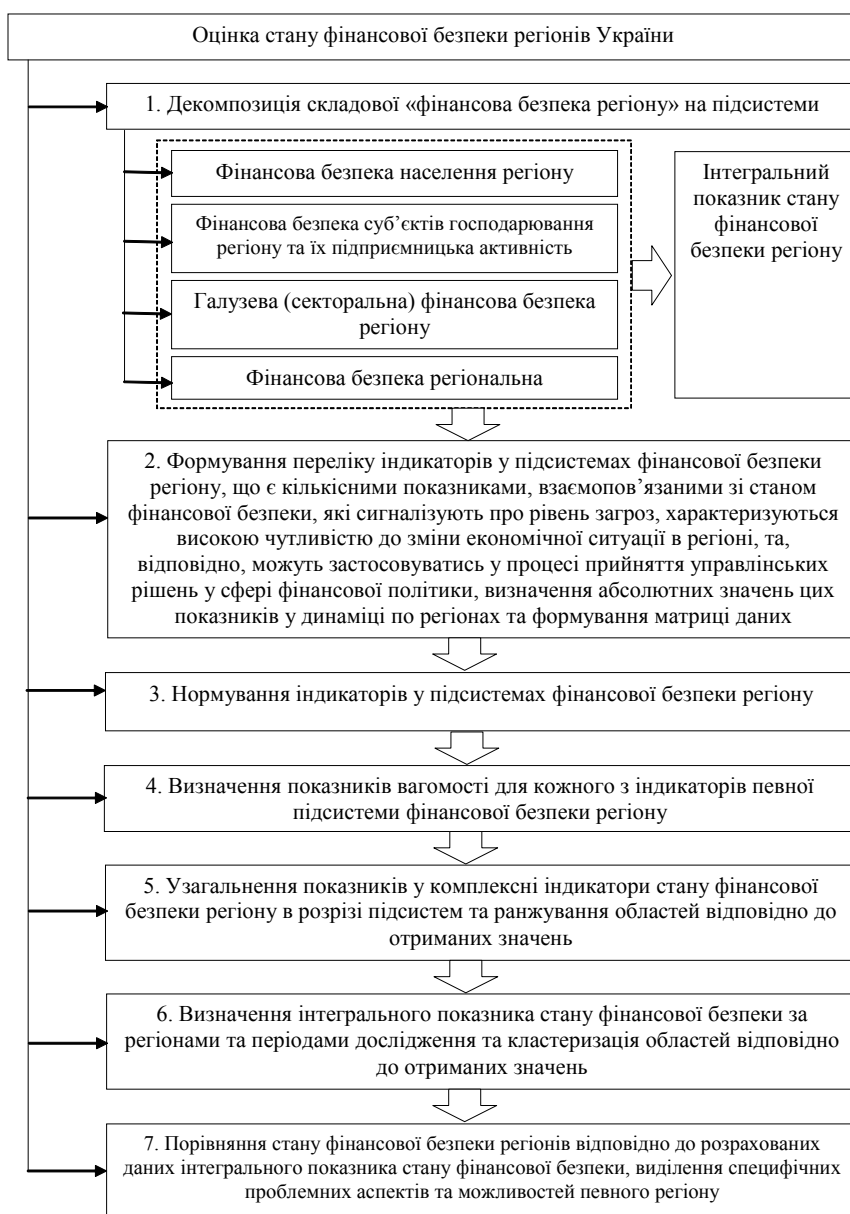

Рис. 1. Загальна схема аналізу стану фінансової безпеки регіонів України

Джерело: запропоновано автором.

$M[X^v(j)]$ — середнє значення індикаторів стану фінансової безпеки регіону;

$S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$ — коефіцієнти вагомості.

Повний перелік індикаторів представлено у таблиці 1.

Вхідну інформацію для розрахунку поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлено у таблиці 2.

Проміжні розрахунки отриманої поліноміальної кореляційно-регресійної моделі висвітлено у таблиці 3.

У таблиці 4 узагальнено значення стану фінансової безпеки України, розраховані на основі отриманої поліноміальної кореля-

Таблиця 1. Перелік індикаторів стану фінансової безпеки регіону

Фінансова безпека населення регіону	
X ₁	Найвищий дохід населення у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₂	Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), % до економічно активного населення відповідного віку
X ₃	Співвідношення прийнятих працівників до вибулих, %
X ₄	Індекс реальної заробітної плати, % до відповідного періоду попереднього року
X ₅	Сума заборгованості з виплати заробітної плати, % до фонду оплати праці за останній місяць звітної періоду
Фінансова безпека суб'єктів господарювання регіону та їх підприємницька активність	
X ₆	Темп зростання (зменшення) податкового боргу за грошовими зобов'язаннями платників податків без урахування податкового боргу платників податків, які перебувають у процедурах банкрутства або щодо яких судом прийнято рішення (постанову) про зупинення провадження у справі, % до початку року
X ₇	Кількість суб'єктів середнього підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць
X ₈	Кількість суб'єктів малого підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць
X ₉	Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів середнього підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, %
X ₁₀	Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів малого підприємництва (у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання, %
Галузева (секторальна) фінансова безпека регіону	
X ₁₁	Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₁₂	Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, грн
X ₁₃	Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, грн
X ₁₄	Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції, %
X ₁₅	Продуктивність праці, %
Фінансова безпека регіональна	
X ₁₆	Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на 1 особу населення, грн
X ₁₇	Індекс споживчих цін, %
X ₁₈	Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку року, грн
X ₁₉	Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування, дол. США
X ₂₀	Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, дол. США
X ₂₁	Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одиницю населення, тис. грн
X ₂₂	Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис. грн

Джерело: запропоновано автором.

ційно-регресійної моделі ($m_x^{(k,N)}(1,i)$), а також абсолютні суми похибки (різниці між даними безпекового стану, визначеними за Методикою [20] та фактично отриманими значеннями стану фінансової безпеки України), і відносні суми похибки, визначені у відсотках від даних безпекового стану, визначеними за Методикою [20].

Розраховані значення стану фінансової безпеки України за значеннями 22 індикаторів, які визначаються у розрізі регіонів відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки України несуттєво (середній рівень похибки становить

Таблиця 2. Вхідна інформація для побудови поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Період, роки	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
2014	26782,10	56,60	75,40	93,50	7,00	213,60	3,90	445,30
2015	31082,70	56,70	79,30	79,80	4,40	127,00	3,60	457,10
2016	35610,10	56,30	89,50	109,00	3,40	138,30	3,50	433,50
2017	43592,80	56,10	95,90	119,10	3,40	129,00	3,60	421,10
2018	57908,60	57,10	92,40	112,50	3,20	112,60	3,60	421,10
$M[X^*(j)]$ Середнє значення	38995,26	56,56	86,50	102,78	4,28	144,10	3,64	435,62
$S_{((j-1)N+1)}^{(kN)}$ Коефіцієнт вагомості показника	0,00007	0,022	0,035	-0,148	0,13	-0,03	0,001	-0,205
Область	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆
2014	38,90	22,00	27803,80	708,30	1193,30	2,50	99,80	36904,00
2015	39,30	23,70	34916,90	674,00	1347,70	1,40	99,10	46413,00
2016	39,90	24,60	41410,60	713,90	1734,60	1,40	103,40	55899,00
2017	39,90	24,90	50676,90	697,30	2497,50	0,70	103,20	70233,00
2018	39,90	24,90	59346,80	756,40	3354,20	0,70	103,20	72550,69
$M[X^*(j)]$ Середнє значення	39,58	24,02	42831,00	709,98	2025,46	1,34	101,74	56399,94
$S_{((j-1)N+1)}^{(kN)}$ Коефіцієнт вагомості показника	-0,023	-0,17	0,00048	-0,107	-0,0013	-0,033	0,059	-0,00023
Область	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	Y	
2014	124,90	4713,90	1068,00	1253,50	1,80	0,30	42,074	
2015	143,30	5721,00	1016,30	890,10	2,60	0,80	38,211	
2016	112,40	7467,90	886,00	852,10	4,00	1,10	43,120	
2017	122,10	10236,50	925,00	1018,40	5,50	1,60	46,336	
2018	109,80	11941,30	767,00	1119,90	6,30	2,00	48,691	
$M[X^*(j)]$ Середнє значення	122,50	8016,12	932,46	1026,80	4,04	1,16	43,69	
$S_{((j-1)N+1)}^{(kN)}$ Коефіцієнт вагомості показника	-0,304	-0,0001	0,007	0,013	0,065	0,069	X	

Джерело: розраховано та узагальнено автором за даними [12–15].

Таблиця 3. Проміжні розрахунки поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Період, роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) \cdot S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$							
	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
2014	-0,854921	0,00088	-0,3885	1,37344	0,3536	-2,085	0,00026	-1,9844
2015	-0,553879	0,00308	-0,252	3,40104	0,0156	0,513	-4E-05	-4,4034
2016	-0,236961	-0,00572	0,105	-0,92056	-0,1144	0,174	-0,00014	0,4346
2017	0,3218278	-0,01012	0,329	-2,41536	-0,1144	0,453	-4E-05	2,9766
2018	1,3239338	0,01188	0,2065	-1,43856	-0,1404	0,945	-4E-05	2,9766
Період, роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) \cdot S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$							
	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	X ₁₅	X ₁₆
2014	0,01564	0,3434	-7,213056	0,17976	1,081808	-0,03828	-0,11446	4,4840657
2015	0,00644	0,0544	-3,798768	3,84986	0,881088	-0,00198	-0,15576	2,2969957
2016	-0,00736	-0,0986	-0,681792	-0,41944	0,378118	-0,00198	0,09794	0,1152157
2017	-0,00736	-0,1496	3,766032	1,35676	-0,613652	0,02112	0,08614	-3,181604
2018	-0,00736	-0,1496	7,927584	-4,96694	-1,727362	0,02112	0,08614	-3,714673
Період, роки	$(x^v(j) - M[X^v(j)]) \cdot S_{((j-1)N+v)}^{(kN)} ((i-1)N+1)$							
	X ₁₇	X ₁₈	X ₁₉	X ₂₀	X ₂₁	X ₂₂	$m_x^{(k,N)}(1,i)$	
2014	-0,7296	0,330222	0,94878	2,9471	-0,1456	-0,05934	42,1322045	
2015	-6,3232	0,229512	0,58688	-1,7771	-0,0936	-0,02484	38,1397345	
2016	3,0704	0,054822	-0,32522	-2,2711	-0,0026	-0,00414	43,0264885	
2017	0,1216	-0,222038	-0,05222	-0,1092	0,0949	0,03036	46,3681515	
2018	3,8608	-0,392518	-1,15822	1,2103	0,1469	0,05796	48,7654511	

Джерело: розраховано та узагальнено автором.

0,01%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою даної моделі та доводить висунуту гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми і можливості в регіоні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У результаті проведеного дослідження було зроблено такі висновки:

1. Запропоновано методичний підхід до моніторингу стану фінансової безпеки регіонів, який, на відміну від нині застосовуваних, дозволяє оперативно визначати стан фінансової безпеки областей України, викремлювати специфічні для певного регіону загрози та резерви для подальшого застосування цієї інформації у процесі зміцнення стану фінансової безпеки певного регіону.

2. Сформовано перелік кількісних індикаторів у підсистемах фінансової безпеки регіону, що є взаємопов'язаними зі станом фінансової безпеки. Ці індикатори сигналізують про рівень загроз, характеризуються високою чутливістю до зміни економічної ситуації в регіоні, та, відповідно, можуть застосовуватись у процесі прийняття управлінських рішень у сфері фінансової політики.

3. На основі поліноміального алгоритму екстраполяції параметрів стохастичних систем математично доведено гіпотезу, що сукупність саме цих показників може характеризувати стан фінансової безпеки регіону та сигналізувати про специфічні проблеми і можливості в регіоні. Розраховані значення стану фінансової безпеки України за відібраними індикаторами, відрізняються від емпіричних значень стану фінансової безпеки несуттєво (середній рівень похибки становить 0,01%), що обґрунтовує твердження щодо точності прогнозів, сформованих за допомогою сформованої моделі.

Література:

- Atamanyuk I., Kondratenko Y., Shebanin V., Sirenko N., Poltorak A., Baryshevskaya I., Atamaniuk V. Forecasting of Cereal Crop Harvest on the Basis of an Extrapolation Canonical Model of a Vector Random Sequence. CEUR Workshop Proceedings. 2019. Vol. II. pp. 302—315.
- Korol I., Poltorak A. Financial risk management as a strategic direction for improving the

Таблиця 4. Результати застосування методичного підходу до оцінки стану фінансової безпеки України із застосуванням поліноміальної кореляційно-регресійної моделі

Період	Стан фінансової безпеки України (за Методикою), %	Стан фінансової безпеки України (розрахований за моделлю), %	Абсолютна похибка	Відносна похибка, %
	Y	$m_x^{(k,N)}(1,i)$		
2014 р.	42,074	42,132	0,058	0,139
2015 р.	38,211	38,140	-0,071	-0,186
2016 р.	43,120	43,026	-0,094	-0,218
2017 р.	46,336	46,368	0,032	0,069
2018 р.	48,691	48,765	0,075	0,154
Середнє значення похибки				0,01%

Джерело: розраховано автором.

level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 (2018). No. 1. pp. 235—241. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>

3. Sirenko N., Baryshevskaya I., Poltorak A., Shyshpanova N. State and tendencies of inter-governmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 2. no. 25 (2018). pp. 157—164. <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i25.136489>

4. Атаманюк И.П. Полиномиальный алгоритм оптимальной экстраполяции параметров стохастических систем. *Управляющие системы и машины*. 2002. № 1. С. 16—19.

5. Атаманюк И.П., Сиренко Н.Н., Барышевская И.В. Информационная технология управления сельскохозяйственным предприятием на основе прогнозирования его экономического состояния. *Восточно-европейский журнал передовых технологий*. 2012. № 6/4 (60). С. 68—74.

6. Виклюк М.І. Структура фінансової безпеки регіону та характеристика її складових. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1485> (дата звернення: 05.09.2019).

7. Внукова Н.М., Погосова М.Ю. Фінансова безпека регіонів у контексті транскордонного співробітництва. *Системи обробки інформації*. 2010. Вип. 3. С. 105—106.

8. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія. ВД "Інжек". 2006. 240 с.

9. Губарева І.О. Формування економічної безпеки України: монографія. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2015. 448 с.

10. Дикань В.В., Александрова О.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18—25.

11. Матвійчук В.І., Нешко Р.М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент фінансової безпеки держави. *Фінанси, учет, банки*. 2017. Вип. 1. С. 125—134.

12. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2016. 90 с.

13. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2017. 89 с.

14. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2017 р. Міністерство ре-

гіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2018. 89 с.

15. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. 2019. 89 с.

16. Полторак А.С. Архітектура наслідків глобалізаційних процесів у фінансовій сфері. *Modern economics*, 2018. № 10. С. 89—96. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15)

17. Полторак А.С., Тусова Н.О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 224—330.

18. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (дата звернення: 05.09.2019).

19. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку: наказ Державного комітету статистики України № 114 від 15.04.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03> (дата звернення: 05.09.2019).

20. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — 2013. — Режим доступу: <https://goo.gl/JE1TQc>.

21. Синиця С.М., Бринзей Б.С. Економічна безпека регіону як важливе завдання стратегічного розвитку. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Вип. X. С. 48—53.

22. Юрків Н. Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки. *Фінанси України*. 2011. № 12. С. 99—110.

23. Яремко Л.А., Полякова Ю.В. Формування безпечного інноваційного розвитку та забезпечення інноваційної безпеки регіону. *Портал про інвестиції*. URL: <http://investycii.org> (дата звернення: 05.09.2019).

References:

1. Atamanyuk, I. Kondratenko, Y. Shebanin, V. Sirenko, N. Poltorak, A. Baryshevskaya, I. and Atamaniuk, V. (2019), "Forecasting of Cereal Crop Harvest on the Basis of an Extrapolation Canonical Model of a Vector Random Sequence", *CEUR Workshop Proceedings*, vol. II, pp. 302—315.

2. Korol, I. and Poltorak, A. (2018), "Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol.

4(2018), no. 1, pp. 235—241, available at: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241> (Accessed 05 September 2019).

3. Sirenko, N. Baryshevskaya, I. Poltorak, A. and Shyshpanova, N. (2018), "State and tendencies of intergovernmental regulation in Ukraine in conditions of fiscal decentralization", Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 2, no. 25 (2018), pp. 157—164, available at: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136489> (Accessed 05 September 2019).

4. Atamanyuk, I. P. (2002), "Polynomial algorithm for optimal extrapolation of the parameters of stochastic systems", *Upravlyayushchiye sistemy i mashyny*, vol. 1, pp. 16—19.

5. Atamanyuk, I. P. Sirenko, N. N. and Baryshevskaya, I. V. (2012), "Information technology for managing an agricultural enterprise based on forecasting its economic condition", vol. 6/4 (60), pp. 68—74.

6. Vyklyuk, M. I. (2012), "Structure of financial security of the region and characterization of its components", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1485> (Accessed 05 September 2019).

7. Vnukova, N. M. and Pohosova, M. YU. (2010), "Financial security of regions in the context of cross-border cooperation", *Systemy obrobky informatsiyi*, vol. 3, pp. 105—106.

8. Heyets, V. M. Kyzym, M. O. Klebanova, T. S. and Chernyak, O. I. (2006), *Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryyemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise], VD "Inzhek", Kharkiv, Ukraine.

9. Hubaryeva, I. O. (2015). *Formuvannya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny* [Formation of economic security of Ukraine]. VD "INZHEK", Kharkiv, Ukraine.

10. Dykan, V. V. and Aleksandrova, O. Yu. (2017), "Mechanism of ensuring the economic security of the region: essence, components, directions of action", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 58, pp. 18—25.

11. Matviychuk, V. I. and Neshko, R. M. (2017), "Financial security of the region as an integral element of financial security of the state", *Fynansy, uchet, banky*, vol. 1, pp. 125—134.

12. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services (2016), *Monitorynh sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv za 2015 r.* [Monitoring of socio-economic development of regions for 2015], Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services, Kyiv, Ukraine.

13. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services (2017), *Monitorynh sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv za 2015 r.* [Monitoring of socio-economic development of regions for 2016], Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services, Kyiv, Ukraine.

14. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services (2018), *Monitorynh sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv za 2015 r.* [Monitoring of socio-economic development of regions for 2017], Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services, Kyiv, Ukraine.

15. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services (2019), *Monitorynh sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv za 2015 r.* [Monitoring of socio-economic development of regions for 2018], Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services, Kyiv, Ukraine.

16. Poltorak, A. (2018), "Architectonics effects of globalization in the financial sector", *Modern economics*, vol. 10(2018), pp. 89—96, available at: [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-15](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-15) (Accessed 05 September 2019).

17. Poltorak, A.S. and Tusova, N.O. (2018), "Directions of improvement of methodical tools for assessing the state of financial security of Ukraine", *Ekonomichnyj forum*, vol. 2, pp. 224—330.

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the State Regional Development Strategy for the period up to 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (Accessed 05 September 2019).

19. State Statistics Committee of Ukraine (2003), Order "On approval of the Methodology for calculating integrated regional economic development indices", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03> (Accessed 05 September 2019).

20. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine", available at: <https://goo.gl/JE1TQc> (Accessed 05 September 2019).

21. Yurkiv, N. Y. (2011), "Regional factors of financial security of the real sector of economy", *Finansy Ukrayiny*, vol.12, pp. 99—110.

22. Yaremko, L. A. and Polyakova, Yu. V. (2017), "Formation of safe innovation development and maintenance of innovative security of the region", available at: <http://investycii.org> (Accessed 05 September 2019).

Стаття надійшла до редакції 13.09.2019 р.

УДК 332.122

С. М. Смирнова,

к. геол. н., доцент (бвз) кафедри управління земельними ресурсами,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: 0000-0001-9106-7435

В. М. Смирнов,

к. геол. н., керівник екологічної лабораторії,

ТОВ "СЗ "Океан"

ORCID ID: 0000-0003-3809-6098

А. О. Богомаз,

магістрант кафедри управління земельними ресурсами,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: 0000-0002-1471-814X

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.37

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ "LEADER"

S. Smyrnova,

PhD in Geology, Associate Professor, Department of Land Management

Petro Mohyla Black Sea National University

V. Smyrnov,

PhD in Geology, head of the environmental laboratory, Limited Liability Company "Ocean Shipyard"

A. Bogomaz,

Master of the Department of Land Management, Petro Mohyla Black Sea National University

STATE REGULATION AND PROVISION OF DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN THE CONTEXT OF LEADER

Статтю присвячено пріоритетним напрямкам державного регулювання розвитком сільських територій (СТ) на засадах концепції "Leader", активація якої дозволить забезпечити соціально-економічне зростання СТ. Зосереджено увагу на збалансованому функціонуванні сільської економіки, як першочергового пріоритету у забезпеченні соціально-економічної безпеки України. Наголошено на необхідність формування державної політики багатогалузевого розвитку СТ на засадах забезпечення їх соціально-економічного зростання за галузевим принципом. Вказано на пріоритет інноваційного розвитку складових усіх без винятку видів економічної діяльності села, активуючи важелі і стимули економічного розвитку. Зорієнтовано увагу на результативність та ефективність впровадження методології синергетичного державного управління у розвитку СТ з врахуванням тенденцій, динаміки, розмаїття процесів у життєзабезпеченні. Налаштованість на посилення інтегративного функціонування економіки СТ забезпечить синергетичний ефект їх соціально-економічного розвитку.

State policy of regulation of rural territories (RT) development is undergoing a transition period in the process of market relations formation. Reducing employment in the agricultural sector, reducing agricultural competitiveness, protecting the environment, improving rural areas and improving the standard of living of peasants, developing alternative activities in rural areas are urgent problems of the village. In this context, the realization of the state function of managing rural development is a strategic tool for overcoming destabilizing manifestations, combating poverty of rural population, ensuring a fair distribution of public goods and supporting the processes of balanced development of Ukrainian regions. State regulation at the level of regulatory powers of the authorities is to create a set of conditions and factors, tangible or intangible, support the sustainable socio-economic development of the RT. The current system of government has come into conflict with the needs of reforming the rural economy, the real situation of producers in the new economic conditions. Critical analysis and identification of the obstacles to the development of the RT will reveal a number of problematic issues. In such circumstances, the strategic direction for the RT is to develop priority actions on a multifunctional basis in accordance with the Leader concept. Activation of this concept will ensure the socio-economic growth of the territorial development rather than the sectoral principle. Innovative development of components of all types of economic activity, without exception, becomes a priority, since RT have significant resource potential, complex socio-economic and

production and economic structure, characterized by a set of internally inherent features. Particular attention needs to be given to identifying areas for improving the institutional development of the RT, substantiating the financial strategy of strengthening the RT, identifying factors for enhancing business activity, developing entrepreneurship, and improving social policy in the context of the middle class formation in rural Ukraine.

Ключові слова: державне регулювання, сільські території, концепція "Leader", багатогалузевий розвиток, землекористування.

Key words: state regulation, rural territories, the concept "Leader", multi-sectoral development, land use.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток СТ є важливим чинником збалансованого функціонування сільської економіки та постає першочерговим пріоритетом у забезпеченні соціально-економічної безпеки України. З одного боку, СТ виступають осередком культурної спадщини України. Традиції, звичаї, обряди, сформовані в історичній та етнічній площині, є надбанням матеріальних та духовних цінностей нашого народу. З іншого боку, СТ потерпає у глибоких та складних соціально-політичних та соціально-економічних трансформаціях. Водночас скрутне становище погіршено недостатнім фінансово-ресурсним забезпеченням, і, як наслідок, перед СТ постає низка викликів, які прирікають на виживання. Актуальними проблемними питаннями на селі є: недостатньо ефективне використання природних ресурсів, недотримання екологічних умов господарювання, загострення демографічного стану, зниження темпів нарощування людського капіталу, занепад соціальної інфраструктури тощо. За такої ситуації забезпечити стає соціально-економічне середовище стає неможливим, тому ефективність соціальної та економічної політики опинилася в центрі уваги та загострює дискусії навколо цих питань. Саме ці тенденції вимагають підвищеної уваги та визначають актуальність стратегічних пріоритетів, обґрунтування засобів відновлення розвитку СТ у контексті "Leader" на засадах досягнення збалансованого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інформаційно-аналітичний підхід до будь-якої проблематики слід починати з інтерпретації дефініцій як ключових понять, які торкаються сутності предмета дослідження. Так, ідентифікація категорії "сільська територія" не досліджена та не визначено її теоретичний зміст на законодавчому рівні до 2012 р. ЗУ "Про сільське господарство" в редакції від 17.05.2012 р. визначає СТ як "історично сформовану у законодавчо визначених межах системну сукупність сільських населених пунктів і прилег-

лих до них земельних, лісових, водних та рекреаційних ресурсів, що поєднують в собі адміністративно-територіальну (села, сільські ради) та територіально-функціональну (виробництво продукції, її переробка, зберігання та реалізація) приналежність щодо створення належних умов праці і життєдіяльності сільського населення" [1].

Правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів комплексного розвитку України, окремих галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі і сільських територій визначені в ЗУ "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" від 08.08.2015 р. [2].

Значним кроком до формування змістовної державної політики сільського розвитку стала Концепція розвитку сільських територій, від 23.09.2015 р. [3], яка окреслює пріоритети розвитку СТ та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС. Держава безпосередньо здійснює регулювання та забезпечує розвиток СТ шляхом впровадження інституційного середовища, організаційно-економічного механізму, фінансового та інформаційного забезпечення і державної підтримки розвитку сільських територій.

Розвиток СТ став предметом дискусій серед науковців: монографія Бойко В.В. зі співавторами [4] присвячена обґрунтуванню стратегічних напрямків формування механізмів розвитку сільських територій та зміцнення соціально-економічної безпеки держави; Лісовий А.В. [5] досліджує концептуальні основи державного регулювання розвитку СТ; Газуда Л.М. з співавторами [6] окреслює перспективи результативного сільського розвитку на засадах забезпечення багатofункціонального сільського господарства, зокрема виробництво сільськогосподарської продукції і забезпечення продовольчої безпеки країни та її регіонів; Венгерська Н.С. [7], аналізуючи сільський розвиток України в умовах євроінтеграції, запропонувала перелік заходів для органів державного та ре-

Рис. 1. Вектор формування компонентної складової державної політики у сфері забезпечення соціально-економічне зростання сільських територій на засадах концепції "Leader"

гіонального управління, необхідних для розвитку сільських територій в Україні тощо.

Отже, навіть короткий огляд інформативних джерел вказує на необхідність здійснення кардинальних змін у сфері державного регулювання розвитком СТ на засадах досягнення збалансованого розвитку в контексті "Leader".

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності державної політики розвитку сільських територій на засадах ефективного соціально-економічного, земельного реформування та забезпечення розвитку сільських територій в контексті "Leader".

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

СТ України характеризуються низькими темпами соціально-економічного розвитку. Загострені питання сьогодення: 1) як позиціонується державна політика у забезпеченні розвитку СТ на засадах концепції "Leader"; 2) невже не існує важелів задля орієнтації масштабних проблем на перспективний багатофункціональний розвиток СТ? Вирішення цих питань вимагає підвищеної уваги до проблем села як з боку держави, так і науки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне регулювання у сфері розвитку СТ потерпає в складній ситуації: з одного боку, державна політика реалізується посередництвом інститутів, яким делеговані регуляторні повноваження на засадах адміністративно-командної системи, а з іншого — виникає немало складнощів, які з'являються у процесі реформування економіки та становлення ринкових відносин. Як наслідок, виникає дисбаланс ключових сфер розвитку СТ з подальшим загостренням економічних, екологічних та соціальних проблем. У такому разі важливим і необхідним є посилення позицій держави в управлінні соціально-економічними процесами розвитку СТ в контексті "Leader", яка дозволить в умовах дії двох протилежно спрямованих чинників, про-

сувати уперед розвиток СТ. У такому контексті реалізація державної політики розвитку СТ потребує визначення напрямів системи державного регулювання на рівні:

- законодавчих та інших нормативних актів (указів, постанов), здатних регулювати відносини в сфері соціально-економічних потреб СТ, які можна розв'язати тільки на державному рівні;

- нормативних актів та програм розвитку СТ, які вирішують коло питань на рівні органів місцевого самоврядування (рішення сесій, колегій, громад).

Спрямованість політики державного регулювання щодо забезпечення розвитку СТ основана на принципі паритетності (от лат. *paritas* — рівність), який визначає взаємоузгодженість, рівність та повну відсутність пріоритету сфер впливу: економічної, соціальної, географічної, природної та екологічної (рис. 1).

Саме паритетність у сферах впливу компонентних складових на державну регуляторну політику забезпечить збалансований багатогалузевий розвиток СТ. Інші судження науковців лише доповнюють визначений паритет. Так, Бойко В.В. з співавторами [4, с. 173] вважає, що в Україні пріоритетним має стати інклюзивний вектор розвитку соціально-господарського комплексу вітчизняних СТ, де належним чином будуть задіяні важелі і стимули економічного розвитку.

Соціальна-економічна інфраструктура як основа соціальної сфери СТ забезпечує сферу життєдіяльності людини та поліпшує умови її існування. Саме органи місцевого самоврядування спроможні визначити потреби сільських жителів та врегулювати першочергові питання. Важелі соціально-економічного розвитку СТ представлені механізмами забезпечення їх функціонування, а саме соціальними інституціями та ринковим механізмом на регуляторних позиціях держави. Серед провідних соціально-економічних умов функціонування ринкових відносин в межах СТ слід виділити: 1) спеціалізацію виробників за суспільним поділом

праці; 2) економічне відособлення окремих виробників, як власників (господарів). Так, Газуда А.М. з співавторами [6, с.163] вважає, що регулювання сільського розвитку можливо на позиціях застосування ринкового механізму та сприятливого економічного середовища для підвищення конкурентної спроможності.

До стимулів соціально-економічного розвитку СТ слід віднести мотивацію (з лат. *move*) — спонукання до дії на рівні динамічно керованого процесу поведінкою суб'єкту. У сфері економічних відносин мотиваційні фактори мають забезпечити збалансований сільський розвиток на засадах концепції "Leader":

- забезпечення дотримання конституційних прав людини;

- створення сприятливих умов для запровадження та розвитку інноваційних ідей у сфері реалізації природно-ресурсного потенціалу СТ, а саме оздоровчих послуг та послуг зеленого сільського туризму (агрооселі, туристичні стежини, творчі майстерні тощо);

- сприяння розвитку СТ на засадах програм соціально-економічного розвитку житлово-комунальної сфери;

- відтворення матеріального добробуту та забезпечення розвитку соціальної інфраструктури (освіти, виховання і здоров'я людини);

- вдосконалення системної науково-методичної бази, що сприяє вирішенню проблем комплексного розвитку інфраструктури СТ;

- впровадження технологій енергетичної незалежності;

- забезпечити якісну транспортну інфраструктуру СТ у відповідності до Національної транспортної стратегії України на період до 2020 р;

- підтримка та розвиток заготівельно-збутової інфраструктури на селі на засадах кооперації виробництва.

Стимулювання та активізація розвитку СТ генетично пов'язано з методологією синергетичного державного управління, яке застосовує новітні методи і форми в аналізі складних нелінійних систем, здатних до самоорганізації. Саме такою системою виступають СТ, які мають долати зовнішні та внутрішні "флуктуації", що викликані змінами та нестабільністю у розвитку земельних відносин. На шляху долання "хаосу", який постійно присутній у процесі функціонування складних систем, концепція "Leader" наголошує на пріоритетності та збалансованості таких складових у розвитку СТ:

- Соціальна компонента орієнтована на історичні особливості розвитку окремої СТ з політичними свободами, гендерною рівністю,

сімейними цінностями, життєвим укладом. Вона створює соціально-економічний клімат, віддзеркалює духовно-моральний стан у державі, отже і на селі. Тому досить важливі показники є забезпечення медичними установами сіл, влаштування дошкільних та шкільних закладів, створення та відвідування культурних заходів, згуртованість та активність громад тощо. Їх сукупність описує рівень соціального благополуччя в цілому та окреслює тенденції до взаємодії соціально утворюючих галузей сільської економіки. Куценко В.І. [8, с. 8] вважає, що відродити село без відродження соціальної сфери та її інфраструктури неможливо. Наголошено на її пріоритетному розвитку, як важливого чинника стійкого функціонування сільської економіки.

- Економічна компонента описує матеріальний добробут (ВВП на душу сільського населення) та демонструє платоспроможність селянина за сферу послуг, медичне страхування, рівень освіти, товари народного споживання та інші матеріальні цінності. Важливими економічними показниками є доходи місцевого бюджету, кількість суб'єктів господарювання за формами власності, видами економічної діяльності, розміром. Антиподом виступає рівень безробіття, низькі кредитні та інвестиційні рейтинги, диспропорції у розподілі матеріальних ресурсів СТ тощо. У цьому контексті Могильний О.М. [9, с. 119—121] наголошує на необхідності прямої бюджетної підтримки діяльності сільськогосподарських підприємств в сфері державного регулювання аграрного сектору та вважає дієвими економічними важелями регулювання аграрної сфери: розвиток незалежних видів страхування, цінову політику, податкове стимулювання, фінансово-кредитне забезпечення, митно-тарифне регулювання, інвестиційну підтримку на гарантійних державних засадах.

- Географічна компонента визначає гео-економічне розташування продуктивних сил, які уклалися історично або в процесі розвитку на основі суспільного поділу праці. Практичний аспект формування географічної компоненти відбувається в процесі економічного районування. Головний принцип — максимально вигідна продуктивність при мінімальних коштах виробництва, транспорту, розподілу й споживання. До уваги приймається доцільність та ефективність територіального розміщення і переміщення виробництва і споживання, пропорційність та збалансованість міжгалузевих, міжрайонних зв'язків, ефективність організації управління економічними районами та політики й планування їх розвитку. Жук М.В. та

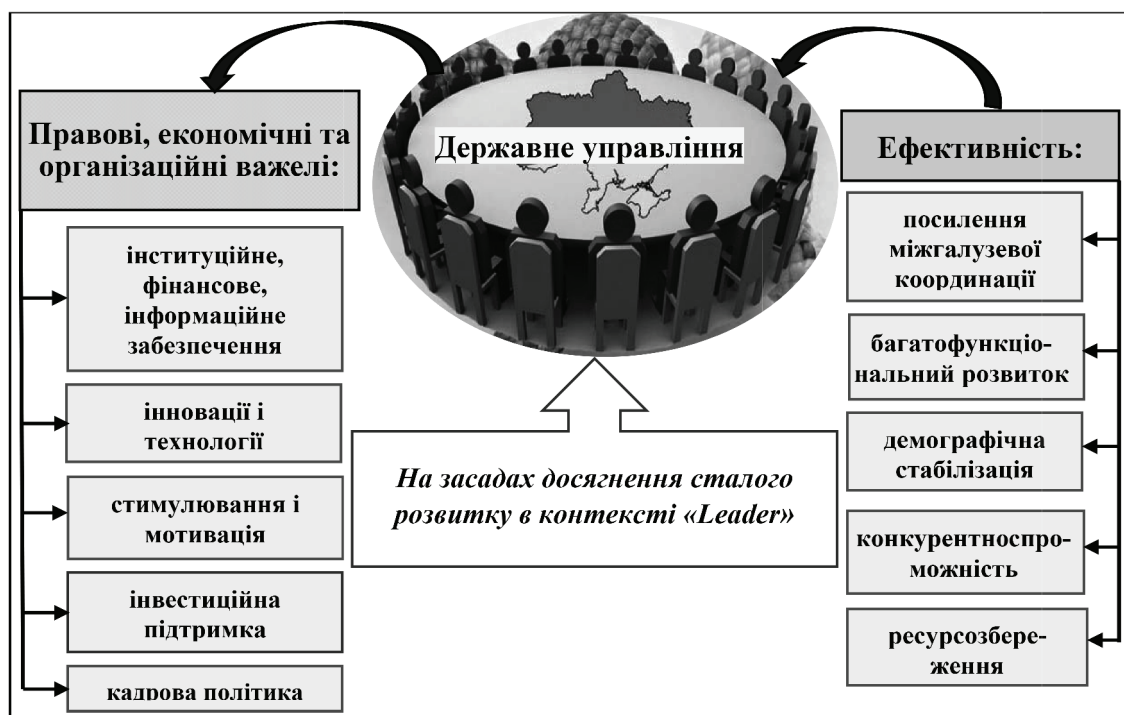

Рис. 2. Формування державної політики в контексті розвитку синергетичного потенціалу сільських територій

Примітка: ілюстрація використана з сайту <http://www.chas.cv.ua>

Круль В.П. [10, с. 138—153] відмічають набуття великого значення інтеграційних процесів, які дають можливості значно розширити межі сільськогосподарського виробництва, сприяти спеціалізації агровиробничих процесів та ефективному використанню природно-ресурсного потенціалу села;

— Природна компонента визначає ресурсний потенціал СТ як інтегральну сукупність компонентів зовнішнього середовища: ґрунтовий покрив, земельні ресурси, геологічну будову, гідрологічну та гідрогеологічну мережі, фіто- та зооценози. Географічне положення та кліматичні особливості СТ визначають природні умови, а саме: радіаційний баланс, температурний режим, опади, атмосферний тиск, швидкість та напрям вітру, вологість повітря, хмарність, прозорість тощо. Аналізуючи ресурсний потенціал СТ, Важинський Ф.А. [11, с. 286] наголошує на можливості максимальною мірою використати ресурсний потенціал для реалізації соціально-економічних цілей сільського розвитку та ефективного його залучення в систему міжрайонних і народногосподарських зв'язків.

— Екологічна компонента формується на підвалинах екологічної безпеки та об'єднує поняття "якість життя", "рівень життя", "безпечний стан довкілля" тощо. Дослідження генезису екологічної компоненти на засадах зба-

лансованого розвитку доводить її важливість для сільських територій України. Так, М.І. Стегней [12, с. 19] зауважує, що процес євроінтеграції України повинен супроводжуватись Адаптацією до вимог спільної екологічної політики Європейського Союзу, яка передбачає гармонізацію законодавства України із екологічними директивами ЄС та створення адміністративного потенціалу для контролю за його неухильним дотриманням. Природоохоронна спрямованість екологічної компоненти орієнтована на підтримку екологічної рівноваги в агробіогеоценозах на позиціях збереження природно-заповідного фонду.

Крім визначених компонент, СТ досить важливими виявляються такі специфічні просторові критерії, як площа, конфігурація, протяжність, компактність, демографічний стан, особливості ландшафту, що відіграють певну роль у їх функціонуванні.

Підсумовуючи аналіз компонентних складових, можна визнати, що означені фактори впливу на розвиток СТ володіють синергізмом (гр. *synergos* — дія разом) з орієнтуванням на комбінований ефект. Така властивість зветься "емергентністю" (англ. *emergent* "виникає, несподівано з'являється") [13, с. 192]. Фактично, вона свідчить про формування якісно нової властивості соціально-економічної системи,

тому сукупно означені фактори впливу перевищують вплив кожної окремо розглянутої компоненти соціоекосистеми. Так, Варцаба В.І. [14, с. 248] наголошує на інтеграції державного управлінського впливу на рівні складних ієрархічних соціально-економічних систем, якими виступають СТ, та пропонує ефективне використання синергійного ефекту, як інноваційного методу та інструменту забезпечення взаємодії у процесі діяльності. Такий підхід забезпечить якісне зрушення ефективних трансформацій у сільському розвитку. У такому різі, уміння формувати й реалізувати синергійні ефекти на рівні органів влади розглядається як вища компетенція, якою повинен володіти держава (рис. 2).

Системна підтримка функціонування визначених важелів дасть змогу поетапно розв'язати економічні проблеми розвитку суспільства в цілому. Натомість очікується виправдана ефективність несіельськогосподарських видів діяльності на СТ як альтернативних джерел доходів та перспектив подальшого їх соціально-економічного розвитку. Отже, пропагування диверсифікації видів економічної діяльності на сільських територіях виправдано в країнах ЄС.

Синергетично-орієнтована державна політика управлінням розвитком СТ використовує правові, економічні, організаційні важелі, здатні обіймати низку впливових факторів їх розвитку та, в подальшому, вимагає проведення інвентаризації досягнень, збитків та проблемних питань з метою циклічного стимулювання їх розвитку у сфері фінансового забезпечення СТ, аграрної науки, освіти та підготовки кадрів для села, розвитку пріоритетних видів економічної діяльності; збереженню суспільних інституцій, надання адміністративних послуг, підвищенню рівня добробуту і якості життя сільських мешканців тощо.

ВИСНОВКИ

Державне регулювання процесів розвитку СТ виступає першочерговим пріоритетом державної політики за євроінтеграційним вектором зовнішньої політики України. Посилення важливості вирішення проблем СТ потребує зміни орієнтації держави у напрямку підвищення інвестиційної привабливості СТ, запровадження структурної перебудови господарської інфраструктури села на збалансований багатофункціональний розвиток, формування організаційно-економічного інструменту управління ризиками та безпекою розвитку СТ.

Розбудова СТ має значний потенціал впливу на їх розвиток, задля реалізації якого необхідно провести низку реформ на правових, еко-

номічних та організаційних засадах. Завдяки механізму забезпечення синергетичної взаємодії складових компонентів державної політики у сфері забезпечення соціально-економічного зростання СТ можна досягти інтеграції цілей функціональних складових сталого розвитку та синхронізувати їх діяльність в єдиному векторі розвитку, направленому на забезпечення позитивного синергетичного ефекту.

Література:

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 15 серп. 2018 р. N 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/print> (дата звернення: 12.09.2019).
2. Куценко В.І., Тріленберг Г.І. Соціальні проблеми українського села: європейський досвід їх розв'язання. Публічне управління та регіональна політика в країнах центральної і східної Європи: праці міжнар. наук.-практ. конф., м. Форос, 22 жовтня 2012 р. Львів, 2012. С. 12—15.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Ав.-т.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. — К: Парламентське вид-во, 2009. — 632 с. URL: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf> (дата звернення: 10.09.2019).
4. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України / В.В. Бойко та ін.; за ред. Т.Г. Васильціва, В.В. Бойка. Львів: Ліга-Прес, 2016. 260 с. URL: http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/Monografia_Boyko.pdf (дата звернення: 12.09.2019).
5. Лісовий А.В. Державне регулювання розвитку сільських територій: [монографія] / А.В. Лісовий. — К.: Дія, 2007. — 400 с.
6. Газуда А.М., Ерфан В.Й., Газуда С.М. Сільський розвиток регіону: [монографія] / А.М. Газуда, В.Й. Ерфан, С.М. Газуда. — Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А. М., 2015. — 250 с. URL: <https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16084/.pdf> (дата звернення: 11.09.2019).
7. Венгерська Н.С. Сільський розвиток України в умовах євроінтеграції: проблеми та перспективи / Н. С. Венгерська // Економічний вісник Національного гірничого університету. — 2015. — № 4. — С. 113—118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2015_4_15 (дата звернення: 10.09.2019).
8. Куценко В.І. Соціальна інфраструктура — важливий чинник стійкого функціонування сільської економіки (концептуальні підходи)

/ В.І. Куценко. Агросвіт. — 2009. — № 9. С. 7—11. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/9_2009/3.pdf (дата звернення: 12.09.2019).

9. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. — Ужгород: ІВА, 2005. — 400 с. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1613/1/Nauk_chut_2014_3_17-20.pdf (дата звернення: 11.09.2019).

10. Жук М.В., Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів України: підручник / М.В. Жук, В.П. Круль. — К.: Кондор, 2004. — 296 с.

11. Важинський Ф.А. Ресурсний потенціал сільських територій / Ф.А. Важинський, М.М. Галелюк // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. — 2013. — Вип. 10. — С. 284—287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_10_68 (дата звернення: 09.09.2019).

11. Стегней М.І. Екологічні пріоритети розвитку сільських територій / М.І. Стегней // Економіка та держава. — 2015. — № 1. — С. 17—21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_1_6 (дата звернення: 09.09.2019).

12. Елфимов Г.М. Понятие "нового" в теории эмергентной эволюции // Управленческое консультирование. СПб., 2009. — № 1. — С. 187—222.

13. Варцаба В.І. Синергетична парадигма гармонізованого управління людськими ресурсами соціально-економічних систем / В.І. Варцаба // Проблеми економіки. — 2015. — № 2. — С. 247—252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2011_3_35 (дата звернення: 10.09.2019).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On state support for agriculture of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/print> (Accessed 12 September 2019).

2. Kutsenko, V.I. and Trilenberh, H.I. (2012), "Social problems in the Ukrainian countryside: A European experience in solving them.", Pratsi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Public administration and regional policy in Central and Eastern Europe], L'viv, Ukraine, pp. 12—15.

3. Androschuk, H.O. Zhylyiaiev, I.B. Chy-zhevs'kyj, B.H. and Shevchenko M.M. (2009), "Strategy of innovative development of Ukraine for 2010—2020 in the conditions of globalization challenges", available at: <http://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/36382.pdf> (Accessed 10 September 2019).

4. Bojko, V.V. Vasylytsiv, T. H. Voloshyn, V. I. Iliash, O. I. and Lupak, R. L. (2016), Napriamy ta

zasoby rozvytku sil's'kykh terytorij v konteksti zmitsnennia sotsial'noekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Directions and means of rural development in the context of strengthening social and economic security of Ukraine], Liha-Pres, L'viv, Ukraine, available at: http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/Monografia_Boyko.pdf (Accessed 12 September 2019).

5. Lisovyj, A.V. (2007), Derzhavne rehuliu-vannia rozvytku sil's'kykh terytorij [State regulation of rural development territory], Diia, Kyiv, Ukraine.

6. Hazuda, L. M. Erfan, V. J. and Hazuda, S. M. (2015), Sil's'kyj rozvytok rehionu [Rural development of the region], FOP Sabov A. M., Uzhhorod, Ukraine, available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/16084/.pdf> (Accessed 11 September 2019).

7. Venhers'ka, N. S. (2015), "Rural development of Ukraine in the context of European integration: problems and prospects", Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu, [Online], vol. 4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2015_4_15 (Accessed 10 September 2019).

8. Kutsenko, V.I. (2009), "Social infrastructure is an important factor in the sustainable functioning of the rural economy (conceptual approaches)", Ahrosvit, [Online], vol. 9, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/9_2009/3.pdf (Accessed 12 September 2019).

9. Mohyl'nyj, O.M. (2005), Rehuliu-vannia ahrarnoi sfery [Agrarian sphere regulation], IVA, Uzhhorod, Ukraine, available at: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1613/1/Nauk_chut_2014_3_17-20.pdf (Accessed 11 September 2019).

10. Zhuk, M.V. (2004), Rozmischennia produktyvnykh syl i ekonomika rehioniv Ukrainy [Deployment of productive forces and economy of regions of Ukraine], Kondor, Kyiv, Ukraine.

11. Stehnej, M. I. (2015), "Environmental priorities for rural development", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 17—21, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_1_6 (Accessed 9 September 2019).

12. Elfymov, H.M. (2009), "The concept of "new" in the theory of emergent evolution", Upravlencheskoe konsul'tyrovanye, vol. 1, pp. 187—222.

13. Vartsaba, V. I. (2015), "Synergistic paradigm of harmonized management of human resources of socio-economic systems", Problemy ekonomiky, vol. 2, pp. 247—252, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2011_3_35 (Accessed 10 September 2019).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2019 р.

УДК 33.2964

К. В. Наконечна,
к. е. н., доцент кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.44

МЕТОДОЛОГІЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

K. Nakonechna,
PhD in Economics, associated professor, Department of Global economy, National University of life and sciences
ORCID ID: 0000-0002-1537-7201

METHODOLOGY FOR DETERMINING STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті надано визначення поняттю структури сільськогосподарства, структурних змін у сільськогосподарському виробництві, оцінки структурних змін у сільськогосподарському виробництві. Надано підходи і систему показників методики оцінки структурних змін у сільськогосподарському виробництві. Зазначено про те, що їх необхідно застосовувати їх комплексно і вивчати всі структурні зрізи аграрного сектора економіки. Надано формули для часткових показників, як-от: маса структурної зміни, відносний показник структурної зміни, індекс структурних змін, швидкість структурної зміни, інтенсивність структурної зміни, направленість структурної зміни. Охарактеризовано узагальнюючі показники: коефіцієнт загальної маси структурної зміни, квадратичний коефіцієнт "абсолютних" структурних змін, лінійний коефіцієнт "абсолютних" структурних змін, квадратичний коефіцієнт відносних структурних змін, та показники, що характеризують ефективність структури.

The task of the article is to provide a comprehensive methodological approach to the assessment of structural changes in agricultural production for the assessment of agricultural structure, the assessment of changes in size of farms, their specialization and placement in different territories, tracking changes in typical agricultural structures.

The article defines the concept of agricultural structure, structural changes in agricultural production, assessment of structural changes in agricultural production. Approaches and a system of indicators of methods of estimation of structural changes in agricultural production are given.

It is stated that they need to be applied in a comprehensive way and to study all structural sections of the agrarian sector of the economy. Formulas for partial indicators are given, such as: mass of structural change, relative index of structural change, index of structural changes, speed of structural change, intensity of structural change, directionality of structural change.

Generalized indicators are characterized: the coefficient of the total mass of structural change, the quadratic coefficient of "absolute" structural changes, the linear coefficient of "absolute" structural changes, the quadratic coefficient of relative structural changes, and the indicators characterizing the efficiency of the structure. The effectiveness of structural changes establishes the correspondence of structural changes in the structure of agriculture and other indicators.

Using the proposed methodology will allow to determine changes in the share and proportions of the agricultural structure.

The results of the evaluation of the effectiveness of the structure and structural changes according to the proposed methodology can be used to solve specific practical problems of agricultural management bodies in substantiating the transformation processes in the branches of agriculture, which can be reflected in targeted economic programs; further deepening of scientific researches of the theory and methodology of estimation of structural shifts in agriculture.

Ключові слова: структура сільського господарства, структурні зміни сільськогосподарського виробництва, оцінка структурних змін сільськогосподарського виробництва, часткові показники, узагальнюючі показники

Key words: agricultural structure, structural changes in agricultural production, assessment of structural changes in agricultural production, partial indicators, general indicators

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування високоефективного сільсько-го господарства відбувається в процесі його структурних перетворень. Очевидно, структурні зміни відбуваються безперервно, але в різні періоди з різною інтенсивністю: коли виробнича структура сільського господарства близька до оптимальної, зміни в пропорціях відтворення непомітні і незначні, в разі кризових ситуацій в аграрній економіці трансформації стають життєво необхідними і перетворюються в найбільш актуальні проблеми соціально-економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню структурних змін в аграрній сфері присвятили свої наукові праці такі вчені: О.М. Бородіна, В.П. Гайдуцький, Т.О. Осташко, А.В. Шинкарук та інші. Вчені аналізували системні структурні зміни в сільськогосподарському виробництві та вносили свої пропозиції щодо їх локалізації щодо недопущення кризових станів. Проте в цих дослідженнях питанню оцінки структурних змін у сільськогосподарському виробництві було присвячено недостатньо уваги.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Надати комплексний методологічний підхід щодо оцінки структурних змін у сільськогосподарському виробництві для оцінки аграрної структури, оцінки змін розмірів фермерських господарств, їх спеціалізації і розміщення на різних територіях, відстеження змін типових аграрних структур.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне сільськогосподарське виробництво все більше вимагає до себе економічно об-

ґрунтованих підходів, які здатні призвести до формування нової ефективної структури сільського господарства.

Під структурою сільського господарства розуміється сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів, що мають визначальне значення для збалансованого і стійкого розвитку сільського господарства. Від розвитку сільського господарства багато в чому залежить життєвий рівень і добробут господарюючих суб'єктів: розмір і структура харчування, середньодушовий дохід, споживання товарів і послуг, соціальні умови життя. Різні інтереси і потреби господарюючих суб'єктів (сукупний попит) є рушійним мотивом економічного розвитку і зрушень у структурі економіки [15].

Під структурними змінами в сільськогосподарському виробництві розуміється процес зміни внутрішньої будови сільськогосподарського виробництва, взаємозв'язків і пропорцій між його структурними елементами, що інтегруються сукупним попитом під впливом різних факторів, що призводять до кількісних і якісних змін.

Під оцінкою структури та структурних змін у сільськогосподарському виробництві потрібно розуміти вивчення в динаміці змін часток і пропорцій елементів аграрної структури, обумовлених інтенсивністю і ефективністю структурних зрушень, результати якого повинні привести до виявлення "вузьких місць" і обґрунтування напрямів вдосконалення. "Вузькі місця" характеризуються тим станом структури, пропорції якої обумовлюють зниження ефективності структурних зрушень, або відкривають можливості її зростання за рахунок зміни складу і структури ресурсів сільського господарства [10].

У зв'язку з цим розробка методики оцінки структури і структурних змін є актуальним пи-

танням, що дозволяє встановити напрями зміни структури сільськогосподарського виробництва та її вдосконалення.

Удосконалення структури та формування структурних змін в сільськогосподарському виробництві має ґрунтуватися на методиці оцінки ефективності структури і змін, яка включає три підходи:

1) аналіз стану аграрної структури за тривалий період;

2) вимір структурних зрушень і оцінка їх ефективності;

3) виявлення "вузьких місць" у формуванні аграрної структури і зрушень, розробка напрямів їх вдосконалення.

Методика оцінки стану та ефективності структури і структурних зрушень включає систему показників, джерел інформації і інструментарію.

Для оцінки стану аграрної структури необхідно використовувати систему показників, представлених нижче [7].

Таким чином, про зміни в структурі аграрного сектора можна судити по зміні маси, індексу, швидкості, інтенсивності, спрямованості і ефективності структурних зрушень за тривалий період. Необхідно застосовувати їх комплексно і вивчати всі структурні зрізи аграрного сектора економіки.

Часткові показники:

Маса структурної зміни:

$$M = F_2 - F_1 \quad (1),$$

F_2, F_1 — відповідно питома вага елементів структури в базисному і звітному періодах. Показує швидкість зміни частки структурних елементів економіки за тривалий період. Показник виражається у відносному і абсолютному вираженні.

Відносний показник структурної зміни:

$$KF = F_2/F_1 \quad (2).$$

Відображає темп зростання (зниження) частки елементів структури. Використовується при оцінці розвитку структурних змін в економіці.

Індекс структурної зміни:

$$I = F_2 - F_1 / F_1 * 100 = M / F_1 * 100 \quad (3).$$

Відображає зміну маси структурних змін за певний проміжок часу, виражені ей у відсотках.

Швидкість структурної зміни:

$$V = M/T, \text{ або } V = I/T \quad (4).$$

Відображає динаміку структурних зрушень у часі, оцінює їх інтенсивність. Дозволяє зіставити зміни різних елементів структури.

Інтенсивність структурної зміни:

$$E = M * V \quad (5).$$

Відображає ступінь зміни маси структурних зрушень в рік, характеризуючи нелінійність розвитку зрушень у структурі економіки.

Направленість структурної зміни:

$$N = (C_+^t + C_-^t) / E^t \quad (6).$$

C_+^t — сума компонент, для яких різниці ($F_2 - F_1$) є позитивними, C_-^t — сума компонент, для яких різниці ($F_2 - F_1$) негативні, E^t — інтенсивність зрушень за період. Відображає монотонність структурних зрушень (зростання або спадання) за досліджуваний період. Дозволяє оцінити якість структурних зрушень: прогресивний або (регресивний) характер змін.

Узагальнюючі показники:

Коефіцієнт загальної маси структурної зміни:

$$M_{\text{заг}} = (\sum q_1 * P_0) / (\sum q_1 * P_0) \quad (7),$$

де q_1, q_0 — обсяги продукції базисного і звітного періоду відповідно;

P_0, P_1 — базисні (звітні або зіставні) ціни, які відіграють роль вагів. Характеризує збільшення масштабу розвитку економіки. У разі незначних зрушень структури забезпечується збалансований розвиток економіки, але збалансованість набувається ціною консервації структури.

Квадратичний коефіцієнт "абсолютних" структурних змін:

$$\delta_{F_2-F_1} = \sum |F_2 - F_1| / n \quad (8).$$

Дозволяє виявити найбільш стійкі тенденції в зміні структури економіки.

Лінійний коефіцієнт "абсолютних" структурних змін:

$$\delta F_2/F_1 = \sum (F_2/F_1 - 2) \quad (9).$$

Характеризує середній відносний приріст частки частин цілого. Чим більше кількісне значення коефіцієнта, тим більш різкими є відносні структурні зрушення.

Квадратичний коефіцієнт відносних структурних змін:

$$\delta_{F_2/F_1} = (\sum (F_2/F_1 - 1)^2 F_1 * 100)^{1/2} \quad (10).$$

Характеризує середній відносний приріст питомої ваги частин цілого. Чим більше кількісне значення коефіцієнта, тим більш різкими є відносні структурні зрушення.

Інтегральний коефіцієнт структурних відмінностей:

$$K = ((\sum (F_2 - F_1)^2) / \sum (F_2 + F_1)^2)^{1/2} \quad (11).$$

Характеризує середнє відхилення темпу зростання (зниження) окремих елементів структури від їх середнього значення, рівного одиниці (100%). Коефіцієнт дає можливість оцінки структурних відмінностей внутрішньо регіональної аграрної структури, регіональної та середньоукраїнської структури. Для оцінки

міри структурних відмінностей застосовується шкала: якщо індекс потрапляє в інтервал від 0 до 0,2 то це означає несуттєвий рівень відмінностей; від 0,2 до 0,5 — значний; від 0,5 до 0,7 — дуже великий; від 0,7 до 1 — високий рівень відмінностей.

Джерелами інформації для оцінки стану та ефективності структури і структурних зрушень є офіційні дані Міністерство аграрної політики, його структурні підрозділи. Інструментарієм методики оцінки стану і ефективності структури і структурних зрушень є абстрактно-логічне мислення, методи порівняння, факторного і кореляційно-регресійного аналізу [8].

Структуру сільського господарства слід визнати ефективною, якщо має місце зростання валової продукції, продуктивності праці, фондів, прибутку, зниження собівартості і матеріаломісткості продукції і, як наслідок, відповідність виробленої продукції суспільним потребам. А ефективність структурних змін встановлює відповідність структурних змін в структурі сільського господарства, зростання валової продукції, виручки і прибутку від продажів, рівня рентабельності виробництва і задоволення суспільних потреб.

Оцінка ефективності структури передбачає вивчення динаміки показників виручки, прибутку і рентабельності виробництва; проведення факторного аналізу для визначення факторів зміни. Так, ефективність сільськогосподарського виробництва можна оцінити по динаміці показників:

1) прибуток (збиток) від продажів окремих видів продукції, величина якої залежить від факторів: обсяг продажів продукції (ОП), собівартість продукції (С) і середньореалізаційних ціна (Ц). Факторний аналіз, що дозволяє визначити величину впливу факторів на зміну фінансового результату, проводиться методом ланцюгової підстановки за такою моделі:

$$\Pi(3) = \text{ОП}_1 * (\text{Ц}_1 - \text{С}_1) \quad (12).$$

2) прибуток (збиток) від продажу продукції сільського господарства, величина якої залежить від зміни обсягу продажів продукції (ОП), структури товарної продукції (СТП, собівартості продукції (С) і середньореалізаційних ціни продукції (Ц). Факторна модель має вигляд:

$$\Pi(Y) = f(\text{ОП}; \text{СТП}; \text{Ц}; \text{С}) \quad (13).$$

Щоб знайти вплив тільки обсягу продажів, прибуток (збиток) від продажів базисного року необхідно помножити на коефіцієнт зростання (зниження) реалізованої продукції в оцінці за собівартістю базисного року. Вплив зміни повної собівартості на суму прибутку (збитку)

від продажів встановлюють шляхом порівняння суми витрат звітного року з сумою витрат базисного року, перерахованої на обсяг продажів звітного року. Щоб визначити суму прибутку (збитку) від продажів за рахунок цін на продукцію, виручку звітного року необхідно зіставити з умовною виручкою, яку підприємство отримало б за обсяг продажів звітного року при цінах базисного року [4].

Щоб знайти вплив тільки обсягу продажів, прибуток (збиток) від продажів базисного року необхідно помножити на коефіцієнт зростання (зниження) реалізованої продукції в оцінці за собівартістю базисного року. Вплив зміни повної собівартості на суму прибутку (збитку) від продажів встановлюють шляхом порівняння суми витрат звітного року з сумою витрат базисного року, перерахованої на обсяг продажів звітного року. Щоб визначити суму прибутку (збитку) від продажів за рахунок цін на продукцію, виручку звітного року необхідно зіставити з умовною виручкою, яку підприємство отримало б за обсяг продажів звітного року при цінах базисного року.

Оцінка ефективності структурних зрушень в аграрному секторі економіки методом порівняння структур і факторного аналізу передбачає оцінку впливу на: валову продукцію сільського господарства зрушень у структурі посівних площ, поголів'я худоби і птиці (в умовних головах); прибуток (збиток) від продажів, рівень рентабельності (збитковості) виробництва продукції зрушень у структурі товарної продукції; виручку від продажів, рівень рентабельності (— збитковості) виробництва зрушень у структурі витрат на утримання основних засобів, матеріальних витрат, чисельності працівників сільгоспвиробництва, бюджетного фінансування. Ефективність зрушень у структурі посівних площ визначається приростом (зниженням) валової продукції рослинництва:

$$\Delta \text{ВП}_{\text{стр}} = \sum Y_0 * P * \Pi_1 - Y_0 P * \sum \Pi_1 \quad (14),$$

де $\Delta \text{ВП}_{\text{стр}}$ — приріст (зниження) валової продукції рослинництва в порівняльних цінах, тис. грн; Y_0 — врожайність культури в базисному році, ц / га; P — порівнянна ціна 1 ц продукції, грн; Π_1 — площа кожної культури в звітному році, га; PY_0 — середня вартість продукції рослинництва з 1 га посівів у базисному році, грн.

Середня вартість продукції з 1 га посівів культур в базисному році обчислюють діленням валової продукції рослинництва на посівну площу того ж року. Ефективність змін в структурі поголів'я худоби і птиці в умовних головах визначається зміною валової продукції тваринництва:

$$\Delta BП_{стр} = \Delta ПР_0 * P * Пог_1 - ПР_0 * \Sigma * П_{02} \quad (15),$$

де $\Delta BП_{стр}$ — приріст (зниження) валової продукції тваринництва в порівнянних цінах, тис. грн; $ПР_0$ — продуктивність тварин у базисному році, ц; P — порівнянна ціна 1 ц продукції, грн; $Пог_1$ — поголів'я кожного виду тварин в звітному році, ум. гол.;

$ПР_0 P$ — середня вартість продукції тваринництва в розрахунку на 1 голову худоби та птиці в базисному році, грн. Середня вартість продукції в розрахунку на 1 голову худоби в базисному році визначається діленням валової продукції тваринництва на поголів'я худоби і птиці (в умовних головах) того ж року. Ефективність структурних зрушень за рахунок зміни структури товарної продукції визначається приростом (зниженням) рівня рентабельності (-збитковості) виробництва за формулою:

$$\Delta K(3)_{y\Delta 1} = \Sigma (У\Delta_{11} - У\Delta_{12}) * R_{10} / 100 * РН_{3\Delta 1} \quad (16),$$

де R_{10} — рентабельність (-убиточність) і-х видів продукції (відношення суми прибутку (-збитку) від продажів до повної собівартості продукції) в базисному році, %; $У\Delta_{11}, У\Delta_{12}$ — питома вага виручки від продажів і-го виду продукції в загальній виручці від продажів у звітному і базисному році; $РН_{3\Delta 1}$ — загальний обсяг реалізованої продукції звітного року в оцінці за собівартістю базисного року.

Відзначимо, що якщо в структурі виручки від продажів збільшиться частка більш рентабельних видів продукції, то сума прибутку зросте, і навпаки, у разі збільшення частки низькорентабельної чи збиткової продукції загальна сума прибутку зменшиться.

Ефективність структурних зрушень за рахунок зміни внутрішньогалузевої структури чисельності працівників, зайнятих в аграрному виробництві, визначається приростом (зниженням) виручки від продажів продукції сільськогосподарських організацій. Ефективність визначається як різниця між часткою виручки від продажів галузі звітного року в загальній виручці звітного року і розрахункової часткою виручки від продажів галузі, яка була б отримана при збереженні в звітному році частки працівників, зайнятих у цій галузі на рівні базисного року і продуктивності праці звітного року.

Сума цих показників по всіх галузях — величина відносного ефекту зрушень в цілому по сільському господарству за рахунок зміни частки працівників по галузях. Розрахунок ведеться за такою формулою:

$$\Delta B = \Sigma (B_{pi} - B_{ti}), \text{ при цьому } B_{pi} = T_{ti} * S_{oi} \quad (17),$$

де B_{pi} — приріст (зниження) виручки від продажів в результаті зрушень у структурі працівників, зайнятих в аграрному виробництві; B_{ti} — частка виручки звітного року і-й галузі в загальному обсязі виручки від продажів; B_{pi} — розрахункова частка виручки і-й галузі; T_{ti} — відношення продуктивності праці в і-й галузі в звітному році до середньогалузевої продуктивності праці в тому ж році; S_{oi} — частка чисельності і-й галузі в чисельності всіх працівників сільгоспвиробництва в базисному році.

Економічний сенс цього розрахунку полягає в тому, що в ньому виявляється динаміка виручки за рахунок зміни частки галузей в структурі працівників аграрного виробництва. Оскільки продуктивність праці по галузях різна, зміна структури працівників впливає на загальну вироблення в цілому по сільському господарству. Тим самим дається відповідь на умовне питання: як і вона була виручка від продажів продукції сільського господарства при збереженні базової структури працівників? Аналогічний розрахунок проводиться з визначення впливу на зміну виручки від продажів продукції зрушень у структурі матеріальних витрат, витрат на утримання основних засобів, бюджетного фінансування.

Ефективність структурних зрушень також можна оцінити за впливом показників зрушень в аграрній структурі на результати і ефективність аграрного виробництва за допомогою багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу. Водночас потрібно знайти вираз, найкращим чином відображає встановлену теоретичним аналізом зв'язок незалежних ознак з результативною, тобто функцію: $\Delta \delta$

$$Q = f(x_1, x_2, \dots, x_n) + \varepsilon_i \quad (18),$$

де Q — теоретичне значення результативного показника, отримане за рівнянням регресії; $f(x_1, x_2, \dots, x_n)$ — частина результативної ознаки, що сформувалася під дією врахованих відомих факторних ознак (одної або безлічі), що знаходяться в стохастичній залежності з результативним показником;

x_1, x_2, \dots, x_n — незалежні змінні (факторні ознаки); ε_i — частина результативної ознаки, що виникла внаслідок дії неконтрольованих або неврахованих факторів. В умовах використання ЕОМ вибір апроксимуючої математичної функції здійснюється перебором рішень, найбільш часто вживаних в аналізі кореляції рівнянь регресії. Після вибору типу апроксимуючої функції приступають до багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу, завданням якого є побудова рівняння множинної

регресії і знаходження його невідомих параметрів a_0, a_1, \dots, a_n . Параметри рівняння множинної регресії знаходять по способу найменших квадратів. Потім за допомогою кореляційного аналізу здійснюють перевірку адекватності отриманої моделі. Адекватну модель економічно інтерпретують.

Як результативна ознака може бути обрана валова продукція сільського господарства, рівень рентабельності виробництва, темп їх зміни та ін. Показники. Як фактори — частки елементів аграрної структури, індекси їх структурних зрушень, індекси зрушень економічних показників. Наприклад, вплив частки вартості зерна (льнотрести, картоплі, молока, ВРХ у живій масі та ін.). У валовій продукції сільського господарства на рівень рентабельності виробництва; вплив індексу структурних зрушень валової продукції сільгоспорганізацій (посівних площ, поголів'я худоби і птиці та ін.) на темп зміни валової продукції аграрних товаровиробників.

ВИСНОВКИ

Використання запропонованої методики дасть можливість визначити зміни часткою і пропорцій аграрної структури, виявити "вузькі місця", напрямки зміни пріоритетів в аграрній структурі, ефективність зрушень, що необхідно враховувати під час вибору напрямів вдосконалення структури та підвищення ефективності зрушень у ній. Результати оцінки ефективності структури і структурних зрушень за запропонованою методикою можуть бути використані для вирішення конкретно-практичних завдань органами управління сільськогосподарського виробництва при обґрунтуванні трансформаційних процесів в галузях сільського господарства, що може знайти відображення у цільових економічних програмах; подальшого поглиблення наукових досліджень теорії та методології оцінки структурних зрушень у сільському господарстві.

Література:

1. Borodina O., Yarovyj V. (2017). "European practice of regulation of land relation threatens and chalanges". *Yevropejska praktyka reguluvannya zemelnyh vidnosyn zagrozy ta vyklyku. Dzerkalo tyzhnya*, vol. 28. pp. 43.
2. Вдовенко Н.М., Наконечна К.В., Павленко М.М. Methodical component of the performance of state support producers mechanism. — Науковий вісник Полісся. — 2017. — № 4 (12). Ч. 1. — 22—27.
3. Вдовенко Н.М., Наконечна К.В. Особливості структурних змін в економіці України. — К.: Економіка АПК. — № 9. — 2018. — С. 56—62.
4. Вдовенко Н.М., Наконечна К.В., Самсонова В.В. Mechanisms and tools of supply regulation in agricultural sector of economy. — Науковий вісник Полісся. — № 3 (11). — С. 165—169.
5. Кваша С.М., Витвицька О.Д., Наконечна К.В. Механізм державної підтримки сільськогосподарського виробництва: монографія. — Київ: Видавничий центр НВДЦ "Аграрна економіка", 2009. — 224 с.
6. Lysenko V., Koval V., Nakonechna K., Kallian D. (2017). "Modern information technologies in the control systems for complex biotechnical objects of agricultural appointment", *Information and Telecommunication Sciences*, vol. 2, pp. 38—43.
7. Lysenko V., Reshetyk V., Nakonechnaya K.. Energy effective control systems with complex biotechnical objects. *Machinery and energetics*. Kyiv, Ukraine, 2018. Vol. 9, № 3, 271, pp. 25—33.
8. Наконечна К.В. Аналіз впливу факторів зростання аграрного виробництва на його організацію. Біоресурси і природокористування. Том 6. № 5—6. 2014. Ст. 146—150.
9. Наконечна К.В., Листопад В.В. Розвиток урбанізаційних процесів в регіонах України. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції "Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи", КНЕУ, квітень 2017 р., С. 122—127.
10. Наконечна К.В. Кваша С.М. Прикладна економіка: навчальний посібник. — 2017. В: Національний університет біоресурсів і природокористування України. 400 с.
11. Наконечна К.В. Проведення національної регіональної політики в напрямі конвергенції регіонів в Україні. Вісник аграрної науки. ВЦ НУБіП України. № 247. 2016. С. 237—244.
12. Наконечна К.В. Особливості національної структури економіки та проведення національної структурної політики в Україні. 2016. Науковий вісник НУБіП України. № 246. С. 325—333.
13. Оліфіренко А.І., Наконечна К.В. Експорт зернових: аналіз результатів 2017/2018 маркетингового року та перспективи у 2018/2019. Конкурентоспроможність аграрного сектору в умовах функціонування зони вільної торгівлі з ЄС: збірник тез 4-ї секції 72-ї науково-практичної студентської конференції "Концептуальні

засади збалансованого розвитку аграрного сектору економіки України". — К.: НУБіП України, 2018. — 229 с.

14. Наконечна К.В. Еволюція теоретичних поглядів на регіональні галузеві зміни й зрушення. 2015. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. Том 1. Номер 211. С. 136—140.

15. Шмидт Ю.И. Методика оценки эффективности структуры и структурных сдвигов в аграрном секторе экономики. Экономика и предпринимательство. № 3. 2015 г. С. 483—486.

References:

1. Borodina, O. and Yarovyj, V. (2017), "European practice of regulation of land relation threatens and chalanges", Dzerkalo tyzhnya, Vol. 28, pp. 43.

2. Vdovenko, N. M. Nakonechna, K. V. and Pavlenko M. M. (2017), "Methodical component of the performance of state support producers mechanism", Naukovyj visnyk Polissia, Vol. 4 (12), pp. 22—27.

3. Vdovenko N. M. and Nakonechna K. V. (2018), "Features of structural changes in the economy of Ukraine", Ekonomika APK, Vol. 9, pp. 165—169.

4. Vdovenko, N. M. Nakonechna, K. V. and Samsonova, V. V. (2017), "Mechanisms and tools of supply regulation in agricultural sector of economy", Naukovyj visnyk Polissia, Vol. 3 (11), pp. 165—169.

5. Kwasha, S.M. Vytvyzka, O.D. and Nakonechna, K.V. (2008), Mehanizm derghavnoy pidtrymky silskogos-podarskogo vyrobnyztva [The mechanism of state support of agricultural production], Agrarna ekonomika, Kyiv, Ukraine.

6. Lysenko, V. Koval, V. Nakonechna, K. and Kalian, D. (2017), "Modern information technologies in the control systems for complex biotechnical objects of agricultural appointment", Information and Telecommunication Sciences, Vol. 2, pp. 38—43.

7. Lysenko, V. Reshetyk, V. and Nakonechnaya, K. (2018), "Energy effective control systems with complex biotechnical objects", Machinery and energetics, Vol. 9, no.3, pp. 25—33.

8. Nakonechna, K.V. (2014), "Analysis of impact of factors of agricultural production's increasing on its organization", Bioresursy i pryrodokorystuvannya, Vol. 6, pp. 146—150.

9. Nakonechna, K.V. and Lystopad, V.V. (2017), "Development of urbanization processes in the regions of Ukraine", Zbirka dopovidej na IV Mizhnarodnij naukovo-praktychniy konferentsii [Conference Proceedings of the IV International

scientific-practical conference], Kyiv National economic university, Kyiv, Ukraine, pp. 122—127.

10. Nakonechna, K.V. (2017), Prykladna ekonomila. Navchalnyj posibnyk [Applied Economics. Tutorial.]. National University of Life and Science, Kyiv, Ukraine.

11. Nakonechna, K.V. (2016), "Conduct of national regional policy in the direction of convergence of regions in Ukraine". Naukovyj visnyk NUBiP Ukraini, Vol. 247, pp. 237—244.

12. Nakonechna, K.V. (2016), "Features of the national structure of the economy and implementation of the national structural policy in Ukraine". Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy, vol. 246, pp. 325—333.

13. Olifirenko, A.I. and Nakonechna, K.V. (2018), "Export of grain: analysis of 2017/2018 marketing year and prospects in 2018/2019", Zbirka dopovidej na 72 naukovo-praktychniy studentskij konferenziji [Conference Proceedings of the 72 scientifically-practical Student's Conference], National university of Life and Science, Kyiv, Ukraine.

14. Nakonechna, K.V. (2015), "Evolution of theoretical approaches on the regional industrial changes", Naukovyj visnyk NUBiP Ukrayiny, Vol. 2011, pp. 136—140.

15. Shmidt, Ju.I. (2015), "Methodology of assessment of structure effectiveness and structural changes in agrarian sector of economy", Ekonomika i predprinimatelstvo, vol. 3, pp. 483—486. *Стаття надійшла до редакції 18.09.2019 р.*

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 658.7

Н. Г. Здирко,
к. е. н., доцент, декан факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-5968-3502

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.51

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ: ТИПИ ТА ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ

N. Zdyrko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Accounting and Audit,
Vinnytsia National Agrarian University

PUBLIC PROCUREMENT: TYPES AND IMPLEMENTATION PROCEDURES

Однією із форм співробітництва між державою та суб'єктами господарювання є відносини у сфері публічних закупівель, чим забезпечуються потреби державних підприємств, установ та організацій в товарах, роботах та послугах. Здійснення публічних закупівель передбачає певні процедури та механізми, що визначені в Законі України "Про публічні закупівлі" та низкою підзаконних документів (Положень, Порядків, Інструкцій). Мета статті полягає у визначенні чітких процедур у сфері публічних закупівель у відповідності до їх видів, а також обґрунтуванні основних етапів, періодів та алгоритмів проведення закупівель за бюджетні кошти. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу та синтезу, табличний та графічний методи дослідження тощо. Визначено, що існують два типи публічних закупівель: допорогові та надпорогові закупівлі. Встановлено основний склад та наповненість документів, що надаються ініціатором закупівель, а також опис технічних вимог до предмета закупівлі під час "допорогові". Наведено алгоритм проведення допорогових закупівель та порядок договірної процедури. Визначено, що надпорогові закупівлі відбуваються з використанням однієї з трьох тендерних процедур: відкриті торги, конкурентний діалог та переговорна процедура закупівлі. Детально розглянуто кваліфікаційні вимоги, яким повинні відповідати учасники відкритих торгів. Визначено основні етапи проведення відкритих торгів, а також процедури та дії замовників та учасників на кожному з етапів. Дано характеристику причинам відхилення тендерних пропозицій та відміни торгів. Встановлено відмінності в процедурах "українських торгів" та "європейських торгів". Детально розглянуто процедури та особливості проведення конкурентного діалогу на кожному з законодавчо-визначених етапів. Визначено відмінні риси переговорної процедури від двох інших процедур (відкритих торгів і конкурентного діалогу), а також підстави для її проведення. Розглянуто особливості та порядок проведення переговорної процедури згідно з чинним законодавством та здійснено порівняння із законодавчими вимогами, що втратили чинність. Узагальнено основні критерії та процедури, що притаманні кожному з типів публічних закупівель.

One of the forms of cooperation between the state and economic entities are the relations in the sphere of public procurement, which provide for the needs of state enterprises, institutions and organizations in goods, works, and services. Public procurement involves certain procedures and mechanisms, which are defined in the Law of Ukraine "On Public Procurement" and a number of by-laws (Regulations, Procedures, Instructions). The purpose of the article is to define clear procedures in the field of public procurement in accordance with their types, as well as to justify the main stages, periods and algorithms of procurement for budgetary funds. Methods of analysis and synthesis, tabular and graphical methods of research are used to achieve this objective. It has been determined that there are two types of public procurement: pre-threshold and over-threshold procurement. The main composition and content of documents provided by the procurement initiator, as well as the description of technical requirements for the subject matter of the procurement during the "pre-threshold" have been established. The algorithm of "over-threshold" procurement and the procedure of the contract process are given. It has been determined that "over-threshold" procurement takes place using one of three tender procedures: open bidding, competitive dialogue and negotiation procedure of procurement. The qualification requirements that open bidders must meet are discussed in detail. The main stages of open bidding are defined, as well as the procedures and actions of customers and participants at each stage. This description describes the reasons for the rejection of tenders and cancellation of tenders. Differences in the procedures of "Ukrainian trades" and "European trades" have been established. Procedures and peculiarities of conducting competitive dialogue at each of the legislative stages are discussed in detail. The distinctive features of the negotiation procedure from the other two procedures (open bidding

and competitive dialogue) are defined, as well as the grounds for its holding. The peculiarities and procedure of the negotiation process in accordance with the current legislation are considered and the comparison with the invalid legislative requirements is made. The main criteria and procedures specific to each type of public procurement are summarized.

Ключові слова: публічні закупівлі, допорогові закупівлі, надпорогові закупівлі, процедури, відкриті торги, конкурентний діалог, переговорна процедура, тендер.

Keywords: public procurement, pre-threshold procurement, over-threshold procurement, procedures, open bidding, competitive dialogue, negotiated procedure, tender.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування будь-яких підприємств, установ та організацій неможливе без забезпечення їх діяльності відповідними ресурсами, надання їм послуг, проведення робіт. Закупівельна діяльністю бюджетних установ передбачає використання бюджетних коштів, що підлягає фінансовому контролю з боку держави. Актуальність теми посилюється тим, що в умовах допущення різних порушень та зловживань, необхідною умовою досягнення ефективності в сфері публічних закупівель є чітке законодавче регулювання та усунення різного роду неузгоджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання особливостей здійснення публічних закупівель є предметом розгляду та тривалих наукових дискусій зарубіжних та вітчизняних вчених. Науковцями, які розглядають проблематику державних закупівель є: Горбатюк Я.В., Декалюк О.В., Затонацька Т.Г., Ключак О.В., Левченко С.Ю., Малолітнева В.К., Мартинович Д.Є., Узунов Ф.В., Фалко Ю.В. Попри значні дослідження сфери публічних закупівель, залишаються все ж таки питання щодо процедур закупівель, які потребують ґрунтовного вивчення та доопрацювання.

МЕТА СТАТТІ

Мета і завдання дослідження полягають у визначенні чітких процедур у сфері публічних закупівель у відповідності до їх видів, а також обґрунтуванні основних етапів, періодів та алгоритмів проведення закупівель за бюджетні кошти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Теорією та практикою у сфері публічних закупівель встановлено, що існують два типи публічних закупівель:

— Допорогова закупівля — закупівлі до 200 тис. грн на рік для товарів і послуг та до 1,5 млн грн для робіт. Для замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання,

пороги складають 1 млн грн для товарів та послуг і 5 млн грн для робіт. Допорогові закупівлі регулюються Порядком здійснення допорогових закупівель [1];

— Надпорогова закупівля — закупівлі від 200 тис. грн на рік для товарів і послуг та від 1,5 млн грн для робіт. Для замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання, пороги складають від 1 млн грн для товарів та послуг і від 5 млн грн для робіт. Надпорогові закупівлі регулюються Законом України "Про публічні закупівлі" [2].

Під час допорогових закупівель ініціатори закупівлі надають департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення опис технічних вимог до предмета закупівлі та інші документи, які повинні містити:

— погоджений із зацікавленими структурними підрозділами Мінекономрозвитку проект договору;

— очікувану вартість закупівлі, що не може бути менше ніж 3 тис. гривень, але не більше 200 тис. гривень (для товарів і послуг) та 1,5 млн гривень (для робіт);

— тривалість періоду уточнень, що має становити не менше одного робочого дня, якщо очікувана вартість закупівлі становить від 3 тис. гривень до 50 тис. гривень, та не менше трьох робочих днів, якщо очікувана вартість закупівлі перевищує 50 тис. гривень;

— тривалість періоду подання пропозицій, що має становити не менше одного робочого дня, якщо очікувана вартість закупівлі становить від 3 тис. гривень до 50 тис. гривень, та не менше двох робочих днів, якщо очікувана вартість закупівлі перевищує 50 тис. гривень;

— крок аукціону, що зазначається у гривнях і вираховується як відсоток до очікуваної вартості закупівлі, та має знаходитись у діапазоні від 0,5 % до 3 % від очікуваної вартості закупівлі;

— у разі необхідності нецінові критерії та їхню питому вагу, що сумарно не може перевищувати 30 %, якщо ініціатор закупівлі має намір застосувати процедуру оцінки за критеріями іншими, ніж ціна;

Рис. 1. Алгоритм проведення допорогових закупівель

Джерело: [1].

— інформацію щодо вимоги про забезпечення пропозиції у вигляді гарантії виконання зобов'язань учасника (у разі встановлення такої). Водночас розмір забезпечення пропозиції у грошовому виразі не може перевищувати 0,5 % від очікуваної вартості закупівлі в разі проведення торгів на закупівлю робіт і 3 % — у разі проведення торгів на закупівлю товарів чи послуг на умовах, визначених технічною документацією.

Після завершення торгів Департамент фінансової роботи та господарського забезпечення надає ініціатору закупівлі в електронному вигляді ідентифікатор закупівлі на сайті prozorro.gov.ua для отримання інформації про відповідну закупівлю в електронній системі закупівель.

Ініціатор закупівлі розглядає учасника, який надав за результатами аукціону пропозицію з найменшою ціною, та приймає рішення щодо відповідності наданої пропозиції вимогам, зазначеним у технічній документації закупівлі.

За результатами розгляду пропозиції ініціатор подає департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення інформацію про невідповідність (у разі наявності) умовам закупівлі пропозиції учасника, який запропонував найменшу ціну, або відмову від підписання договору учасником, який запропонував найменшу ціну.

У разі дискваліфікації учасника (учасників) ініціатор закупівлі надає департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення службову записку з відповідним вмотивованим рішенням у довільній формі з метою розміщення її в електронній системі закупівель. У разі отримання звернення від учасника з вимогою щодо надання додаткової Інформації про причини невідповідності його пропозиції умовам закупівлі ініціатор закупівлі надає департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення аргументовану відповідь разом з такою інформацією не пізніше ніж через три робочих дні з дня надходження такої вимоги з метою

своєчасного розміщення відповіді в електронній системі закупівель.

Якщо пропозиція учасника відповідає умовам закупівлі, ініціатор закупівлі визначає такого учасника переможцем та надає відповідну інформацію в письмовому вигляді департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення з урахуванням строків для своєчасного розміщення в електронній системі закупівель.

Ініціатор закупівлі проводить роботу щодо укладення між Мінекономрозвитку та переможцем договору за результатами проведення відповідної закупівлі згідно з чинним законодавством не раніше ніж через два робочих дні після оприлюднення рішення про переможця закупівлі.

Скан-копію укладеного договору ініціатор закупівлі надає департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення протягом одного робочого дня з дати його укладення для розміщення підписаного договору в електронній системі закупівель та завершення процедури закупівлі, але не пізніше 30 днів після закінчення строку подання пропозицій.

Для скасування закупівлі ініціатор закупівлі надає департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення службову записку із зазначенням підстав прийняття такого рішення.

У разі проведення закупівлі, вартість якої становить від 50 тис. гривень до 200 тис. гривень, без застосування електронної системи закупівель ініціатор закупівлі надає департаменту фінансової роботи та господарського забезпечення скан-копію укладеного договору в день його реєстрації з метою своєчасного складення та розміщення звіту про укладений договір. Алгоритм проведення допорогових закупівель наведено на рисунку 1.

Замовники, відповідно до Закону [2], проводять надпорогові закупівлі з використанням однієї з трьох тендерних процедур:

- 1) відкриті торги;
- 2) конкурентний діалог;

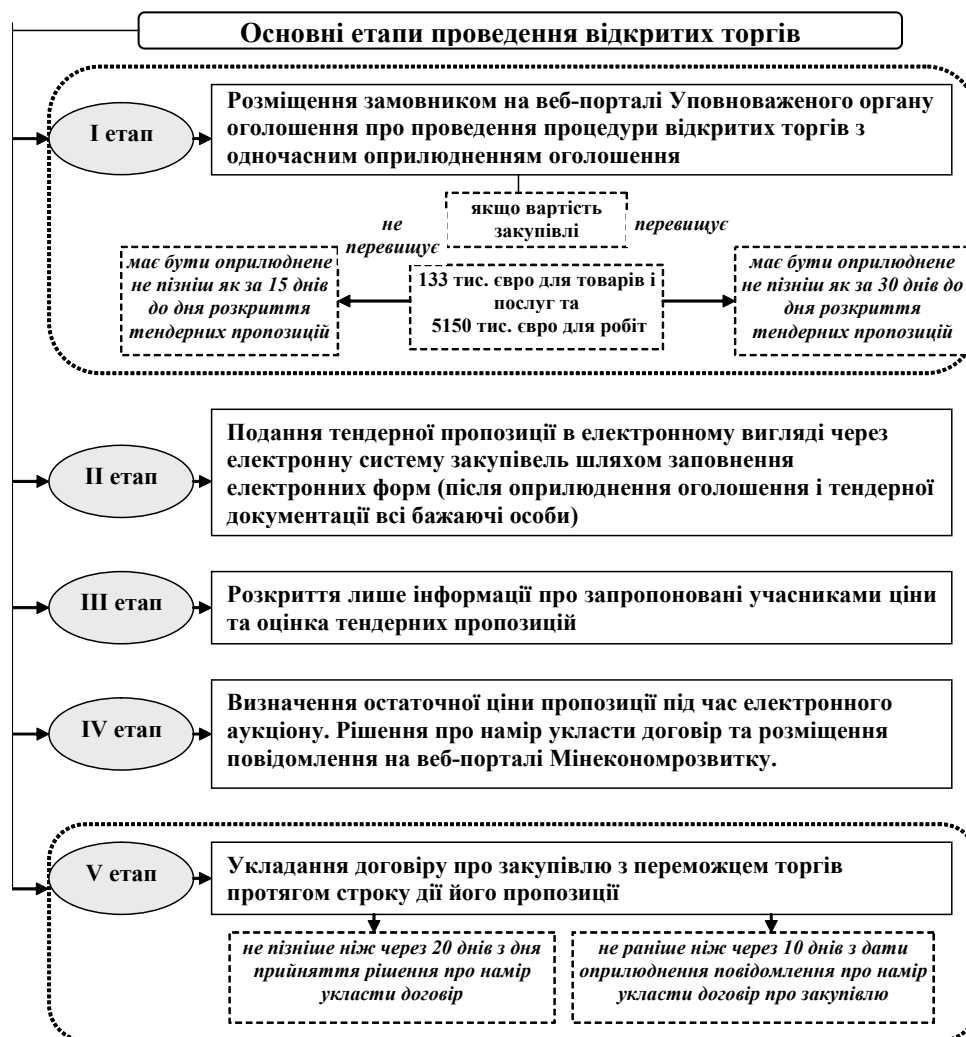

Рис. 2. Основні етапи проведення відкритих торгів

Джерело: узагальнено та сформовано автором.

3) переговорна процедура закупівлі.

Вважаємо за доцільне розглянути особливості кожної з процедур.

Базовою процедурою публічних закупівель є відкриті торги, що відбуваються на авторизованих системах електронних закупівель. Участь у такій процедурі мають право брати всі зацікавлені особи, які відповідають кваліфікаційним вимогам:

1) наявність обладнання та матеріально-технічної бази;

2) наявність працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід;

3) наявність документально підтвердженого досвіду виконання аналогічного договору.

Зазначені критерії можуть бути встановлені як сукупно, так і поодиночі. Основні етапи проведення відкритих торгів наведено на рисунку 2.

Вважаємо за доцільне деталізувати кожний з етапів з метою визначення особливостей проведення торгів.

I етап — розміщення замовником на веб-порталі Уповноваженого органу оголошення про проведення процедури відкритих торгів з одночасним оприлюдненням оголошення і тендерної документації.

В оголошенні мають бути наведені всі суттєві умови закупівлі, що планується, зокрема, кількість і місце поставки товарів (обсяг і місце виконання робіт чи надання послуг), очікувана вартість (включаючи ПДВ, акцизний податок тощо, якщо їх сплату передбачено податковим законодавством), строк поставки. Крім того, зазначається інформація, що стосується закупівель, — кінцевий строк подання тендерних пропозицій; розмір, вид та умови надання забезпечення тендерних пропозицій (якщо вимогу про його надання встановлено); дата та час розкриття тендерних пропозицій (для закупівлі товарів і послуг на суму більше ніж 133 тис. євро або робіт більше ніж 5150 тис. євро, в інших випадках їх визначає система електронних торгів

в автоматичному режимі), а також розмір мінімального кроку пониження ціни під час електронного аукціону у відсотках або грошових одиницях та математична формула, що буде застосовуватися під час проведення електронного аукціону для визначення показників інших критеріїв оцінки [3].

Для подання тендерних пропозицій у кожної особи є не менше 15 (30 — в залежності від суми закупівлі) днів. У межах цього строку, але не пізніше ніж за 10 днів до закінчення строку подання тендерної пропозиції, учасник має право звернутися через електронну систему закупівель до замовника за роз'ясненнями щодо тендерної документації та/або звернутися до замовника з вимогою щодо усунення порушення під час проведення процедури закупівлі. Усі звернення автоматично оприлюднюються в електронній системі закупівель без ідентифікації особи, яка звернулася. Замовник повинен протягом трьох робочих днів з дня їх оприлюднення надати роз'яснення на звернення. У разі несвоєчасного надання або ненадання роз'яснень строк подання тендерних пропозицій автоматично продовжується не менш як на сім днів [3].

Крім того, замовник має право внести зміни до тендерної документації. В такому разі строк на подання тендерних пропозицій автоматично продовжується таким чином, щоб з моменту внесення змін до закінчення строку подання пропозицій залишалося не менше ніж сім днів.

II етап — подання тендерної пропозиції в електронному вигляді через електронну систему закупівель шляхом заповнення електронних форм (після оприлюднення оголошення і тендерної документації всі бажаючі особи).

Заповнення електронних форм з окремими полями, де зазначається інформація про ціну, інші критерії оцінки (у разі їх встановлення замовником), інформація від учасника про його відповідність кваліфікаційним (кваліфікаційному) критеріям, вимогам ст. 17 Закону і тендерної документації, та завантаження необхідних документів, що вимагаються замовником у тендерній документації. Документи, що підтверджують відповідність учасника кваліфікаційним (кваліфікаційному) критеріям, та документи, що містять технічний опис предмета закупівлі, подаються в окремому файлі.

Тендерна пропозиція повинна містити підтвердження надання учасником забезпечення тендерної пропозиції, якщо таке забезпечення передбачено оголошенням про проведення процедури закупівлі [3].

Учасник має право внести зміни або відкликати свою тендерну пропозицію до закінчення строку її подання без втрати свого забезпечення тендерної пропозиції. Такі зміни або заява про відкликання тендерної пропозиції враховуються в разі, якщо вони отримані електронною системою закупівель до закінчення строку подання тендерних пропозицій.

III етап — розкриття лише інформації про запропоновані учасниками ціни та оцінка тендерних пропозицій.

Після закінчення строку на подання тендерних пропозицій і перед початком електронного аукціону відбувається розкриття лише інформації про запропоновані учасниками ціни. Оцінка тендерних пропозицій проводиться автоматично електронною системою закупівель на основі критеріїв і методики оцінки, зазначених замовником у тендерній документації, та шляхом застосування електронного аукціону.

Критеріями оцінки є:

- у разі здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг, що виробляються, виконуються чи надаються не за окремо розробленою специфікацією (технічним проектом), для яких існує постійно діючий ринок, — ціна;

- у разі здійснення закупівлі, яка має складний або спеціалізований характер (у тому числі консультативних послуг, наукових досліджень, експериментів або розробок, дослідно-конструкторських робіт), — ціна разом з іншими критеріями оцінки, зокрема, як-от: умови оплати, строк виконання, гарантійне обслуговування, експлуатаційні витрати, передача технології та підготовка управлінських, наукових і виробничих кадрів.

IV етап — визначення остаточної ціни пропозиції під час електронного аукціону. Остаточна ціна пропозиції визначається під час електронного аукціону, який проводиться у три кола, під час кожного з яких учасник має право один раз знизити ціну не менш як на встановлений у тендерній документації крок. Після проведення аукціону пропозиції учасників розташовуються у порядку збільшення ціни, тендерні пропозиції розкриваються, і замовник розпочинає процедуру розгляду пропозицій [3].

Першою розглядається пропозиція із найнижчою ціною. Строк розгляду тендерної пропозиції не повинен перевищувати п'яти робочих днів з дня проведення аукціону, але може бути продовжений до 20 робочих днів. У разі відхилення тендерної пропозиції з найнижчою ціною замовник розглядає наступну тендерну

пропозицію з переліку учасників, що вважається найбільш економічно вигідною.

Замовник відхиляє тендерну пропозицію у разі якщо:

1) учасник:

— не відповідає кваліфікаційним (кваліфікаційному) критеріям;

— не надав забезпечення тендерної пропозиції, якщо таке забезпечення вимагалось замовником;

2) переможець:

— відмовився від підписання договору про закупівлю відповідно до вимог тендерної документації або укладення договору про закупівлю;

— не надав документи, що підтверджують відсутність підстав;

3) тендерна пропозиція не відповідає умовам тендерної документації.

Рішення про намір укласти договір про закупівлю приймається замовником у день визначення переможця, та протягом одного дня після прийняття такого рішення розміщується відповідне повідомлення на веб-порталі Мінекономрозвитку.

V етап — укладання договору про закупівлю з переможцем торгів протягом строку дії його пропозиції. Замовник укладає договір про закупівлю з переможцем торгів протягом строку дії його пропозиції, не пізніше ніж через 20 днів з дня прийняття рішення про намір укласти договір про закупівлю відповідно до вимог тендерної документації та пропозиції учасника-переможця. З метою забезпечення права на оскарження рішень замовника договір про закупівлю не може бути укладено раніше ніж через 10 днів з дати оприлюднення повідомлення про намір укласти договір про закупівлю [3].

У разі відмови переможця торгів від підписання договору про закупівлю відповідно до вимог тендерної документації або неукладення договору про закупівлю з вини учасника, або ненадання переможцем документів, що підтверджують відсутність підстав, замовник відхиляє тендерну пропозицію такого учасника та визначає переможця серед тих учасників, строк дії тендерної пропозиції яких ще не минув.

Замовник має право вимагати від переможця внесення ним не пізніше дати укладення договору про закупівлю забезпечення виконання такого договору, якщо внесення такого забезпечення передбачено тендерною документацією. Розмір такого забезпечення не може перевищувати 5 відсотків вартості договору.

Відмінити торги (повністю або за лотом) замовник має право лише у таких випадках:

— відсутності подальшої потреби в закупівлі товарів, робіт і послуг;

— неможливості усунення порушень, що виникли через виявлені порушення законодавства з питань публічних закупівель;

— порушення порядку оприлюднення оголошення про проведення процедури закупівлі, повідомлення про намір укласти договір;

— подання для участі в них менше двох тендерних пропозицій;

— допущення до оцінки менше двох тендерних пропозицій;

— відхилення всіх тендерних пропозицій.

Замовник має право визнати торги такими, що не відбулися, у разі:

— якщо ціна найбільш економічно вигідної тендерної пропозиції перевищує суму, передбачену замовником на фінансування закупівлі;

— якщо здійснення закупівлі стало неможливим унаслідок непереборної сили.

Загалом нова процедура робить набагато більш виразний акцент на ціну пропозиції. У будь-якому разі за застосування базової процедури закупівель вага цінового критерію не може бути меншою за 70 відсотків. Водночас замовник зберігає досить вагомий вплив на якість предмета закупівлі, оскільки може встановлювати кваліфікаційні вимоги до учасників, а також детально описувати предмет закупки. Інша справа, що деякі з цих можливостей можуть бути нівельовані невдалим виконанням конкретних систем електронних закупівель [3].

Відповідно до Закону України "Про публічні закупівлі" можуть проводитися відкриті торги з публікацією на англійській мові або так звані "європейські торги", які застосовуються до закупівель, очікувана вартість яких перевищує суму: для товарів і послуг — 133 тисячам євро; для робіт — 5150 тисячам євро.

Процедура "європейських торгів" відрізняється від звичайних відкритих торгів насамперед наявністю етапу прекваліфікації, на якому замовник розглядає тендерні пропозиції учасників. Прекваліфікація — це етап, на якому Замовник проводить оцінку відповідності Учасників тим вимогам, які були опубліковані ним у тендерній документації. Етап прекваліфікації настає одразу після закінчення терміну подачі тендерних пропозицій.

Система самостійно розкриває ту частину тендерної пропозиції, яка була віднесена Учасником до документів, що підтверджують відповідність кваліфікації та технічні специфікації безпосередньо предмета закупівлі.

Рис. 3. Процедури першого етапу проведення конкурентного діалогу

Джерело: [4].

Етап прекваліфікації не може тривати понад 20 днів. Скарги на рішення замовника можна подавати впродовж 5 днів після того, як на вебпорталі уповноваженого органу було опубліковано протокол розгляду тендерних пропозицій.

Терміни деяких періодів відкритих торгів з публікацією на англійській мові теж різняться. Періоди уточнень та подачі пропозицій у таких закупівлях починаються в один день, як і у відкритих торгах, однак тривалість періоду подачі пропозицій не може бути меншою, ніж 30 календарних днів, а періоду уточнень відповідно, не менше, ніж 20 днів.

Розглянувши основні вимоги до проведення відкритих торгів, вважаємо за доцільне розкрити особливості здійснення конкурентного діалогу.

Конкурентний діалог це нова процедура проведення закупівель, яка нагадує поєднання процедур: двоступеневі торги і попередня кваліфікація.

Замовники можуть застосувати дану процедуру за умов:

- якщо замовник не може визначити умови закупівлі (технічні, якісні характеристики) і для прийняття рішення необхідні переговори;
- якщо предметом закупівлі є послуги (юридичні, консультаційні, розробка програмного забезпечення), визначення вимог до яких потребує переговорів.

Процедура конкурентного діалогу складається з двох етапів:

I етап — для визначення технічних умов, тобто на підставі запропонованих рішень Постачальників та проведених з ними переговорів, замовник може сформулювати предмет закупівлі та технічні вимоги до нього.

II етап — проходить сам аукціон на пониження і визначається переможець.

На першому етапі замовник публікує оголошення про проведення конкурентного діалогу. З дня публікації оголошення до кінцевого терміну подання пропозицій для участі в I етапі процедури конкурентного діалогу має бути не менше 30 днів.

Постачальникам пропонується подати тендерну пропозицію, у якій надається:

- інформація про відповідність Постачальника кваліфікаційним критеріям;
- відповідність вимогам, визначеним Замовником;
- опис рішення про закупівлю без зазначення ціни.

Після закінчення терміну подання тендерних пропозицій вся інформація, зазначена в пропозиціях Постачальників, розкривається для публічного доступу, крім інформації з описом рішення про закупівлю, яка розкривається лише замовнику.

Якщо до участі в процедурі закупівлі подано менше 3 пропозицій, то Замовник має відмінити торги. Якщо пропозицій було подано 3 або більше, то замовник переходить до розгляду пропозицій постачальників на відповідність вимогам, встановленим у тендерній документації. Замовник оцінює пропозиції, і по кожній пропозиції має прийняти рішення:

- відхилити (обґрунтувавши, чому);
- допустити/запросити до переговорів.

Після того, як замовник оцінив всі пропозиції і поставив відповідний статус до кожної з них, він формує протокол розгляду пропозицій, після чого більше немає можливості змінити статус по комусь із постачальників. Саме після цього система самостійно розсилає повідомлення постачальникам про запрошення до переговорів або про відхилення їх пропозиції.

Якщо замовник допустив до переговорів менше 3 постачальників, то він повинен відмінити процедуру із зазначенням причини — "До переговорів допущено менше 3 пропозицій".

Переговори ведуться офлайн (без участі Системи) з кожним постачальником окремо, додатково можуть проводитися спільні зустрічі з усіма постачальниками.

Після проведених переговорів замовник, визначившись з вимогами до предмету закупівлі, вносить зміни до тендерної документації щодо технічних вимог та вимог до якості предмета закупівлі.

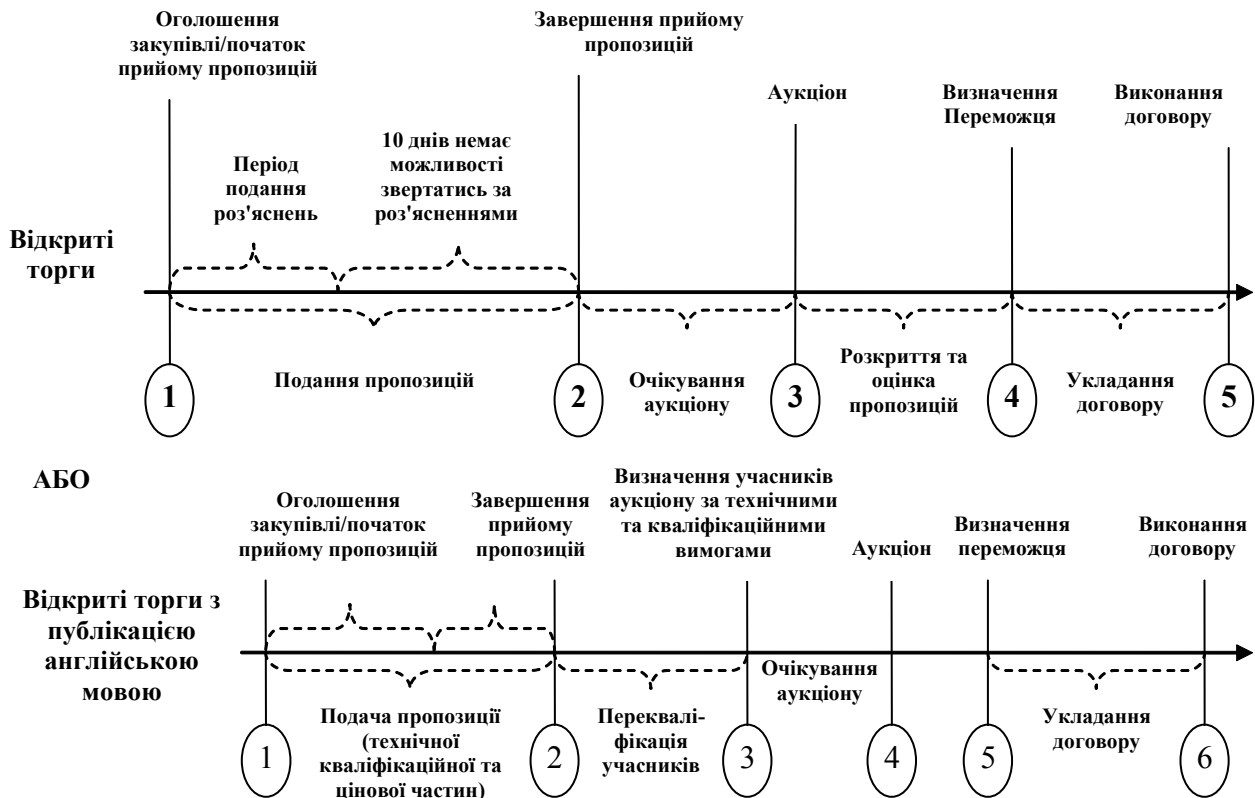

Рис. 4. Процедури проведення другого етапу конкурентного діалогу

Джерело: [4].

Протягом 5 днів після формування та публікації протоколу розгляду пропозицій замовник не може оголосити початок II-го етапу конкурентного діалогу, оскільки цей час дається на оскарження рішення допуску/недопуску до II етапу конкурентного діалогу.

Форма проведення II етапу конкурентного діалогу залежить від вартості закупівлі: якщо вартість менша 133 тис. євро для товарів і послуг (5 150 тис. грн для робіт), то замовник проводить II етап за правилами процедури відкриті торги ("українські"), а якщо більше зазначених сум, то подібно правилам процедури відкриті торги з публікацією англійською мовою (рис. 4).

Участь у цьому етапі беруть лише постачальники, яких замовник запросив на попередньому етапі після діалогу. За результатами проведеного аукціону, замовник визначає переможця і підписує з ним договір.

Переговорна процедура закупівлі є єдиною неконкурентною процедурою, яка проводиться при надпорогових закупівлях.

Відмінні риси переговорної процедури від двох інших процедур (відкритих торгів і конкурентного діалогу):

— під час проведення переговорної процедури закупівлі не проводиться аукціон;

— переговорна процедура не передбачає створення та публікацію тендерної документації;

— строки проведення цієї процедури є мінімальними і можуть складати 11 днів (6 днів при певних умовах) [5].

Вважаємо за доцільне розглянути підстави для проведення переговорної процедури закупівлі:

1) закупівля творів мистецтва або закупівля, пов'язана із захистом прав інтелектуальної власності, або укладення договору про закупівлю з переможцем архітектурного чи мистецького конкурсу. Цю підставу можна застосувати при закупівлі, наприклад, програмного забезпечення у фірми, що має право інтелектуальної власності на продукт, але замовник повинен обґрунтувати, що йому потрібен саме цей продукт, і йому технічно не підходить якийсь із аналогів;

2) відсутність конкуренції (у тому числі з технічних причин) на відповідному ринку, внаслідок чого договір про закупівлю може бути укладено лише з одним постачальником, за відсутності при цьому альтернативи. Зазвичай застосовується під час здійсненні закупівлі, наприклад, електричної енергії, послуг з її передавання та розподілу, централізованого поста-

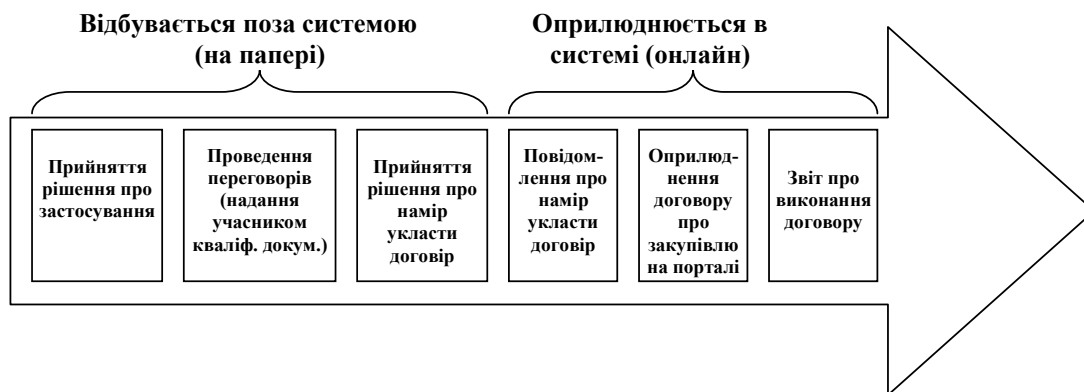

Рис. 5. Загальна схема проведення переговорної процедури закупівлі

Джерело: [5].

чання теплової енергії, централізованого постачання гарячої води, послуг з централізованого опалення. Законом не визначено перелік документів, якими Замовник повинен обґрунтовувати відсутність конкуренції. Проте це може бути, наприклад, посиланням на Зведений перелік суб'єктів природних монополій, який підтверджує відсутність;

3) нагальна потреба у здійсненні закупівлі у зв'язку з виникненням особливих економічних чи соціальних обставин, що унеможливають дотримання замовниками строків для проведення тендеру, а саме пов'язаних з негайною ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, а також наданням у встановленому порядку Україною гуманітарної допомоги іншим державам. Замовник може застосувати цю підставу лише при здійсненні закупівлі товарів/послуг/робіт для негайної ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, якщо немає часу для проведення відкритих торгів. Способом підтвердження може бути документ Комісії з надзвичайних ситуацій, яка має зафіксувати факт виникнення надзвичайної ситуації шляхом складання відповідного Акту/протоколу;

4) якщо замовником було двічі відмінено тендер через відсутність достатньої кількості постачальників, при цьому предмет закупівлі, його технічні та якісні характеристики, а також вимоги до постачальника не повинні відрізнятися від вимог, що були визначені замовником у тендерній документації. На що варто звернути увагу при застосуванні цієї підстави для проведення переговорної процедури закупівлі: 1) причиною відміни торгів має бути саме подання до участі в них менше двох тендерних пропозицій; 2) вимоги до предмету закупівлі та до постачальника не мають відрізнятися від тих, що були визначені в тендерній документації при проведенні відмінених торгів. Способом підтвердження можуть бути два

Звіти про результати проведення процедури закупівлі, в яких вказано підставою відміни тендеру — подання для участі в торгах менше двох тендерних пропозицій [5];

5) потреба здійснити додаткову закупівлю в того самого постачальника з метою уніфікації, стандартизації або забезпечення сумісності з наявними товарами, технологіями, роботами чи послугами, якщо заміна попереднього постачальника (виконавця робіт, надавача послуг) може призвести до несумісності або виникнення проблем технічного характеру, пов'язаних з експлуатацією та обслуговуванням. Наприклад, замовник придбав обладнання. Згодом у замовника виникає необхідність обслуговувати це обладнання, і виявляється, що сертифіковані спеціалісти, які можуть його обслуговувати, є лише у фірми, в якій замовник придбав дане обладнання. Отже, отримання замовником послуг з обслуговування вказаного обладнання у когось іншого може призвести до виникнення проблем технічного характеру, пов'язаних з експлуатацією обладнання [5];

6) необхідність проведення додаткових будівельних робіт, не зазначених у початковому проекті, але які стали через непередбачувані обставини необхідними для виконання проекту за сукупності таких умов: договір буде укладено з попереднім виконавцем цих робіт, такі роботи технічно чи економічно пов'язані з головним (первинним) договором; загальна вартість додаткових робіт не перевищує 50 відсотків вартості головного (первинного) договору. Наприклад, замовник проводить закупівлю робіт з капітального ремонту даху будівлі. Замовник провів відкриті торги, уклав договір на виконання цих робіт з переможцем тендеру (підрядником), який розробив проектно-кошторисну документацію, почався ремонт. Під час проведення ремонту з'ясувалось, що лаги на даху не в такому доброму стані, як розрахову-

Таблиця 1. Основні відмінності з проведення переговорної процедури згідно із законодавчими вимогами

Рішення по переговорній процедурі	Переговорна процедура за Законом України «Про здійснення державних закупівель»	Переговорна процедура за Законом України «Про публічні закупівлі»
Переговорна процедура закупівлі застосовується за нагальної потреби у зв'язку з особливим періодом, якщо Замовником є МО, МВС, СБУ, НГУ та інші військові формування	Дана підстава наявна в пункті 3 частини 2 статті 39 Закону України «Про здійснення державних закупівель»	Така підстава відсутня
Публікується на веб-порталі	Рішення про застосування переговорної процедури закупівлі	Повідомлення про акцент намір укласти договір
Замовник відміняє переговорну процедуру закупівлі в разі підписання Учасником договору про закупівлю у строк:	Повідомлення про акцент, що був встановлений Замовником під час проведення переговорів	35 днів (в окремих випадках 20днів) з дня оприлюднення повідомлення про намір укласти договір
Звіт про результати проведення закупівлі	Затверджується Замовником і публікується на веб-порталі протягом 3 днів з дня затвердження	Формується і публікується системою автоматично

Джерело: [5].

вали раніше, і їх необхідно замінити. Ці додаткові роботи не можна було передбачити раніше, і вони не були включені до проектно-кошторисної документації. В такому разі замовник може застосувати переговорну процедуру закупівлі і укласти договір з тим самим підрядником, якщо сума цього договору не перевищуватиме 50 відсотків вартості основного договору [5];

7) закупівля юридичних послуг, пов'язаних із захистом прав та інтересів України, у тому числі з метою захисту національної безпеки і оборони, під час врегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України, на підставі рішення Кабінету Міністрів України або введених в дію відповідно до закону рішень Ради національної безпеки і оборони України. Ця підстава, в основному, застосовується Міністерством юстиції України — органом, відповідальним за здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України. Ця підстава може застосовуватись при наявності відповідного рішення Кабінету Міністрів України або Указу Президента, яким вводиться в дію відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони України [5].

Якщо у замовника наявна одна з цих підстав, то він може проводити переговорну процедуру закупівлі.

Переговорна процедура, що проводиться за Законом України "Про публічні закупівлі", не дуже відрізняється від тієї, що проводилась за Законом України "Про здійснення державних закупівель". Зважаючи на те, що це неконкурентна процедура, основні її етапи, як і раніше, здійснюються поза межами системи, а саме: пошук постачальників, проведення перего-

ворів, однак основні відмінності все ж можна виділити (табл. 1).

Етапи проведення переговорної процедури закупівлі [6]:

1. Протокол тендерного комітету/уповноваженої особи про прийняття рішення щодо застосування процедури. У протоколі можна зазначити, зокрема: підстави проведення процедури; підтвердження наявності підстав для проведення переговорної процедури (учасника включено до Зведеного переліку суб'єктів природних монополій); учасники, з якими проводиться процедура закупівлі; які документи слід вимагати від учасника для підтвердження відповідності його кваліфікаційним критеріям; коли планується проведення переговорів з учасником; технічні, якісні, кількісні характеристики предмета закупівлі.

2. Проведення переговорів з учасниками. За результатами переговорів готується протокол переговорів учасників. Під час переговорів обговорюються умови договору, технічні можливості учасника, надання необхідних документів.

3. Протокол тендерного комітету/уповноваженої особи щодо прийняття рішення про намір укласти договір. Після підготовки такого протоколу, протягом одного календарного дня на електронному майданчику оприлюднюється повідомлення про намір укласти договір.

4. Укладення договору. Укласти договір з учасником можна не раніше ніж через 10 календарних днів з дня оприлюднення повідомлення про намір укласти договір (за скороченої процедури — не раніше ніж через 5 календарних днів). Оприлюднюється такий договір протягом 2-х календарних днів з моменту його укладення.

5. У процесі виконання договору Замовник може викладати Повідомлення про внесення

Таблиця 2. Особливості здійснення процедур для різних типів публічних закупівель

ДОПОРОГОВІ ЗАКУПІВЛІ		
ЗВИЧАЙНІ ЗАМОВНИКИ	ЗАМОВНИКИ МОНОПОЛІСТИ	ЯК ПРОВОДИТИ ЗАКУПІВЛЮ
До 50 тис. грн		Пряма закупівля або через ProZorro (від 3 тис. грн)
від 50 до 200 тис. грн для товарів та 1,5 млн грн для робіт	Від 50 до 1 млн грн для товарів та 5 млн грн для робіт	Закупівля або через ProZorro або звіт (вимог до термінів та документів немає)
УКРАЇНСЬКІ ПОРОГИ		
ЗВИЧАЙНІ ЗАМОВНИКИ	ЗАМОВНИКИ МОНОПОЛІСТИ	ЯК ПРОВОДИТИ ЗАКУПІВЛЮ
Від 200 тис. грн до 133 тис. євро для товарів та від 1,5 млн грн до 5,15 млн євро для робіт	Від 1 млн грн до 133 тис. євро для товарів та від 5 млн грн до 5,15 млн євро для робіт	Відкриті торги (15 днів). Конкурентний діалог. Переговорна процедура
ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОРОГИ		
ЗВИЧАЙНІ ЗАМОВНИКИ	ЗАМОВНИКИ МОНОПОЛІСТИ	ЯК ПРОВОДИТИ ЗАКУПІВЛЮ
133 тис. євро для товарів та 5,15 млн євро для робіт	Від 1 млн грн до 133 тис. євро для товарів та від 5 млн грн до 5,15 млн євро для робіт	Відкриті торги (30 днів). Конкурентний діалог. Переговорна процедура

Джерело: [7].

змін до договору. Такий документ радимо також підкріплювати протоколом тендерного комітету/уповноваженої особи. Оприлюднюється такий документ протягом 3 днів з дня внесення змін.

6. Звіт про виконання договору оприлюднюється протягом 3 днів з дня закінчення строку дії договору, виконання договору або його розірвання (також краще додатково скласти протокол із зазначеного питання). Наприкінці слід зазначити, що більш детально з переговорною процедурою закупівлі замовник може ознайомитися на сайті ProZorro.

Особливості здійснення процедур для різних типів публічних закупівель наведено в таблиці 2.

Законодавчі зміни щодо запровадження електронних закупівель не вирішили більшість проблем, що виникають у процесі проведення державних тендерів, зокрема:

- всі постачальники допускаються до аукціону, що спотворює конкуренцію;
- здійснюється поділ предмета закупівель на частини та приховування тендерів;
- електронні торги не забезпечують здійснення закупівель за найнижчими цінами;
- торги відміняються з надуманих підстав, щоб переможцем став "потрібний" учасник;
- неналежна підготовка до тендерів з боку замовників і учасників (невідповідність продукції, що поставляється, технічним вимогам);
- високі ризики розголошення персональних даних;
- невинуватено широке застосування цінового критерію оцінювання пропозицій;
- зловживання з боку замовників свободою кваліфікаційного відбору постачальників [8].

Одним із основних недоліків у сфері публічних закупівель є відсутність належної нормативно-правової бази в частині здійснення публічних закупівель та контролю за ними [9, с. 16].

ВИСНОВКИ

Отже, необхідність здійснення публічних закупівель зумовлена потребою в ефективному та економному використанні бюджетних коштів шляхом забезпечення державних підприємств, установ та організацій матеріальними благами (ресурсами). Однак недоліки в організаційно-правовому забезпеченні перешкоджають ефективному використанні коштів у сфері публічних закупівель. З метою підвищення рівня відкритості та прозорості публічних закупівель, а також ефективної та своєчасної їх організації варто було б використовувати всі можливі інформаційно-комунікаційні системи поширення інформації; впровадження та використання автоматизованих інформаційних систем для забезпечення підвищення оперативності та дієвості контролю.

Література:

1. Порядок організації проведення допорогових закупівель у разі використання електронної системи закупівель, затв. Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 19.06.2017 № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0892731-17>
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>
3. Клименко Є. Відкриті торги: правила та умови. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008917

4. Конкурентний діалог. Центр знань про публічні закупівлі. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/procedura-konkurentniy-dialog>

5. Переговорна процедура закупівлі. Центр знань про публічні закупівлі. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/procedura-konkurentniy-dialog>

6. Переговорна процедура закупівлі: етапи проведення. URL: <http://garantcenter.com.ua/peregovorna-protse-dura-zakupivli-etapi-provedennya/?lang=ua>

7. Типи закупівель та визначення порогів. URL: <https://education.zakupki.prom.ua/tipi-zakupivel-ta-viznach/>

8. Олефір А.О. Проблеми публічних закупівель крізь призму європейського досвіду. Теорія і практика правознавства. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_7

9. Здирко Н.Г., Шевчук О.Д. Державний фінансовий контроль в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики: всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2018. № 5 (33). С. 7—24.

References:

1. Ministry of Economic Development and Trade (2017), "Procedure for the Organization of Pre-Threshold Procurement using the Electronic Procurement System", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0892731-17> (Accessed 05 Sept 2019).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On public procurement", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> (Accessed 05 Sept 2019).

3. Klymenko, Ye. (2016), "Open Bidding: Terms and Conditions", available at: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008917 (Accessed 05 Sept 2019). Vidkryti torhy: pravyla ta umovy []/ Retrieved from: [in Ukrainian]

4. Prozorro (2019), "Competitive dialogue. Public Procurement Knowledge Center", available at: <https://infobox.prozorro.org/articles/procedura-konkurentniy-dialog> (Accessed 05 Sept 2019).

5. Prozorro (2019), "Negotiated procurement procedure. Public Procurement Knowledge Center", available at: <https://infobox.prozorro.org/articles/procedura-konkurentniy-dialog> (Accessed 05 Sept 2019).

6. Garant (2017), "Negotiation procedure of procurement: stages of carrying out", available at: <http://garantcenter.com.ua/peregovorna-protse-dura-zakupivli-etapi-provedennya/?lang=ua>

dura-zakupivli-etapi-provedennya/?lang=ua (Accessed 05 Sept 2019).

7. zakupki.education (2019), "Types of procurement and thresholding", available at: <https://education.zakupki.prom.ua/tipi-zakupivel-ta-viznach/> (Accessed 05 Sept 2019).

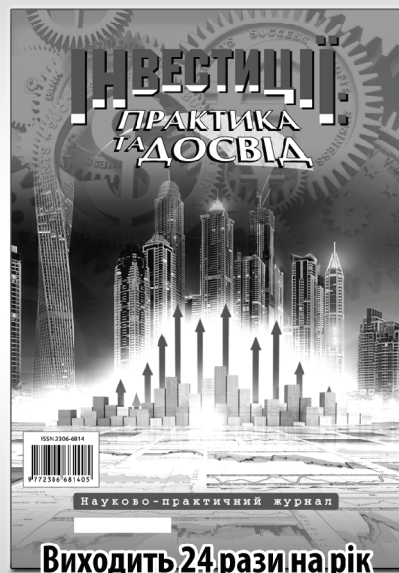
8. Olefir, A. O. (2017), "Problems of public procurement through the prism of European experience", Teoriia i praktyka pravoznavstva - Theory and Practice of Law, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_7 (Accessed 05 Sept 2019).

9. Zdyrko, N. H. and Shevchuk, O.D. (2018), "State financial control in Ukraine: the modern state and prospects of development]", Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyku: vseukrainskyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal, vol. 5 (33), pp. 7—24.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 658.8:338.24

Л. В. Шульга,
к. е. н., доцент, професор кафедри маркетингу,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
0000-0002-9320-7566

І. О. Терещенко,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
0000-0001-5176-6522

В. Ю. Горілей,
здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент",
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
0000-0001-7078-2747

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.63

СИСТЕМА МАРКЕТИНГОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

L. Shulha,
PhD in Economics, Associate Professor, Professor in Department of Marketing, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
I. Tereshchenko,
PhD in Economics, Associate Professor in Department of Marketing, Poltava State Agrarian Academy, Poltava
V. Horilei,
applicant, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

SYSTEM OF MARKETING MANAGEMENT OF ENTERPRISE

У статті розглянуто характеристику системи маркетингового менеджменту підприємства. Проаналізовано визначення поняття "управління маркетинговою діяльністю". Визначено фактори, що впливають на формування системи управління маркетинговою діяльністю підприємства. Доведено необхідність запровадження випереджаючого, тобто стратегічно орієнтованого, управління маркетингом у підприємстві. Розкрито етапи формування системи маркетингового менеджменту підприємства. Зазначено, що системний підхід до управління маркетингом підприємства передбачає використання маркетингових інструментів у процесі управління. Досліджено основні елементи системи маркетингового менеджменту підприємства. Встановлено, що система управління маркетингом підприємства відображає багатфункціональну систему взаємопов'язаних елементів, які утворюють єдине ціле. Доведено, що структуру системи маркетингового менеджменту утворюють елементи, реалізація яких забезпечує конкурентоспроможність підприємства. Наведено основні напрями формування системи управління маркетинговою діяльністю підприємства. Визначено ринкові можливості для підвищення конкурентоспроможності системи маркетингового менеджменту підприємства. Обґрунтовано, що підвищення ефективності діяльності підприємства є основою маркетингового потенціалу, який впливає на його конкурентоспроможність та визначає напрями подальшого розвитку. Запропоновано етапи здійснення маркетингового управління діяльністю підприємства. Результатом застосування методики є формування стратегічних рекомендацій щодо удосконалення системи маркетингового менеджменту підприємства, що дадуть змогу підвищити його конкурентоспроможність. Встановлено, що в умовах ринкової економіки керівникам підприємств потрібно використовувати маркетингові інструменти у діяльності, що пов'язано із зростанням конкуренції на ринку.

The article describes the characteristics of the enterprise marketing management system. The definition of the concept of "marketing management" is analyzed. The factors influencing the formation of the enterprise marketing management system are determined. The necessity of introducing leading-edge, strategically oriented, marketing management in the enterprise is proved. The stages of formation of enterprise marketing management system are revealed. It is noted that a systematic approach to enterprise marketing management involves the use of marketing tools in the management process. The basic elements of the enterprise marketing management system are investigated. It is found that the enterprise marketing management system reflects a multifunctional system of interconnected elements that form a whole. It is proved that the structure of the marketing management system is formed by the elements, the implementation of which ensures the competitiveness of the enterprise. The basic directions of formation of the system of management of marketing activity of the enterprise are given. The market opportunities for increasing the competitiveness of the enterprise marketing management system have been determined. It is substantiated that increasing the efficiency of the enterprise activity is the basis of marketing potential, which affects its competitiveness and determines the directions of further development. The stages of realization of marketing management of activity of the enterprise are offered. The result of the application of the methodology

is the formation of strategic recommendations for improving the marketing management system of the enterprise, which will increase its competitiveness. It is established that in a market economy, business executives need to use marketing tools in activities that are associated with increased market competition.

Ключові слова: маркетинговий менеджмент, система управління, конкурентоспроможність підприємства, маркетингові інструменти, ефективність.

Key words: marketing management, management system, enterprise competitiveness, marketing tools, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з найбільш ефективних інструментів впливу на результат роботи підприємства є управління маркетинговою діяльністю. Зважаючи на мінливий бізнес-клімат, який характеризується зростаючою конкуренцією, необхідним стає удосконалення діяльності підприємства у цілому та, зокрема, його маркетингової складової, що надасть підприємствам можливості збільшити свої конкурентні переваги на внутрішньому та зовнішньому ринках. Загострення конкурентного середовища обумовлює необхідність пошуку нових підходів до забезпечення високої конкурентоспроможності підприємства.

Причиною недостатньої прибутковості підприємств є неефективна система управління маркетинговою діяльністю. Значна частка підприємств нині має потребу у вчасній адаптації до змін у середовищі, у якому функціонує, у вирішенні завдань стратегічного характеру та в утриманні конкурентних позицій на ринку. З цією проблемою стикаються також вітчизняні підприємства, адже більшість із них не використовує або використовує на досить низькому рівні маркетингову складову як одну із основних елементів здійснення ефективної господарської діяльності. Отже, дослідження питань удосконалення управління маркетинговою діяльністю підприємств та розробка на цій основі необхідних методичних рекомендацій є досить актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження проблем управління маркетинговою діяльністю підприємства знайшло відображення у працях таких науковців: А.В. Войчак, М.В. Волкова, Т.Д. Гірченко, І.М. Комарницький, І.Г. Клімова, І.В. Мосійчук, А.В. Ткаченко, І.О. Щєбликіна та ін. Питання оцінки ефективності маркетингової діяльності знайшли відображення у роботах низки вітчизняних вчених-економістів, серед яких слід відзначити праці А.В. Балабанової, В.А. Шаповалова, Н.В. Бутенка, Н.К. Моїсєєва, А.Ф. Павленко, Є.Б. Анфіногенова, В.А. Пархименко, Т.Є. Дерев'янченко, А. Резніченко та ін. Втім,

як свідчать результати досліджень, у вітчизняній науковій літературі відсутнє комплексне вивчення управління маркетинговою діяльністю в умовах конкуренції.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Основним завданням написання статті є визначення сутності та ролі управління маркетингом у підприємстві, визначення етапів системи маркетингового менеджменту для підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток ринкових відносин зумовлює необхідність забезпечення високого рівня конкурентоспроможності продукції українських підприємств, що вимагає удосконалення методів організації виробничої та господарської діяльності. Також існує необхідність в удосконаленні механізму ринкових інструментів підприємства, основним з яких є формування маркетингового менеджменту.

Ефективне запровадження і використання маркетингового менеджменту підприємством потребує насамперед чіткого розуміння суті та змісту маркетингового менеджменту, а також цілей його застосування, функцій та етапів його становлення.

Вивчаючи сутність маркетингового менеджменту, необхідно виходити з того, що така діяльність є аналізом, плануванням, реалізацією та контролем за проведенням заходів, розрахованих на встановлення, зміцнення і підтримку взаємовигідних обмінів із цільовим ринком для досягнення конкретної мети підприємства (отримання прибутку, зростання обсягів збуту, збільшення частки ринку, проникнення на ринок тощо). Водночас система таких заходів містить маркетингову політику стосовно продукції підприємства, ціноутворення, комунікацій та розподілу.

Процес управління маркетингом — це розроблений послідовний комплекс маркетингових дій, спрямованих на реалізацію маркетингових функцій та принципів, у результаті яких має бути виявлено і задоволено потреби споживачів.

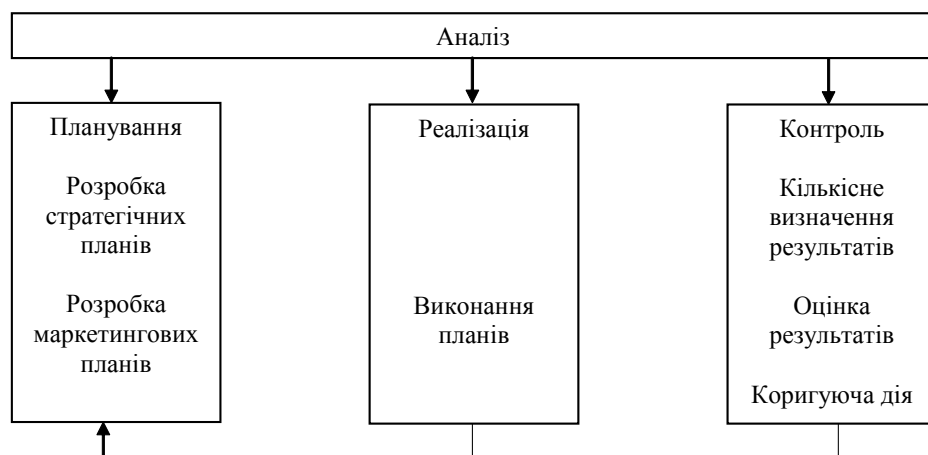

Рис. 1. Функції маркетингового менеджменту та їх взаємозв'язок

Джерело: розроблено на підставі [1].

вачів, а підприємство повинно отримати очікуваний прибуток [2].

Проаналізувавши наведені у літературних джерелах поняття управління маркетинговою діяльністю, запропоновано таке удосконалене і розвинене його визначення, яке розглядається з позиції його призначення, сутності і системності. Управління маркетинговою діяльністю на підприємстві — це система різних видів діяльності, що являють широкий комплекс заходів стратегічного й тактичного характеру, пов'язаних між собою і спрямованих на ефективне здійснення ринкової діяльності підприємства та досягнення його основної мети — задоволення потреб споживачів товарів і послуг і отримання на цій основі найбільшого прибутку. Це поняття враховує складність процесу управління маркетингом, його призначення і сутність, воно підкреслює системність цього процесу, бо управління маркетингом має здійснюватися системно і комплексно [1].

На рисунку 1 представлена схема загальних функцій маркетингового менеджменту підприємства, їх взаємозв'язок та короткий зміст у процесі управління маркетинговою діяльністю. Контроль у системі маркетингу повинен мати стандартизований характер і задовольняти вимогам періодичності, всебічності, послідовності й об'єктивності [1].

Для формування ефективної системи маркетингового менеджменту підприємством необхідним є розуміння послідовності здійснення процесу. Цей процес складається з таких етапів (див. рис. 2).

Розглянемо детальніше процес маркетингового менеджменту на підприємстві.

Перший етап. Аналіз ринкових можливостей підприємства передбачає оцінювання тактичного та стратегічного попиту, який відображає привабливість ринкових можливостей, які відкриваються. У структуру аналізу ринкових можливостей зазвичай входить виявлення нових ніш ринку та оцінка

можливостей маркетингу.

Основним завданням аналізу ринкових можливостей підприємства є визначення конкурентних переваг підприємства. Ринкова можливість підприємства — це здійснення маркетингових заходів для досягнення фірмою конкурентних переваг. Під час оцінювання маркетингових можливостей необхідно враховувати цілі та ресурси підприємства.

Другий етап. Вибір цільових ринків — це процес, який включає такі етапи: оцінку і прогноз попиту, сегментацію, відбір сегментів цільового ринку та ринкове позиціонування товару.

Третій етап. Розробка маркетингових стратегій — формування мети і задачі підприємства по кожному окремому ринковому сегменту та ринку у цілому, а також кожному продукту на певний термін часу (довгострокова, середньо-

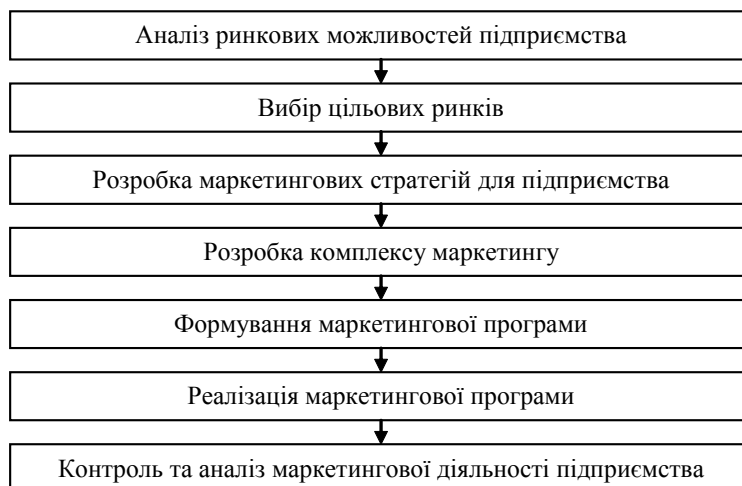

Рис. 2. Етапи здійснення процесу маркетингового менеджменту на підприємстві

Джерело: розроблено на підставі [4].

Рис. 3. Схема маркетингового менеджменту підприємства

Джерело: розроблено на підставі [7].

строкова) для проведення виробничої та комерційної діяльності відповідно до наявної ринкової ситуації та можливостей фірми.

Четвертий етап. Розробка комплексу маркетингу. Цей етап включає у себе розроблення структурованої та ефективної сукупності маркетингових інструментів та дій.

Особливостями цього етапу є [4]:

- значна кількість усіх можливих комбінацій інструментів та дій маркетингу;
- взаємовплив інструментів маркетингу, що може підвищити або послабити їх сумарну дію;
- обмежена кількість ресурсів для виконання програм маркетингу;
- невпевненість відносно результату дії інструментів та методів маркетингу;
- кваліфікація персоналу.

П'ятий етап. Формування маркетингової програми здійснюється із врахуванням місії, цілей, завдання підприємства та маркетингу, маркетингового середовища тощо.

Шостий етап. Реалізація маркетингової програми передбачає застосування на практиці

маркетингових методів для задоволення потреб споживачів та отримання прибутку підприємством.

Сьомий етап. Контроль та аналіз маркетингової діяльності підприємства. Цей процес здійснюється для перевірки ефективності дії застосування маркетингу на підприємстві. Система контролю та аналізу маркетингової діяльності підприємства є заключною фазою процесу маркетингового менеджменту. Цей етап спрямований на врахування зв'язків зворотного характеру у діяльності маркетингової служби і охоплює функції аналізу та діагностики. Контроль маркетингової діяльності підприємства є засобом для оцінювання виконаних маркетингових концепцій підприємства у частині поставлених та реалізованих цілей.

Етап контролю та аналізу маркетингової діяльності підприємства також сприяє адаптації маркетингової політики організації до зміни чинників маркетингового середовища. Результатом контролю діяльності маркетингу є коригування маркетингових планів та поведінки підприємства на ринку. Отже, уже на етапі

маркетингового планування обов'язковим аспектом є передбачення можливих заходів щодо контролювання маркетингової діяльності організації.

У системі управління маркетинговою діяльністю підприємства використовують такі методи маркетингових досліджень та дій [7]:

- вивчення зовнішнього середовища;
- вивчення наявних та планування майбутніх товарів;
- планування руху та продажів товарів;
- забезпечення формування збуту та стимулювання пропозицій;
- забезпечення цінової політики підприємства;
- забезпечення необхідного рівня безпеки використання товару, захисту навколишнього середовища, вимог до споживчих властивостей товару.

Функціональне забезпечення управління маркетинговою діяльністю, тобто створення служби маркетингу, функціонування маркетингової інформаційної системи, визначення стратегії і планування маркетингу, маркетинговий контроль розпочинаються з дослідження ринку (включаючи поведінку споживачів, аналізу конкурентів, маркетингових можливостей підприємства, сегментації ринку та позиціонування товару). Потім проводиться розробка комплексу маркетинг підприємства, тобто товару, ціноутворення, методів і каналів збуту, методів просування товару на ринку [2].

Розробка та реалізація маркетингових заходів потребують створення допоміжних систем маркетингу. До них належать, зокрема, система планування маркетингу, система організації служби маркетингу та система маркетингового контролю. Гармонійне поєднання і взаємодія цих допоміжних підсистем значною мірою зумовляють ринковий успіх підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Впровадження маркетингового менеджменту на підприємстві є об'єктивною необхідністю, оскільки за умов ринкової економіки збільшується рівень конкуренції та ризиків для організації. Підприємству необхідно вміти своєчасно реагувати на зміни ринкового середовища. Організація діяльності вітчизняних підприємств на основі ефективного маркетингового менеджменту дозволить підвищити ефективність їхнього функціонування та конкурентоспроможність підприємств.

Маркетинговий менеджмент — це системний, програмно-цільовий механізм взаємодії

інструментів маркетингу і менеджменту щодо адаптації підприємства до змін маркетингового середовища з метою максимального задоволення потреб споживачів та цілей організації при ефективному розподілі ресурсів. Таким чином, аналіз та узагальнення теоретичних засад маркетингового менеджменту є передумовою ефективного функціонування підприємства.

Література:

1. Балабанова Л. В. Стратегічний маркетинг: навч. посіб. / Л. В. Балабанова. — Донецьк: Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2008. — 551 с.
2. Войчак А. В. Маркетинговий менеджмент: підручник / А. В. Войчак. — К.: КНЕУ, 2000. — 100 с.
3. Гірченко Т. Д. Маркетинг: навч. посіб. / Т. Д. Гірченко. — Київ: ІНКОС, 2007. — 255 с.
4. Комарницький І. М. Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. / [за ред. д. е. н. І. М. Комарницького]. — Львів: Априорі, 2007. — 1032 с.
5. Мосійчук І. В. Особливості управління маркетинговою діяльністю підприємств в Україні / І. В. Мосійчук. — 2017. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/25081>
6. Пелішенко В. П. Маркетинговий менеджмент: навч. посіб. / В. П. Пелішенко. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 200 с.
7. Старостіна А. О. Маркетинг: навч. посіб. / А. О. Старостіна. — 2003. — 436 с.

References:

1. Balabanova, L. (2008), *Stratehichnyj marketingh* [Strategic marketing], DonNUET, Donetsk, Ukraine.
 2. Vojchak, A. V. (2000), *Marketynhovyy menedzhment* [Marketing management], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 3. Hirchenko, T. D. (2007), *Marketynh* [Marketing], INKOS, Kyiv, Ukraine.
 4. Komarnitsky, I. M. (2007), *Marketynhovyy menedzhment* [Marketing management], APRIORI, Lviv, Ukraine.
 5. Mosiychuk, I. V. (2017), "Features of management of marketing activity of enterprises in Ukraine", available at: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/25081> (Accessed 05 Sept 2019).
 6. Pelishenko, V. P. (2003), *Marketynhovyy menedzhment* [Marketing Management], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
 7. Starostina, A. O. (2003) *Marketynh* [Marketing], Znannia&Pres, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 20.09.2019 р.*

УДК 331.2

А. В. Чорнобай,

аспірант кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-8953-0387

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.68

ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ОДНА З НАЙВАЖЛИВИШИХ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН ПОЛІТИКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

A. Chornobai,

Postgraduate Student at the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

WAGES AS ONE OF THE MOST IMPORTANT COMPONENTS OF THE INCOME POLICY

У статті проаналізовано рівень оплати праці у нашій державі. Установлено, що оплата праці є винагородою, котра обчислена у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник чи уповноважений ним орган виплачує робітнику за виконану ним роботу. Визначено, що оплата праці є однією з найважливіших складових частин політики доходів населення. Досліджено ваговий внесок вчених-економістів стосовно питання оплати праці і встановлено, що проблема оплати праці лишається невирішеною. Обґрунтовано, що підвищення рівня оплати праці буде спонукати робітників краще, якісніше та більше виконувати роботу за одиницю робочого часу. Визначено, для щоб рівень оплати праці був більшим, то необхідно прийняти заходи для подолання корупції в державних органах влади. Виявлено, що Україна знаходиться на першому місці по рівню корупції серед країн Європи. Досліджено, що оплата праці виконує низку важливих функцій як для підприємства, так і для робітника. Необхідно застосувати досвід європейських, азіатських та американських країн із розвинутою економікою це допоможе вирішити низку важливих питань щодо оплати праці. Визначено, що функціонування економіки держави у сучасних умовах неможливе без належного стимулювання робітників. Встановлено, що система оплати праці в Україні не відповідає вимогам соціально орієнтованої економіки. Розглянуто та обґрунтовано шляхи удосконалення системи оплати праці у теперішніх умовах господарювання. Аргументовано, що підвищення заробітної плати є потужним стимулом для всебічного розвитку державної економіки, завдяки котрому можна розраховувати на зростання внутрішнього попиту, піднесення національного виробництва, створення нових робочих місць і загальне поліпшення життя населення.

The level of remuneration in our country is analyzed. It is established that wages are remuneration, calculated in monetary terms, which according to the employment contract the owner or the body authorized by him pays the worker for the work performed by him. It is determined that wages are one of the most important components of the population income policy. The weight of scientific economists concerning the issue of remuneration is investigated and it is established that the problem of remuneration remains unresolved. It is substantiated that raising the level of remuneration will encourage workers to better, better and more work per unit of working time. It is determined that in order for the level of wages to be higher, it is necessary to take measures to overcome corruption in the state authorities. It is revealed that Ukraine is in the first place in terms of corruption among European countries. It was investigated that wages carry out a number of important functions both for the enterprise and for the worker. It is necessary to apply the experience of European, Asian and American advanced economies to help solve a number of important issues regarding pay. It is determined that functioning of the state economy in modern conditions is impossible without proper stimulation of workers. It has been established that the system of remuneration in Ukraine does not meet the requirements of a socially oriented economy. The ways of improvement of the system of remuneration in the present conditions of management are considered and substantiated. It was investigated that wage increases are a powerful stimulus for the comprehensive development of the state economy, which can be expected on the growth of domestic demand, the rise of national production, the creation of new jobs and the overall improvement of the lives of the population.

It is determined that in order to remedy the situation with regard to the issue of wages, it is necessary to take effective measures, that is, to revise the level of social standards at the state level. It is proved that the study of the organization of remuneration is extremely relevant in light of the economic conditions in which the company operates. The research-theoretical principles of labor remuneration at the enterprise are researched.

Ключові слова: оплата праці, заробітна плата, витрати на оплату праці, система оплати праці, держава.

Key words: labor remuneration, wages, labor costs, wage system, state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з основних проблем у нашій державі є низький рівень оплати праці більшості верств населення. Є несправедливість рівня оплати праці

людей, які працюють звичайними працівниками в установах порівняно з людьми, які працюють у міських, районних радах і адміністраціях і т.п. за однакового рівня професійної підготовки і зай-

маній посаді. Проблема ще полягає у тому, що звичайні працівники, які працюють робітниками в агропромисловому виробництві, промисловості тощо отримують низьку заробітну плату.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних аспектів проблем оплати праці зробили такі вчені: С.Ф. Покропивний, М.Д. Ведерников, О.А. Грішнов, Бутинець Ф.Ф., А. Батура, Д. Богиня, М. Калина, В. Карпенко, М. Кім, Т. Кір'ян, А. Колот, Г. Куліков, В. Лагутін, В. Липов, А. Лисогір, В. Нижник, В. Новіков, О. Новікова, Н. Павловська, І. Петрова, М. Семикіна, С. Тютюнникова, М. Шаповал, А. Шевченко, А. Абалкін, Н. Вишневецька, Г. Дублянська, В. Куліков, Д. Львов, Р. Капелюшников, А. Соболевська, Р. Яковлев та інші.

Вітчизняні економісти досліджуючи поняття "заробітна плата", також пропонують свої визначення поняття "заробітна плата". Зокрема С.Ф. Покропивний вважає, що "заробітна плата як економічна категорія відображає відносини між найманими працівниками і роботодавцями щодо розподілу новоствореної вартості (доходу). Якщо для перших заробітна плата є основною формою доходу, то для інших — елементом витрат на виробництво, чинником конкурентоспроможності продукції, складовою доходу підприємства".

Ще одне визначення поняття "заробітна плата" запропоноване М.Д. Ведерниковим. З його точки зору, заробітна плата є первинним доходом домашніх господарств, який передбачає винагороду в грошовій або натуральній формі, що має бути виплачена роботодавцем найманому працівнику за роботу, виконану у звітному періоді.

Проте, дивлячись на значні теоретико-наукові напрацювання, проблема оплати праці лишається невирішеною.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження проблемних запитань стосовно оплати праці у нашій державі і запровадження заходів щодо підвищення рівня заробітної плати для населення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оплата праці є винагородою, котра обчислена у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник чи уповноважений ним орган виплачує робітнику за виконану ним роботу. На державному рівні регулювання розміру оплати праці робочої сили відбувається шляхом встановлення розміру мінімальної заробітної плати. Мінімальна заробітна плата — це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну, а

також погодинну норму праці (обсяг робіт) Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності та господарювання. Цей показник є одним із найважливіших чинників соціального захисту працюючих, адже виходячи із його величини визначають розмір пенсії за віком, стипендії, допомоги у зв'язку з безробіттям, у зв'язку з доглядом за дитиною, виплати за лікарняними листками і т.д.

Оплата праці виконує ряд важливих функцій як власне для робітника, так і для підприємства і економіки країни у цілому. Характеристику відтворювальної, стимулюючої, оптимізаційної, соціальної, регулюючої функції і функції формування платоспроможного попиту [1, с. 123].

Оплата праці в агропромисловому виробництві відіграє важливе значення, оскільки галузь сільського господарства забезпечує населення харчовими продуктами і від того, яка буде її оплата залежить якості і кількості продукції за одиницю робочого часу. Від того, що вона буде більшою залежить якості і кількості продукції, бо за більшу оплату своєї праці у працівників буде краща мотивація і ставлення до своєї роботи.

Прибуток підприємства у виробництві, у тому числі агропромисловому, використовується не лише в інтересах підприємця як фінансовий результат діяльності, а й в інтересах найманого робітника шляхом отримання більшого розміру оплати праці. У цьому полягає стимулююча функція прибутку. Стимулювання робітників через оплату праці реалізує прибуток як фінансовий ресурс підприємства, котрий може бути використаний для заохочувальних та компенсаційних виплат [4, с. 92].

Витрати на оплату праці є однією із складових вартості готової продукції. Заробітна плата як головне джерело доходів населення є визначальним фактором формування соціальної справедливості в суспільстві, платоспроможності, що у свою чергу безпосередньо впливає на економічну активність у реальному секторі народногосподарського комплексу країни. За роки незалежності так і не створено умови щодо суттєвого поліпшення рівня життя народу [6, с. 71].

Функціонування економіки держави у сучасних умовах неможливе без належного стимулювання робітників. Система оплати праці в Україні не відповідає вимогам соціально орієнтованої економіки. Внаслідок цього дуже важливим запитанням економко-соціальних перетворень є удосконалення та реформування державного регулювання системи оплати праці в процесі забезпечення дієвості заходів, котрі регулюють та формують елементи її системи. Сучасна система оплати праці не є ідеальною для забезпечення соціального захисту працюючих, незмінності і суворого дотримання установлених соціальних норм і гарантій. Політика доходів населення в нашій дер-

жаві потребує якісного реформування, а для цього доцільним є застосування досвіду країн із розвинутою економікою.

Сучасна економіка ставить дуже великі вимоги до організації оплати праці. З одного боку, підприємства повністю незалежні в організації праці і заробітної плати, визначенні розміру фонду заробітної плати, установленні тарифних ставок та посадових окладів, преміюванні працівників. З іншого боку, підприємствам необхідно знаходити резерви зниження витрат на заробітну плату та забезпечення якості продукції, для забезпечення конкурентоспроможності на ринку. Все це і відбувається під наглядом державних органів, котрі встановлюють мінімальні розміри та тарифні ставки [5, с. 211].

Регулювання механізму оплати праці повинно логічно і збалансовано поєднуватись із загальним процесом змін у сфері ринкової економіки, насамперед у сфері соціального захисту, грошово-кредитній, податковій, економічній та фінансовій системах [9, с. 419]. Тому проблема оплати праці у теперішніх умовах економічної нестабільності із метою ефективної і раціональної мотивації, удосконалення механізму надання заробітної плати набуває особливого, важливого значення. Правильний вибір форми і системи оплати праці, котрі включають в себе особливості робочого процесу, завдання, котрі стоять перед відповідним робочим місцем, професією чи ж кваліфікацією працівника, його персональні інтереси, що є ефективним організаційним методом та важливим мотивуючим фактором. Усі ці умови повинні бути враховані для забезпечення дієвості механізму надання заробітної плати.

Вдосконалювання системи оплати праці, пошук нових рішень, глибоке вивчення світового досвіду може допомогти вирішити в державі цілий ряд проблем, котрі пов'язані із заробітною платою, якісно поліпшити її стан і створити підґрунтя для підвищення зацікавленості робітників до високопродуктивної праці уже у найближчий час. Все це в комплексі може стати стимулом до економічного підйому держави. Низька оплата праці призвела сьогодні до скорочення укр. потрібного для економіки країни попиту та підірвала загальний рівень упевненості суспільства у майбутньому [2, с. 377].

На сьогодні одним з пріоритетних завдань держави повинно стати стимулювання внутрішнього споживання і підвищення купівельної спроможності населення. До того ж, лише справедливий розподіл доходів у реальному секторі економіки допоможе подолати бідність у державі.

В економічній ситуації, котра склалася на сьогодні у нашій державі, потрібно переглянути політику регулювання системи оплати праці та особливої уваги приділити посиленню контролюючих функцій держави за процесом формування і розподілу витрат від національного до локального рівнів економіки, котре передбачає розробку ме-

тодології і основ обґрунтованого збільшення витрат на оплату праці в державі. Підвищення заробітної плати є потужним стимулом для всебічного розвитку вітчизняної економіки, завдяки якому можна розраховувати на зростання внутрішнього попиту, піднесення національного виробництва, створення нових робочих місць і загальне поліпшення життя населення [8, с. 395].

Проблема вдосконалення оплати праці шляхом упровадження в практику дієвого механізму її регулювання є дуже актуальною. Економічне піднесення в державі неможливе без підвищення результативності праці, котре може бути досягнуто через посилення стимулюючої ролі оплати праці. Основним принципом реалізації цієї функції є диференціація рівня оплати праці і її ефективності. Головним інструментом такої диференціації є тарифна система оплати праці. Досвід європейських, американських та азійських країн з розвинутою ринковою економікою, де успішно діють тарифні системи, це підтверджує. Європейські системи оплати праці заслуговують особливої уваги. Майже всі вони складаються з двох частин: базової (незмінної) і додаткової (змінної, залежної від різних чинників), котра забезпечує стимулювання робітників [3, с. 254].

Для удосконалення системи оплати праці у теперішніх умовах господарювання необхідно: забезпечити підвищення рівня організації робочого місця; забезпечити своєчасну видачу робочого завдання; покращення технічного стану робочого місця, проведення своєчасного профілактичного та поточного ремонту, модернізації; удосконалення координації робіт на певному робочому місці із роботою структурного підрозділу в цілому та технологічно взаємопов'язаного робочими місцями; інтенсивно впроваджувати ефективні моделі організації праці; розробити адаптовану для підприємства гнучку єдину тарифну сітку, власну прогресивну шкалу міжрозрядних коефіцієнтів, котрі враховують складність праці, рівень кваліфікації і відповідальність; забезпечити механізм послідовного установлення мінімальної ставки першого тарифного розряду на рівні прожиткового мінімуму; підтримувати стабільність та своєчасність виплати заробітної плати, проводити її індексацію з урахуванням інфляції; розробити гнучку систему індивідуального та колективного матеріального преміювання за наслідками роботи за місяць, квартал, півріччя і рік; підвищити якість та зміцнити систему нормування праці у всіх структурних підрозділах із використанням різноманітних видів нормування (норм виробітку, норм обслуговування, норм часу); ширше використовувати різні форми контролю за роботою виконавців, забезпечити гласність результатів оцінки та контролю; визначити чітку відповідальність за різного роду порушення, упущення, конкретизувати заходи

матеріальної і дисциплінарної відповідальності, забезпечити їх порівняння з важливістю роботи і важкістю провини; гарантувати затребуваність відповідальності; створити оптимальні умови для кар'єрного зростання добре працюючим працівникам [10, с. 263].

Низька оплата праці, високий рівень безробіття стимулюють процеси міграції. У результаті міграційних змін наша держава втрачає молодь, осіб працездатного віку, котрі їдуть у пошуках кращого життя за кордон, і відповідно працюють на благо інших країн. Щоб запобігти і виправити ситуацію, необхідно ужити дієвих заходів: на державному рівні переглянути рівень соціальних стандартів; створювати нові робочі місця; за рахунок привабливого інвестиційного клімату стимулювати приплив іноземних інвестицій; надавати пільги по оподаткуванню для підприємців-початківців; стимулювати самозайнятість [7, с. 432].

ВИСНОВКИ

Однією із найважливіших проблем організації оплати праці на підприємствах в нашій державі сьогодні є відсутність дієвого механізму зацікавленості робітників, котрий був би здатний забезпечити максимально тісний взаємозв'язок їх оплати праці із фактичним трудовим внеском кожного робітника і колективу підприємства в цілому, з одного боку, та був економічно обґрунтований та відповідав би стратегії розвитку підприємства — із іншого. Та у той же самий час не суперечив би ні законам ринкової економіки, ні принципам соціальної відповідальності бізнесу та соціального партнерства. Зазначена проблема полягає у тому, що на законодавчому рівні встановлений низький рівень мінімальної заробітної плати порівняно з державами Європейського Союзу, Швейцарією та іншими країнами.

Для того, щоб заробітна плата була такою як в розвинутих державах світу, зокрема мінімальна заробітна плата, необхідно прийняти дієві рішення стосовно покращення роботи агропромислового виробництва, промисловості, інформаційних технологій тощо. Це все дасть можливість для зростання доходів населення, що в свою чергу зробить нашу державу однією з найбагатших країн Європи упродовж десяти років по рівню доходів на душу населення.

Література:

1. Ведерников М.Д. Ринковий механізм регулювання оплати праці робітників: підручник / М.Д. Ведерников. — Хмельницький: Евріка, 2015. — 288 с. — С. 123.
2. Гетьман О.О. Економіка підприємства: навч. посіб. / Гетьман О.О., Шаповал В.М. — [2-ге видання]. — К.: Центр учбової літератури, 2017. — 488 с. — С. 377.
3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О.А. Грішнова. — К.: Знання, 2014. — 390 с. — С. 254.

4. Економіка сільського господарства: навч. посіб. / За ред. В.К. Збарського, В.І. Мацибори. — К.: Каравела, 2013. — 280 с. — С. 92.

5. Єсінова Н.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навчальний посібник / Н.І. Єсінова. — К.: Кондор, 2013. — 432 с. — С. 211.

6. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посіб. / Г.Т. Завіновська. — К.: КНЕУ, 2015. — 148 с. — С. 71.

7. Іванілов О.С. Економіка підприємства: підруч. / О.С. Іванілов. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — 728 с. — С. 432.

8. Мних Є.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: підручник / Є.В. Мних. — К.: КНТЕУ, 2011. — 514 с. — С. 395.

9. Мочерний С.В. Політична економія: навч. посіб. / С.В. Мочерний. — К.: Знання-Прес, 2016. — 687 с. — С. 419.

10. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник / С.Ф. Покропивний. — К.: КНЕУ, 2014. — 528 с. — С. 263.

References:

1. Vedernykov, M.D. (2015), Rynkovyy mekhanizm rehulyuvannya oplaty pratsi robotnykiv: pidruchnyk [Market mechanism for labor remuneration regulation: a textbook], Evrika, Khmelnytskyi, Ukraine.
 2. Getman, O.O. (2017), Ekonomika pidpryyemstva: Navchal'nyy posibnyk [Business Economics: Textbook], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
 3. Grishnova, O.A. (2014), Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny: pidruchnyk [Economics of Labor and Social-Labor Relations: Textbook], Znannya, Kyiv, Ukraine.
 4. Zbars'kyj, V.K. and Matsybora, V.I. (2013), Ekonomika sil's'koho hospodarstva: Navchal'nyy posibnyk [Economics of Agriculture: Textbook], Karavela, Kyiv, Ukraine.
 5. Yesinova, N.I. (2013), Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny: navchal'nyy posibnyk [Labor Economics and Socio-Labor Relations: Textbook], Kondor, Kyiv, Ukraine.
 6. Zavinovska, G.T. (2015), Ekonomika pratsi: navchal'nyy posibnyk [Labor Economics: Textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 7. Ivanilov, O.S. (2014), Ekonomika pidpryyemstva: pidruchnyk [Business Economics: Textbook], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
 8. Mnykh, Ye.V. (2011), Ekonomichnyy analiz diyal'nosti pidpryyemstva: pidruchnyk [Economic analysis of enterprise activity: textbook], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
 9. Mochernyy, S.V. (2016), Politychna ekonomiya: navchal'nyy posibnyk [Political Economy: Textbook], Znannya-Pres, Kyiv, Ukraine.
 10. Pokropyvnyy, S.F. (2014), Ekonomika pidpryyemstva: pidruchnyk [Business Economics: Textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.09.2019 р.

УДК 332.1:628.4

О. В. Хандогіна,
старший викладач кафедри інженерної екології міст,
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCIDID: 0000-0002-1100-5267

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.72

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ТА ПОВОДЖЕННЯ З ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

O. Khandogina,
Senior Lecturer of Environmental Engineering and Management Department,
O. M. Beketov National University of Urban Economy, Kharkiv, Ukraine

FEATURES OF ORGANIZATION OF SOLID HOUSEHOLD WASTE MANAGEMENT SYSTEM AT THE LOCAL LEVEL

Проаналізовано проблеми, що постають перед територіальними громадами на первинному рівні адміністративно-територіального устрою в сфері поводження з побутовими відходами. Розглянуто процес створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з акцентом на розвиток інфраструктури в сфері поводження з побутовими відходами, наведено опис характерних особливостей, що обумовлюють розвиток системи поводження з відходами на локальному рівні. Проаналізовано основні технічні, економічні, соціальні, екологічні, організаційні аспекти, що забезпечують створення та функціонування комплексної системи управління відходами. Розглянуто основні елементи системи управління відходами в Україні: збирання, транспортування, перероблення, захоронення тощо. Досліджено просторове розміщення об'єктів поводження з побутовим відходами на Харківщині. Наголошено на важливості міжмуніципального та міжрегіонального співробітництва для організації належного поводження з відходами на місцевому рівні.

The development of modern infrastructure for providing comfortable and safe environment is of great concern nowadays especially taking into account the processes of decentralization on the local levels. One of the problem to be urgently solved is household waste management which must be considered on regional and local level. The annual amount of waste generation in Ukraine is around 200 kg per capita, which is less than in European countries. Nevertheless, the vast majority of household waste is collected without sorting and separation and then sent to landfills and dumps.

The problems faced by the territorial communities at the primary level of the administrative-territorial structure in the field of household waste management were analyzed in the paper. The process of integrated territorial communities' creation with emphasis on the development of infrastructure in the field of municipal waste management was considered. The characteristics that cause the development of waste management system at the local level were described. The following peculiarities have a significant effect on municipal solid waste management performance at rural territories: unpredictable amount of waste, low population density, spatial dispersion of population, small amount of waste in settlements, etc.

The basic technical, economic, social, environmental, organizational aspects providing the creation and operation of a comprehensive waste management system were analyzed. The following most common in our country components of waste management system were described: collection and transportation, sorting, treatment and recycling, landfilling, unauthorized dumps monitoring. Spatial location of municipal waste management facilities in Kharkiv region was researched.

The incompleteness of waste generation and recycling accounting, the lack of cooperation with the processing industry are the barriers for comprehensive development of the field in question. The importance of inter-municipal and inter-regional cooperation for the organization of appropriate waste management at the local level was emphasized.

Ключові слова: тверді побутові відходи, управління відходами, регіональний розвиток, об'єкти поводження з відходами, еколого-економічний розвиток.

Key words: solid household waste, waste management, regional development, waste management facilities, ecological and economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах децентралізації, що проводиться з метою налагодження ефективної системи влади на всіх рівнях, створення сучасної інфраструктури (в тому числі житлово-комунальної) для забезпечення комфортного та безпечного середовища існування населення, важливим питанням постає ефективна взаємодія елементів, що входять до створюваних об'єднань.

Критична ситуація, що склалася в сфері поводження з побутовими відходами, потребує особливої уваги та вжиття негайних заходів для її вирішення. Організацію належної комплексної системи управління та поводження з відходами доцільно розглядати на регіональному та місцевому рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання управління економічним і соціальним розвитком територіальних самоврядних спільнот первинного рівня досліджуються в працях Панухник О.В. [1], Монастирського Г.А. [2], Маркіної І.А. [3] та інших. Зазначається, що в українській вітчизняній науці має місце недостатня вивченість питання забезпечення управління економічним і соціальним розвитком сільських територій. Дослідження особливостей сфери поводження з відходами на рівні окремих територій України висвітлюється у працях наступних вчених: Горобець О.В. [4], Іщенко В.А. [5], Голік Ю.С. та ін. [6], Аніщенко А.Я. [7], Тітенко Г.В. [8], Кривенко С.В. [9] та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз системи управління побутовими відходами на регіональному рівні з урахуванням особливостей процесу створення ОТГ та дослідження стану сфери поводження з відходами в Харківському регіоні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Підвищення якості муніципальних послуг є одним з найбільш актуальних питань на місце-

вому рівні. В Україні гостро стоїть питання створення організаційних і фінансових механізмів побудови і забезпечення ефективного функціонування комплексної системи поводження з побутовими відходами, яка є одним з ключових компонентів еколого-економічного розвитку України в цілому та її окремих регіонів.

На сьогодні в Україні за офіційною інформацією утворюється майже 54 млн м³ побутових відходів (без урахування даних АР Крим та м. Севастополь), або понад 9 млн т [10]. Це становить близько 214 кг/рік на 1 особу в перерахунку на кількість наявного населення. Цей показник є значно нижчим, ніж аналогічний в країнах Європейського Союзу, який (станом на 2017 рік) змінюється в діапазоні від 272 (Румунія) до 781 кг/рік на 1 особу (Данія), показник EU-28 становить 486 кг/рік на 1 особу [11].

Варто відзначити, що, по-перше, утворення відходів в Україні прирівнюють до обсягів зібраних відходів, що в умовах неповного охоплення населення є заниженням цих показників. По-друге, на відміну від європейських країн, абсолютна більшість побутових відходів, що потрапляють у систему поводження з ними, збирається без сортування та розділення на окремі компоненти, після чого направляється на полігони та звалища. Певна частка відходів щорічно потрапляє на несанкціоновані звалища.

За офіційними даними, що оприлюднюються Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, можна простежити динаміку основних показників щодо поводження з відходами за останні роки (табл. 1).

Як видно з таблиці, існують суттєві коливання значень показників, які можна пояснити несистемними спробами реформування сфери поводження з відходами, або відмінностями в методиці збирання даних. Якщо проаналізувати показники цієї сфери в розрізі регіонів, можна побачити приклади диспропорції в розвитку різних територій.

Таблиця 1. Основні показники сфери поводження з відходами у 2015–2018 рр.

	2015	2016	2017	2018
Обсяги збирання, тис. т	9225,0	10888,7	9906,6	9077,0
Обсяги перевезення на:				
заготівельні пункти вторинної сировини	132»5	126,6	146,2	146,5
сміттєпереробні підприємства	128,3	143,8	260,0	260,1
ділянки компостування	2,8	1,6	0,97	1,6
сміттєспалювальні заводи	254,3	256,8	246,7	208,0
полігони (звалища), тис. т	8690,0	10368,2	9252,9	8460,5
Загальна площа полігонів та звалищ, га	9075,142	9003,2301	8575,48	9172,436
Процент охоплення населення послугами із збирання ТПВ, %	74,48	78,03	74,14	77,71

Джерело: [10].

Забезпечення належної системи поводження з відходами на місцевому рівні належить до повноважень органів місцевого самоврядування. Так, вони повинні забезпечувати виконання вимог законодавства в цій сфері, розроблення та затвердження схем санітарного очищення, організацію збирання і видалення побутових відходів, роздільного збирання, створення полігонів для захоронення відходів, ліквідацію несанкціонованих звалищ та багато інших питань.

Після доповнення Закону України "Про відходи" заборонаю з 1 січня 2018 року захоплювати необроблені (неперероблені) відходи, необхідність впровадження нових методів поводження з ТПВ за відсутності законодавчих механізмів стала реальною проблемою місцевих органів влади, особливо для невеликих міст і селищ.

Управління та поводження з побутовими відходами в сільських поселеннях знаходиться на вкрай низькому рівні та потребує реформування, що є актуальним з огляду на прийняту у 2017 році Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року, згідно з якою планується створення мережі регіональних полігонів та сміттєперевантажувальних станцій, на які відходи будуть транспортуватися з прилеглих територій. Водночас важливо брати до уваги особливості розвитку та функціонування цих територій.

Розроблення та техніко-економічне порівняння різних варіантів поводження з відходами в великих населених пунктах для прийняття зваженого та обгрунтованого рішення має ряд труднощів, з якими стикаються виконавці даних робіт. Серед таких особливостей можна назвати такі:

1. Непередбачуваність накопиченого об'єму ТПВ.

2. Невисока щільність населення, переважання одноквартирної малоповерхової житлової забудови.

3. Комбінування планово-подвірної та планово-поквартирної системи збирання ТПВ, са-мовивіз відходів.

4. Мала кількість ТПВ у селах та селищах (недостатня для повного завантаження сміттєвоза при забезпеченні нормативної частоти вивезення та для завантаження переробних потужностей).

5. Необхідність міжмуніципального (ММС) та міжрегіонального (МРС) співробітництва для вирішення проблем у сфері поводження з відходами, що потребує додаткових зусиль з боку органів місцевого самоврядування.

6. Традиційне ставлення населення до проблеми поводження з відходами (практика розміщення відходів на несанкціонованих звалищах, спалювання на прибудинкових територіях, заперечення факту утворення відходів взагалі).

Поводження з побутовими відходами на території сільської місцевості, у створюваних об'єднаних територіальних громадах характеризується рядом проблемних питань, вирішення яких потребує комплексного підходу:

1. Неповний рівень охоплення населення послугами з вивезення відходів. Так, за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (далі — Мінрегіонбуд), у 2018 році охоплення населення послугами з вивезення ТПВ складало понад 77% (за іншими даними — 74%), найгірший показник — у Черкаській та Одеській областях — 62% та 61% відповідно [10]. Водночас у великих містах (Київ, Харків) традиційно охоплення населення цією послугою оцінюється на рівні 100%, а населені пункти сільської місцевості мають значно нижчий показник.

2. Недостатня кількість технічних засобів для організації належної системи поводження з відходами (контейнерів, сміттєвозів), незадовільний стан інфраструктури, в тому числі стан доріг, особливо в районах індивідуальної забудови тощо. За інформацією Мінрегіонбуду, се-

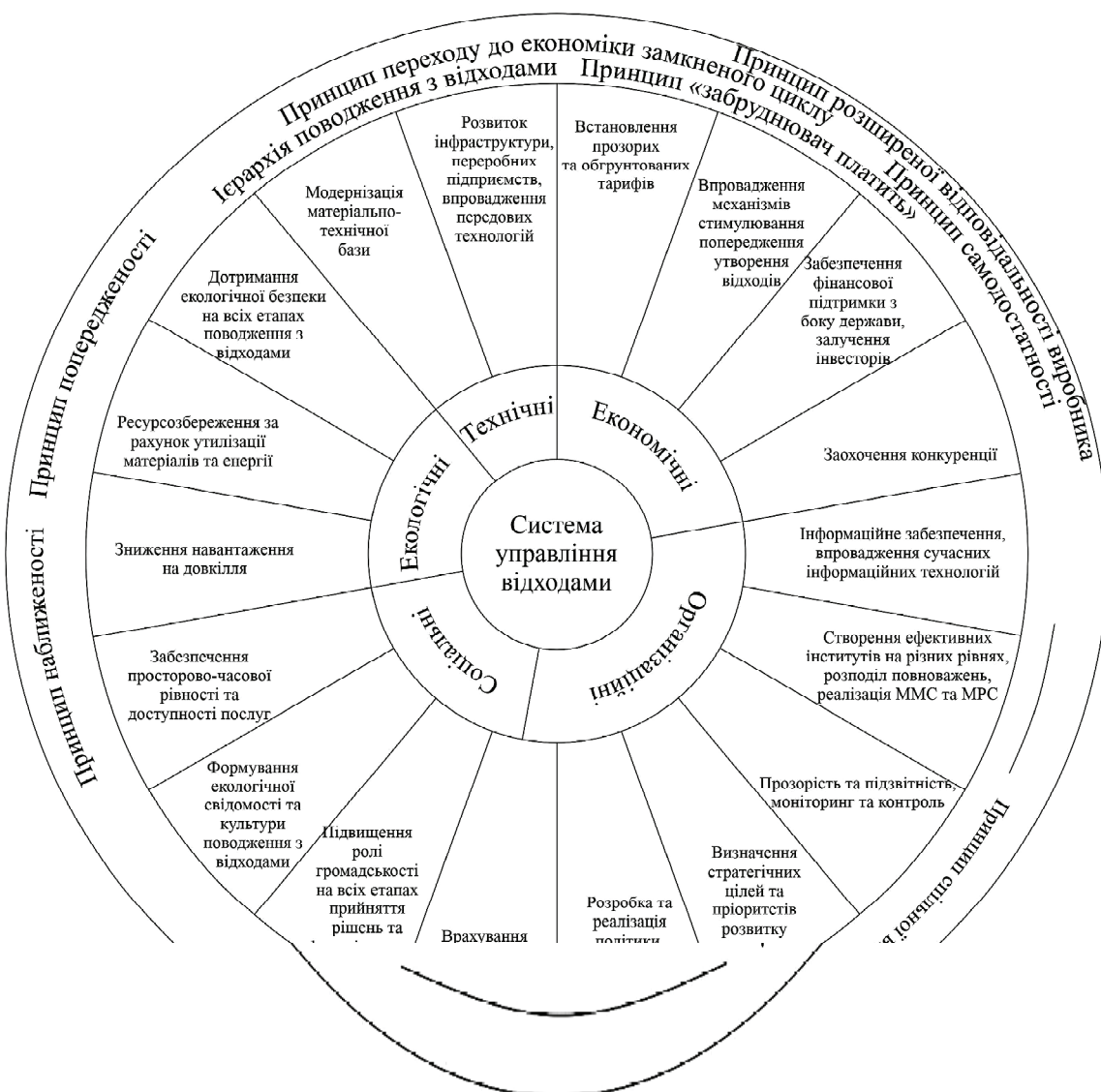

Рис. 1. Концептуальна схема системи управління та поводження з відходами

Джерело: власна розробка.

редній показник зношеності спецавтотранспорту у 2017 році складає 67%, в окремих регіонах (Волинська, Київська, Миколаївська, Чернівецька області) — становить 80% і вище, що справляє суттєвий вплив на ефективність функціонування системи поводження з відходами. Кількість спеціалізованих підприємств поводження з побутовими відходами, забезпечених сучасними ресурсо- та природоохоронними технологіями є недостатньою для розвитку ефективної системи управління та поводження з відходами [12].

3. Недостатня кількість кваліфікованих кадрів, що працюють на місцевому рівні, несфокусованість місцевої політики на питаннях екологічної безпеки в житлово-комунальному господарстві. Часто органи місцевого самоврядування роблять акцент на санітарному очищенні

населених пунктів, при цьому найпростішим та найбільш розповсюдженим вирішенням проблеми є звичайне переміщення відходів за межі населеного пункту. Проте це питання потребує більш комплексних, технологічних методів поводження, використання інноваційних підходів, фінансових, інтелектуальних, кадрових ресурсів.

4. Відсутність належної системи обліку та реєстрації показників, що характеризують стан сфери поводження з відходами, як у місцях утворення та поводження з відходами, так і на загальнодержавному рівні. В Україні офіційну інформацію щодо збирання, перевезення, перероблення та захоронення відходів збирають та оприлюднюють два органи: Державна служба статистики (ДСС) та Мінрегіонбуд. Водночас дані цих інституцій часто не збігаються, мають розбіжності, прогалини тощо.

Таблиця 1. Створення об'єднаних територіальних громад у Харківській області (станом на липень 2019 р.)

Назва	Кількість населення, чол	Площа, км ²	Кількість населених пунктів, що входять до складу, од.
Великобурлуцька селищна ОТГ	7119	221	17
Зачепилівська селищна ОТГ	9718	411,09	22
Золочівська селищна ОТГ	25113	917,01	69
Ізюмська міська ОТГ	49429	18	5
Коломацька селищна ОТГ	6906	329,55	34
Лозівська міська ОТГ	78981	1102,41	36
Малинівська селищна ОТГ	8339	122,45	2
Малоданилівська селищна ОТГ	13572	94,37	7
Мереф'янська міська ОТГ	25252	167,78	7
Наталинська сільська ОТГ	6350	180,7	13
Нововодолазька селищна ОТГ	16531	351,63	23
Олексіївська сільська ОТГ	6933	532,54	15
Оскільська сільська ОТГ	5829	360,47	9
Пісочинська селищна ОТГ	26618	49,95	8
Роганська селищна ОТГ	13860	86,01	7
Старовірівська сільська ОТГ	5845	365,45	10
Старосалтівська селищна ОТГ	7894	472,65	20
Циркунівська сільська ОТГ	8975	137,88	9
Чкаловська селищна ОТГ	12342	386,97	20
Всього	335606	6289,91	333

Джерело: [14].

Варто зазначити, що деякі розбіжності можуть обумовлюватись методологічними відмінностями в підходах, проте значні розбіжності в даних щодо операцій поводження з відходами (захоронення, компостування, утилізація) робить неможливим правильне трактування інформації та розуміння реального стану в даній сфері в країні.

Вкрай незадовільним є облік відходів безпосередньо на місцях утворення, оскільки регіональні полігони та звалища (як і інші об'єкти поводження) зазвичай не обладнані вагами для реєстрації кількості вивезених відходів. У такому випадку облік відходів відбувається за орієнтовними розрахунками або визначається

за місткістю сміттєвоза, яким відходи були доставлені на об'єкт поводження.

5. Відсутність регіональних чи місцевих програм розвитку системи поводження з побутовими відходами з обґрунтуванням необхідних заходів. Це призводить до неможливості прогнозування змін показників у сфері поводження відходів, стратегічного планування заходів, впровадження нових технологій, що дозволять зменшити кількість утворення відходів чи їх перероблення екологічно безпечним та економічно доцільним способом.

6. Розміщення побутових відходів без урахування можливих небезпечних наслідків. Так, згідно зі звітністю "Санітарна очистка" за 2018 рік,

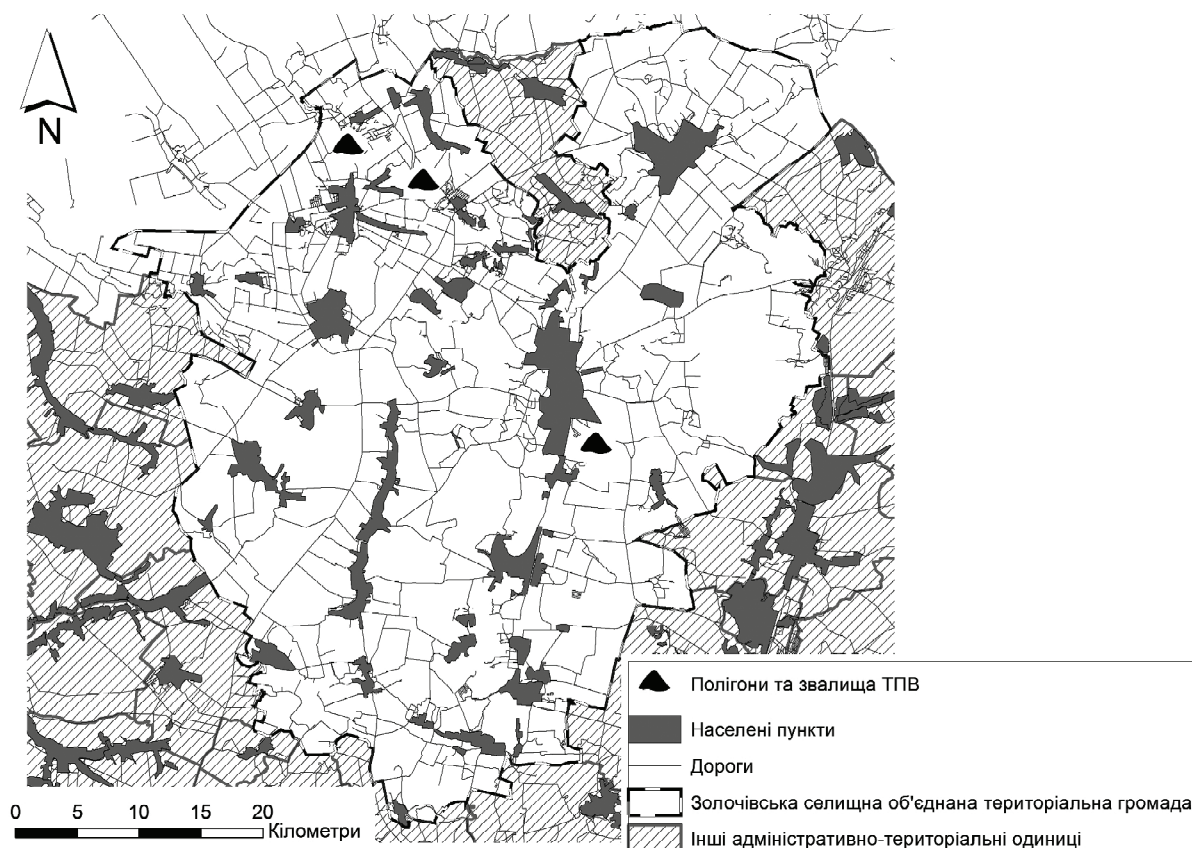

Рис. 2. Приклад новоствореної ОТГ — Золочівська селищна об'єднана територіальна громада

Джерело: власна розробка.

16% полігонів, на яких здійснюється розміщення ТПВ (984 од.), не відповідають нормам екологічної безпеки. Водночас експерти сходяться на думці, що в реальності кількість полігонів захоронення побутових відходів населених пунктів, які не відповідають нормам екологічної безпеки, набагато вища, оскільки система збирання фільтрату наявна тільки на 46 полігонах. Його знезаражування відбувається на 33 об'єктах видалення відходів [13]. Лише на 18 полігонах влаштовано систему вилучення біогазу.

7. Неефективність економічних інструментів у сфері поводження з відходами, куди можна віднести непрозорість тарифної політики, наявність значних заборгованостей з боку населення, чи взагалі відсутність укладених договорів з утворювачами відходів, відсутність економічного стимулювання зменшення кількості утворення відходів, низький рівень інвестицій в даній сфері тощо.

8. Низький рівень участі населення у реалізації екологічно безпечних методів та технологій поводження з побутовими відходами, що виявляється в небажанні населення укладати

договір на вивезення відходів, інертність щодо участі в роздільному збиранні та сортуванні відходів, несанкціоноване поводження з відходами (спалювання, утворення стихійних сміттєзвалищ, тощо).

Водночас ефективне планування комплексної системи поводження з відходами в ОТГ можливе лише в тому випадку, коли до уваги приймається кожен елемент: збирання, тимчасове зберігання та вивезення відходів; механізми розділення потоку відходів на окремі компоненти (роздільне збирання, сортування відходів), серед яких обов'язковими є ресурсоінні, небезпечні складові ТПВ; оброблення та перероблення відходів та матеріалів; екологічно безпечне захоронення відходів, залучення населення та підприємств, установ, організацій-джерел утворення ТПВ до впровадження сучасних заходів в сфері поводження з ТПВ, постійний моніторинг та контроль у цій сфері.

Водночас необхідно враховувати економічні, екологічні, соціальні, технічні та організаційні аспекти планування та впровадження комплексної системи управління та поводження з відходами, а також основні європейські

принципи, закладені в основу Національної стратегії управління відходами до 2030 року, які мають забезпечуватись у разі налагодження взаємодії елементів системи (рис. 1). На нашу думку, ці елементи системи можна певним чином співвіднести між собою, розуміючи таким чином, що зміни складових системи сприятимуть дотриманню основних європейських принципів.

Збирання та перевезення ТПВ. Велику роль в організації системи управління та поводження з відходами в сільській місцевості відіграють такі елементи, як збирання та транспортування відходів.

За практикою, що склалась сьогодні в умовах обмеженого фінансування, застарілого обладнання, нерозвиненої інфраструктури поводження з відходами тощо, надання послуг з вивезення побутових відходів у сільській місцевості здійснюється не в повному обсязі, з деяких населених пунктів вивезення відходів не відбувається, немає відокремлення небезпечних відходів у складі побутових.

Розглянемо ситуацію на прикладі ОТГ Харківської області.

Станом на липень 2019 року, на території Харківської області утворено 19 ОТГ, до складу яких увійшло від 2 до 69 населених пунктів (таблиця 1). Водночас відстань між центром ОТГ та іншими населеними пунктами, що входять до складу громади, може становити десятки кілометрів.

Як видно з таблиці, розміри, кількість населення та населених пунктів новостворених ОТГ значно різняться. Такі відмінності в складі та просторовій структурі територіальних об'єднань обумовлюють нерівномірність їх розвитку через різний наявний фінансовий, ресурсний, кадровий потенціал тощо. На рисунку 2 зображено кордони Золочівської селищної об'єднаної територіальної громади — однієї з найбільших ОТГ, що нині створена в Харківській області.

Візуалізація полігонів та звалищ ТПВ Золочівської селищної об'єднаної територіальної громади демонструє нерівномірність їх просторової доступності.

Розробка оптимальних систем їх збору і транспортування є першочерговим завданням у вирішенні проблеми поводження з твердими побутовими відходами. Особливості системи розселення, відносно низька щільність населення (у порівнянні з міською забудовою), необхідність міжмуніципального співробітництва та інші чинники призводять до необхідності пошуків найбільш ефективного та ра-

ціонального способу збирання та перевезення побутових відходів, а також подальшого поводження з ними для підтримання екологічно безпечного стану урбанізованих сільських територій. Таке рішення має включати систему технологічних, управлінських та економічних заходів.

На сучасному етапі розвитку технологій для оптимізації системи збирання та перевезення відходів використовуються інформаційні технології, суть яких полягає в визначенні найоптимальніших маршрутів пересування сміттєвозів населеними пунктами та між ними, автоматизація наповнюваності контейнерів (системи SMART BIN), що дозволяє приїжджати на місце збирання відходів лише за умови наповнення контейнера тощо.

Забезпечення сортування компонентів ТПВ, оброблення та перероблення відходів. Сучасні підходи до ресурсо- та енергозбереження, концепція циклічної економіки вимагають запровадження таких підходів до поводження з ТПВ, які б забезпечували якнайповніше вилучення з них корисних компонентів, що мають бути використані для отримання нових матеріалів, продуктів чи енергії. Так, незважаючи на присутність у складі ТПВ значної кількості відходів полімерів, скла, паперу та картону, потужності переробних підприємств часто залишаються недозавантаженими через недосконалість системи вилучення цих компонентів. Більш того, необхідність дотримання принципів екологічної безпеки, закріплених в тому числі на законодавчому рівні, потребує обов'язкового вилучення небезпечних компонентів ТПВ.

Реалізація цих вимог зазвичай пропонується шляхом запровадження роздільного збирання ТПВ (з рекомендованими схемами роздільного збирання на 2, 3, 4, 5 контейнерів), створенням мережі пунктів збирання компонентів ТПВ та/або сортування на сміттесортувальних станціях.

Оброблення (перероблення) ТПВ має здійснюватись з метою підготовки відходів до екологічно безпечного зберігання, перевезення, утилізації чи видалення. Такі процеси найчастіше включають у себе сортування відходів на сміттесортувальних станціях, вилучення з них цінних чи небезпечних компонентів, брикетування (пресування), біологічне чи термічне перероблення. На практиці оброблення чи перероблення відходів у невеликих населених пунктах майже не здійснюється, що підтверджується загальнодержавними обсягами оброблення / перероблення відходів (так, у 2018 році

Рис. 3. Просторове розміщення об'єктів поводження з відходами на території Харківської області

Джерело: власна розробка.

перероблено та утилізовано 6,2 % побутових відходів). Причиною цього може бути недостатня кількість переробних потужностей, неналагодженість логістичних процесів, інфраструктури, відсутність контакту з переробною галуззю.

На території Харківської області на різних етапах будівництва чи впровадження в експлуатацію на сьогодні наявні 4 сучасних об'єкти поводження з відходами [10]:

- комплекс з управління комунальними відходами в м. Богодухів,
- комплекс з управління комунальними відходами в м. Люботин,
- комплекс з переробки твердих побутових відходів з системою збору, утилізації полігонного газу та виробництва електричної енергії Дергачівський район (роботи розпочато у 2017 р.);
- комплекс по управлінню комунальними відходами на території Симонівської сільської

ради Вовчанського району (роботи розпочато у 2017 р.)

Одним з факторів, які обмежують розвиток переробної інфраструктури, можна вважати те, що підтримання економічної ефективності таких суб'єктів господарювання можливе лише за умови достатньої кількості відходів (для сортувальної лінії — не менше 20—30 тис. тон на рік).

Водночас якщо в умовах міської забудови, де щільність населення та кількість утворення відходів (а отже і їх компонентів) є значно вищою, реалізація цих підходів є значно простішою та дешевшою (хоча, як свідчить практика, і досі навіть у великих містах-мільйонниках роздільне збирання відходів, а особливо небезпечних компонентів знаходиться на доволі невисокому рівні, якщо взагалі проводиться).

Для сільської місцевості розділення ТПВ на окремі компоненти є складнішою проблемою

через меншу кількість відходів, просторову розосередженість джерел утворення відходів, переважно безконтейнерне збирання відходів, відсутність поблизу підприємств-перевізників та переробників компонентів ТПВ. Встановлення контейнерів для збирання відходів може бути незручним для мешканців, через значний радіус обслуговування. Це, в свою чергу, посилює ризик виникнення несанкціонованих звалищ чи самовільного неконтрольованого спалювання відходів (у тому числі небезпечних чи цінних компонентів). Також тимчасове зберігання відходів у контейнерах потребує дотримання частоти вивезення (для відходів, що містять органічні відходи, в теплу пору року передбачається щоденне вивезення), що є недоцільним в умовах невеликих обсягів.

Крім того, збирання небезпечних відходів ускладнюється необхідністю дотримання ряду санітарно-гігієнічних обмежень на місця збирання, тимчасового зберігання та транспортування небезпечних складових, а також відсутністю інфраструктури для їх знешкодження.

За даними інтерактивної мапи природи Міністерства екології та природних ресурсів [15], в Харківській області налічується 19 ліцензій на поводження з небезпечними відходами, з них 9 мають дійсну ліцензію, у 10 суб'єктів нині ліцензію анульовано. Всі суб'єкти господарювання зосереджено в м. Харків та обслуговують підприємства та організації, на яких утворюються промислові відходи І—ІІ класів небезпеки. Зовсім не розроблено механізм та інфраструктура збирання небезпечних відходів, які утворюються у складі побутових у населення, тому зараз небезпечні компоненти потрапляють переважно до змішаних відходів, а відтак — у навколишнє середовище.

Захоронення ТПВ. Захоронення відходів є основним методом поводження з ТПВ. Видалення відходів невеликих населених пунктів здійснюється переважно на місцевих (санкціонованих) звалищах ТПВ, що були створені десятиліття тому без врахування норм екологічної безпеки. Фактично майже кожен райцентр чи селищна рада має своє власне звалище ТПВ, на яке доставляються відходи з довколишніх населених пунктів. Тому і кількість таких місць видалення відходів у межах кожної області є доволі значним. Варто також відзначити, що такі об'єкти часто не враховуються в офіційних даних. Так, за інформацією Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, у 2018 році на території Харківської області нараховується 63 полігони та звалища (з них 14 — закриті та

такі, що не діють), тоді як насправді таких об'єктів в регіоні налічується 80 одиниць (не враховуючи несанкціоновані стихійні звалища). Це підтверджується даними супутникових знімків та власними дослідженнями автора (рис. 3). Найбільша кількість місць видалення побутових відходів локалізована в Красноградському (13) та Борівському (11) районах.

Варто наголосити, що така кількість є не остаточною, та потребує подальшого вивчення із залученням сучасних інформаційних технологій.

Серед всього спектру інженерно-технічних природоохоронних заходів, які мають застосовуватись на місцях захоронення відходів, зазвичай на місцевих звалищах подекуди можна зустріти наступні: ущільнення маси ТПВ, що складаються, часткове огороження, обвалування. Значна частка існуючих полігонів та звалищ експлуатується вже кілька десятиліть, їх створення здійснювалось стихійно, без урахування норм екологічної безпеки, шляхом засипання знижень рельєфу, піщаних кар'єрів тощо. Часто немає навіть обліку відходів, що потрапляють на територію звалища, охорони тощо.

Проте у разі створення так званого "санітарного" (такого, що відповідає всім екологічним та санітарно-гігієнічним вимогам) полігона собівартість розміщення тонни відходів є зворотно пропорційною величиною до кількості відходів, що направляються на полігон. Оптимальні потужності для такого об'єкта становлять від 50 до 100 тис. т/рік відходів, що відповідає охопленню близько 150 — 300 тис. осіб.

Моніторинг появи несанкціонованих звалищ. За офіційними даними, в Україні щорічно виявляється близько 30 тис. несанкціонованих звалищ, що займають площу понад 1 тис. га (за даними звітності "Санітарна очистка"). Проте, на нашу думку, можна стверджувати, що багато звалищ залишається не виявленими. Тому перспективним напрямом досліджень є розробка методики виявлення несанкціонованих звалищ ТПВ.

ВИСНОВКИ

Таким чином, організація ефективної системи управління та поводження з побутовими відходами в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи потребує системного підходу з урахуванням особливостей розвитку територіальних самоврядних спільнот. Створені на сьогодні в Харківській області об'єднані територіальні громади характеризуються різними розмірами, чисельністю населен-

ня, фінансовим потенціалом тощо. Поводження з відходами в сільській місцевості має ряд бар'єрів, що стримують розвиток санітарного очищення на даних територіях. Серед них можна виділити низьку щільність населення та кількість утворення ТПВ, особливості ставлення населення до проблеми ТПВ. Також нерівномірним є розвиток об'єктів інфраструктури в сфері поводження з відходами на території Харківської області. Недосконалість обліку утворення та перероблення відходів, відсутність налагоджених зв'язків з переробною галуззю унеможливує розробку комплексних планів розвитку даної сфери. Важливим аспектом є необхідність міжмуніципального та міжрегіонального співробітництва для планування комплексної системи поводження з відходами.

Література:

1. Панухник О.В. Сучасні підходи до управління розвитком низових територіальних соціально-економічних систем України. Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем: колективна монографія / відп. ред. О.В. Панухник. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В. 2016. С. 68—82. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21288/2/SSEP_2016_Panukhnik_O_V-Suchasni_pidkhody_do_68-82.pdf (дата звернення: 23.07.2019).
2. Монастирський Г.А. Європейський вимір нового адміністративно-територіального устрою України. Прикладна економіка — від теорії до практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 27 жовт. 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2017. С. 54—58. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/24366> (дата звернення: 23.07.2019).
3. Маркіна І.А., Прилипко І.О., Свириденко С.І. Соціально-економічний розвиток об'єднаних територіальних громад як складова інноваційного потенціалу. Економіка та управління національним господарством. 2014. Вип. 24. С. 50—53. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3041/1/bses_2017_24_11.pdf (дата звернення: 23.07.2019).
4. Горобець О.В. Напрями удосконалення управління поводженням з відходами в Україні. Економіка. Управління. Інновації. Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_16 (дата звернення: 23.07.2019).
5. Іщенко В.А. Дорожня карта впровадження оптимального сценарію поводження з ТПВ у малих містах України. Вісник ЛДУ БЖД. 2014. № 9. С. 137—142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2014_9_19 (дата звернення: 23.07.2019).
6. Перспективи розвитку місцевих ініціатив у сфері раціонального та безпечного поводження з ТПВ / Ю.С. Голік та ін. Збірник наукових статей "III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю". Вінниця. 2011. Том. 2. С. 672—675.
7. Аніщенко А.Я., Пісня А.А., Свердлов Б.С., Барміна І.В. Особливості розробки схем санітарного очищення малих міст. Проблеми охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. 2015. Вип. 37. С. 127—134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ponp_2015_37_13 (дата звернення: 23.07.2019).
8. Тітенко Г.В., Широкоступ С. М. Підходи до вирішення проблеми видалення твердих побутових відходів в системі екологічного менеджменту територій. Людина та довкілля. Проблеми неоекології. 2017. № 1—2. С. 136—142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltd_2017_1_2_17 (дата звернення: 20.07.2019).
9. Кривенко С.В. Проблеми вдосконалення системи управління сферою поводження з твердими побутовими відходами: регіональний аспект. Управління розвитком. 2015. № 2 (180). С. 12—18.
10. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2015—2018 рр. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: веб-сайт. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory> (дата звернення: 20.07.2019).
11. Municipal waste statistics. Eurostat: веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Municipal_waste_statistics#Municipal_waste_generation (дата звернення: 23.07.2019).
12. Бондаренко І.В., Кутняшенко О.І. Оцінка ефективності формування технічного забезпечення систем поводження з відходами в умовах малих населених пунктів. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. 2018. Вип. 6 (113). С. 103—114. DOI: 10.30929/1995-0519.2018.6.103-114.
13. Інформація щодо впровадження сучасних методів та технологій у сфері поводження з побутовими відходами. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: веб-сайт. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/informatsiya-shhodovprovadzheniya-suchasniy-metodiv-ta-tehnologiy-u-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami-3/> (дата звернення: 20.07.2019).

14. Об'єднання громад. Децентралізація: веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada> (дата звернення: 23.07.2019).

15. Інтерактивна мапа. Міністерство екології та природних ресурсів України: веб-сайт. URL: <https://ecomapa.gov.ua/?layer=license> (дата звернення: 23.07.2019).

References:

1. Panukhnyk, O.V. (2016), "Modern approaches to the management of the of grassroots territorial socio-economic systems of Ukraine development", [Suchasni sotsial'no-ekonomichni problemy teorii ta praktyky rozvytku ekonomichnykh system], Ternopil': FOP Osadtsa Yu.V. P. 68—82, available at: URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/21288/2/SSEP_2016_Panukhnik_O_V-Suchasni_pidkhody_do_68-82.pdf (Accessed: 23 July 2019).

2. Monastyr'skyj, H.L. (2017), "European dimension of the new administrative and territorial structure of Ukraine", Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Proceedings of International scientific and practical conference] Prykladna ekonomika — vid teorii do praktyky [Applied economics — from theory to practice], Ternopil': FOP Osadtsa Yu.V. P. 54—58, available at: URL: <http://dSPACE.tneu.edu.ua/handle/316497/24366> (Accessed: 23 July 2019).

3. Markina, I. A. Prylypko, I.O. Svyrydenko, S.I. (2014), "Social-economic development of the joint territorial community as a component of the innovative potential", National Economy Management and Economics, [Online], vol. 24, p. 50—53, available at: URL: http://dSPACE.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3041/1/bses_2017_24_11.pdf (Accessed: 23 July 2019).

4. Gorobec, O. V. (2013), "Areas of improvement management waste management in Ukraine", Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii, [Online], vol. 1, available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_16 (Accessed: 23 July 2019).

5. Ishchenko, V. (2014), "Implementation roadmap of optimal script of solid waste treatment in small cities of Ukraine", Visnyk LDU BZhD, [Online], vol. 9, p. 137—142, available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2014_9_19 (Accessed: 23 July 2019).

6. Holik, Yu.S. et al. (2011), "Prospects for the development of local initiatives in the area of the rational and safe MSW management" Zbirnyk naukovykh statej "III-ho Vseukrains'koho z'izdu ekologiv z mizhnarodnoiu uchastiu, vol. 2, p. 672—675.

7. Anischenko, L. Ya. Pisnya, L. A. Sverdlov, B. S. Barmina, I. V. (2015), "Features of development schemes disposal of small towns" The problems of environmental protection and ecological safety, [Online], vol. 37, p. 127—134, available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ponp_2015_37_13 (Accessed: 23 July 2019).

8. Titenko, A.V. Shyrokostup, S.M. (2017), "Approaches to the solution of solid waste disposal in the system of ecological management of territories", Man and the environment. Problems of neo-ecology, [Online], vol. 1—2, p. 136—142, available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltd_2017_1-2_17 (Accessed: 20 July 2019).

9. Kryvenko, S.V. (2015), "Issues of improving the system for administration of the solid waste treatment sphere: the regional aspect", Development Management, vol. 2 (180), p. 12—18.

10. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2018). "State of domestic waste management sphere in Ukraine for 2013—2017", available at: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory> (Accessed: 20 July 2019).

11. Eurostat (2019), "Municipal waste statistics", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Municipal_waste_statistics#Municipal_waste_generation (Accessed: 23 July 2019).

12. Bondarenko, I.V. Kutniashenko, O.I. (2018), "Assessment of waste management system facilities efficiency in the conditions of small settlements" Scientific journal "Transactions of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University", vol. 6 (113), p. 103—114. DOI: 10.30929/1995-0519.2018.6.103-114.

13. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2019), "Information on the implementation of modern methods and technologies in the field of household waste management", available at: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/informatsiya-shhodo-vprovadzhennya-suchasni-metodiv-ta-tehnologiy-u-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami-3/> (Accessed: 20 July 2019).

14. Decentralization (2019), "Uniting communities", available at: <https://decentralization.gov.ua/gromada> (Accessed: 23 July 2019).

15. Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine (2019), "Interactive map", available at: <https://ecomapa.gov.ua/?layer=license> (Accessed: 23 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2019 р.